

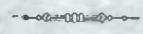
Handwritten notes in Georgian script at the top left of the page.

Handwritten initials or a signature at the top right of the page.

ივერია

1885

№ II, თებერვალი

თბილისი.
ექთიმე სულაძის სტამბა.
1885

შინაარსი:

I. მთხი ღღე, მოთსრობა გარმინისა თარგმ, ა. ფრონელისაგან	5
II. ასული ფარაონისა (ისტორიული რომანი) გეორგ. ებერსისა, ნაწილი პირველი.	24
III. სახალხო ლექსები	92
IV. <u>თბილისის აღება ალა-მაჰმად-ხანისაგან 1795 წ.</u> (მოთსრობა თვალთ მხასველისა)	94
V. მართული თეატრი 3—სი.	107
VI ბუზი (ლექსი) თ. რაფ. ერისთავისა	123
VII * * (ლექსი) ავ. ცაგარლისა	124
VIII შინაური მიმოხილვა.	128
IX მედიატორეთა განჩინება	139
X მანმარტებითი წერილი	145
XI მანცხალეზანი	

რედაქციისაგან.

ამ ნომრისთვის დამზადებული და აწყობილი წერილი
«პედაგოგიური მოსაზრებანი» კერ დაბეჭდა.

ივერია

საკოლიტიკო და სალიტერატურო
ქუჩა

წელიწადი მეცხრე

№ II

თბილისი

ექვთიმე სელაძის სტამბა, ლორის-მელიქოვის ქუჩაზე
1885

6 054

Дозволено цензурою. Тифлисъ 11 Февраля 1885 г.

განცხადებანი.

მიიღება ხელის-მოწერა კახეთს

„დროებაზედ“

1885 წლისათვის

თბილისში — დროების» რედაქციაში; ქუთაისში — მმ. ჭილაძეების წიგნის მაღაზიაში; ბათუმში — მოსკო ნათაძესთან; თელავში — კანონ რუსტომასვილთან; გორში — ალაღო თუთაჯეთან.

ფასი კახეთისა მთელის წლით — 9 მან., 6 თვით 5 მან.

იქვე და იმავე პირებთან, რომელნიც ზემოთ არიან გამოცხადებულნი, მიიღება აგრეთვე ხელის-მოწერა ქურონაფს

„ივერიისზედ“

კინც ცალკე დაიბარებს მთელის 1885 წლით ქურონაფს «ივერიისა», უნდა გამოგზავნოს წლის ხვედრი ფული შეიდი მანათი (სოფლის მასწავლებელთათვის ხუთი მანათი) «დროების» რედაქციაში ამ ადრესით: Въ Тифлисъ въ Редакцію «Дროება» ანუ Въ Редакцію журнала «Иверія».

ვისაც უფრო ემარჯუებოდეს, შეუძლიან «დროება» და «ივერიას» ერთის წერილით დაიბაროს და ამისთვის ხვედრი ფული 16 მანათი გამოგზავნოს «დროებისკუ» ადრესით.

რედაქცია «ივერიისა» ჰსთხოვს მათ, ვისაც წერილების და სტატიების გამო საჭმე ეჭმნება რედაქციასთან, მიჰმართონ თვითონ რედაქტორს უაკუფ-დღე დღის რვა საათიდან დღისკუ ათს საათამდე გარდა კვირა დღეებისა და უჭმეებისა — ახალ ბებუთოვის ქუჩაზედ, სახლარ № 1.

რედაქტორი «ივერიისა» იფიია ჭავჭავაძე.

გაიხსნა ხელის-მოწერა 1885 წლისათვის ქართულ სასულიერო გაზეთის

„მ წ ყ ე მ ს ჯ ე დ“

და «მწუჟმსი»-ს რუსულ თვიურ დამატებაზე.

მიზანი და დანიშნულება გაზეთისა: 1) შეატეობინოს სამღვდელთა და საერო წოდებას ეკლას განვარდულება და მოქმედება უმაღლესთა სასულიერო და სასოციალურ მართებლობათა, კონსისტორიათა და მღვდელ-მთავართა, რომელთა გამტაცება შესაძლო იქნება; 2) განვრცოლოს ქართველთა სასულიერო წოდებაში და ხალხში სალიტერატურო ცოდნა; 3) განვრცოლოს საქართველოს სამღვდელთა და საერო წოდებაში სწავლა და მეცნიერება ქრისტიანობრივი კეთილი ზნეობისა და საწმინდოებისა და 4) აუხსნას და განუმარტოს სამღვდელთა და საეკლესიო მოსამსახურე პირთა ზოგიერთი საეჭვო კითხვები, რომელთა ცოდნა მიუცდილებელ საჭიროებას შეადგენს მათთვის მტკიცედ მათი მოვალეობის ასრულებისათვის.

გაზეთი «მწუჟმსი» გამოვა წინსული წლების მსგავსად, ორ კვირაში ერთხელ, ორ საბუჭდავ ქალაქდის ფურცელზე.

რუსული დამატება «მწუჟმსი»-სავე პრეზრამით და მიმართულებით გამოვა ორ საბუჭდავ ქალაქდის ფურცელზე — თვეში თითოჯერ.

«მწუჟმსი»-ს ფასი მთელი წლის გაგზავნით — რუბრი მანათი. ნახევარი წლის — სამი მანათი. «მწუჟმსი»-ს ფასი რუსული თვიური დამატებით ერთი წლისა ექვსი მანათი, ნახევარი წლისა ოთხი მანათი. ცალკე რუსული დამატების ფასი წლისა — სამი მანათი, ნახევარი წლისა ორი მანათი.

წერილები და პირის-პირ მოლაპარაკება რედაქტორთან შეიძლება რედაქციაში, რომელიც იმყოფება დაბა უვირილაში, რედაქტორის საკუთარ სახლებში.

გაზეთის დაბარება შეიძლება ამ ადრესით: Въ Квирилы, въ редакцію «МЦКЕМСИ». (უვირილაში, «მწუჟმსი»-ს რედაქციაში.)

მთხი დღე.

მოთხრობა გარშინისა.

(ვუძღვნი ჩემს მასწავლებელს ს. მგალობლიშვილს.)

მე კარგად მახსოვს, როგორ გავრბოდით ტყეში, რა მწარედ უზუნუნებდენ ტყეები, როგორ ცვიოდენ დაღეწილი ხის ტოტები, როგორ დაკვირვებოდით გარეული ფშატის ძეძვებში. თოფის გრიალი თან-და-თან ხშირი შეიქნა. ტყის პირში რაღამაც წითლის ფრად გაიფლავა. სიღრმეში, პირველი წახმის ახალ-გაზდა სალდათმა (ასაიდან მოჭყვა ჩვენ წრეშია? გაძიეფვა მე ფიქრმა), უცბად ჩაიჩოქა და მღუძარებით გადმოხდა თავისი დიდროვანი, შეშინებული თვალებით. სისხლი თქრიალით გადმოსდიოდა პირიდან. დიად, ეს მშვენივრად მახსოვს; მახსოვს აგრეთვე, იქვე ტყის პირში, ხშირ ძეძვებში როგორ დავინახე... ის. ის იყო უშედეგო მხარბეჭიანი თათარი, მაგრამ მე მანც პირდაპირ მისკენ გავრბოდი, თუმიც ძალიან სუსტი და გამხდარი ვარ. მე მომეჩვენა, რომ რაღაცას ბერტყა მოხდა, თითქო ჩემ წინ უზარმაზარმა კაცმა გაიზინაო; ყურებმა წივილი დაძიეფეს. «ეს უთუოდ მე მესროლას», ვიფიქრე ჩემთვის. ის კი შეშინებული შემაძრწუნებელის ბლავილით უხურვით მიგვრია ფშატის ძეძვს. მას შეეძლო მოჭყვარებოდა ძეძვს, მაგრამ შიშისგან აღარა ეუფრე-

ბოდა-ჩა და პირდაპირ ეკლას ტოტებს ეძებრა. ერთის და-
კერთ მუ დავაგდებინე თოფი, მეორე მოქნეკასე საცალა
ჩეერტო ჩემი შუბი: ჩალმაც საშინლად დაბლავლა, დაიკვნესა.
შემდეგ მე წინ გავიქეცი. ჩვენები გამწარებით აუჩასა ყვირ-
დენ. ტყაზა-ტყუებით ეცემოდენ ძირს, თოფებს ცლიდენ. მახ-
სოგს, მეც გავისროლე ჩამდენჯერმე, როცა ტყიდგან გამოკე-
დით. უცბად გაისმა აუჩასაგრიალი და ჩვენ ხელახლად გავ-
ქანდით წინ. ესე იგი, ჩვენ ვი აჩა, ჩვენები, ჩადგან მე უკან
ჩამოვჩინი. მე ეს ძალისან მეუცხოჯა. უფრო საკვირველი ის
იყო, რომ უცბად ყველაფერი გაჭქჩა, კიყინა და თოფის
ხათქა-ხუთქი შესწყდა, მე აღაჩა მესმოდა-ჩა, ვხედავდი მარტო
მოღუფჯო გამაჩას; უთუოდ ეს ცა იყო. შემდეგ ესეც გაჭქჩა.

ამისთანა საკვირველ მდგომარეობაში აჩასოდეს აჩა
ყოფილვარ. ვგონებ მუცელზედ ვწევარ და ვხედავ ჩემ წინ
მხლოდ ვაწაწკინტელა მიწის ნაჭერს. ჩამდენიმე ბალახი,
ჭიანჭველა, რომელიც ერთი ბალახიდან ძირს მოღოლამს, ჩა-
ლაც ნაკვის მსგავსი ბალახ-ბუფახებისგან შემდგარა გროვა—აი
ჩასა ვხედავ მე ვარშემო. ამასაც მარტო ცალი თვალთ ვხე-
დავ, ჩადგან მეორე თვალი დახუტულა მეძვის ტოტით, რომ-
ელზედაც ჩემი თავია დაბჯენილი. მე საშინლად უხერხულადა
ვარ, ძალიანაც მინდა განძკევა, მაგრამ, ვერ მივხვედრილვარ,
რატომ ვერ ვახერხებ გასწორებას. ამ გვარად მიდის დრო.
მესმის ჭრიჭინას ჭრიჭინი, ფუტყრის ბზუილი. სხვა ამის მე-
ტი აჩათვერი. ბოლოს, მოვიკრიფე, ჩაც ძალი და ღონე მქონ-
და, გავანთავისუფლე მარჯვენა მკლავი, ტან-ქვეშ დაყოლილი,
დავუბჯინე მიწაზედ ორთავ ხელებით და მოვიწადინე მუხლებზე
დადგომა.

მწკავებს და მსწრაფლმა ტკივილმა ელვასაებ გაიბინა მთლად ჩემ სხეულში, მუხლებიდან დაწოხილი გულამდინ და თაკამდინ, და ხელმეორედ დახუცი. წინანდელებს სეკდამ და წუგდიადმა მოიცვა ჩემი აჩსება.

გამომეღვიძა. რაღა ვხედავ ვაჩსველაებს, რომელნიც ასე ნათლად კაშკაშობენ ლურჯ-მომავალ ბოლგაჩის ცაზედ? განხ მე ვაჩსავში აჩა ვაჩ? ჩისთვის გამოველ იქიდან? მივინძ-მოვინძერ და საშინელი მტანჯველი ტკივილი ვიგჩემნ ფეხებში.

ესლა ვა მივხვდი, რომ ბრძოლაში დაეუჭრივართ. საშიშია თუ აჩა ჩემი ჭკილობა? გავსინჯე ფეხები: იქ, საცა მტკიოდა. ორთავ ფეხები, მარჯვენაც და მარცხენაც შედეგბუფს სასხლს დაეფაჩა. როცა ფეხებს ხელებით შევეხები, ტკივილი ერთ-ორად ძლიერდება. ტკივილი ისეთი მაჩქვს, როგორც კბილის ტკივილი გამოგეცანდნოთ: მუდმივი, სულის დამდაგველი. უფრები გამიბრწყდა, თავი დამიძიძიდა ბუნდად ვიგჩინობ, რომ მე ორთავ ფეხებში ვაჩ დაჭრილი. ჩას ნიშნავს ესა? რატომ აჩ მიპატრონეს? ნუ თუ თათრებმა დაგვამარცხეს? ხელ-ნელა ვიგონებ, რაც მე შემემთხვა, ვიჩველად ბუნდად, გაურკვეველად, შემდეგ ცხადად და ბოლოს ის დაკასვენი, რომ ჩვენთვის სრულებითაც აჩ უფობნიათ. იმისთვის, რომ წავიქეცი (ეს ვი აღაჩ მახსოვს; მხლოდ მახსოვს, რომ ვეკლანი წინ გაიქეცენ და მე აჩ შემემლეს გაქეცვა, თვალთ დამიბნელდა)—ამ პატარა გოჩაჩას ვეღზედ, რომელზედაც მიგვითითა ჩვენმა პატარა ჩაჩმის უფროსმა. აბიჭებო, ჩვენ უნდა იქ ვიუკეთხ შემოგვძახსა თვისი უაჩისაებ წკრიალს სმითა და ჩვენც ერთ წუთში ვაჩინდით ამ გოჩაჩას

გულზედ; მაშასადამე, ჩვენ დამარცხებულნი არა ვართ.... მაშ რატომ არ მიპატრონეს? ეს მინდობი სომ გაშლილი აღაგია, აქედამ ვეკლავთ სჩანს! უეჭველად, მარტო მე არა ვგდივარ აქ, რადგან თოფის გუგუნის ისე ხშირ-ხშირად ისმის. თავი როგორმე უნდა მოვაბრუნო და მივიხედ-მოვიხედო. ეს ესლადვილი მოსახერხებელია, რადგან წელან, ცოტა რომ გამოვფინდები და დაკინახე ბაღასი და ჭიანჭველას თავ-დაღმა მომბობლავი და ვსტდილობდი თქვსე წამოდგომის, გულ-აღმა ვიყავ. უთუოდ ვარსკვლავებსაც იმისთვის ვხედავ, რომ გულ-დაღმა არა ვგდივარ:

მე წამოვიწიე და დაუჯექი. ეს ძნელი მოსახერხებელია, როცა ერთავ თქვები მინჩხვრეული გაქვს. რამდენჯერმე სასო-წარკვეთილებაში ჩავარდი; ბოლოს, როგორც იყო, მოვახერხე დაჯდომა, მაგრამ სიმწარისაგან თვალებზედ ცრემლებმა დაზა-ღუბი იწყეს.

მალა, ჩემ-ზემოდ მოჩანს შავი-მოლურჯო ცის ნაგლე-ჯი, რომელზედაც ბღღვრიალებს ერთი უშველებელი დიდი ვარ-სკვლავი და რამოდენიმე პატარა; გარშემო კი წყვილია. ეს ბეძეობა. ეკლიან ბეძეებში ვგდივარ; ვერ უზოვნივართ!

მე ვგრძნობ, რომ ჭიხორი ღელავს ჩემს თავზედ.

მაგრამ ამ ბეძეებში საიღამ გავჩნდი, როდესაც მალა გულზედ შეუხუნა ტყვიამ გამხინდა. უთუოდ ტკივილმა ისე შემაწუნა, რომ აღარ მახსოვს, ძირს როგორ ჩამოვფოფოვდი. უფრო საკვირველი ის არის, რომ ესლა განბრკვასაც ვერ ვახერხებ, და მაშინ კი ამ ბეძეებამდინაც მომიღწევა. აღბად, მაშინ ერთი ჭრილობის მეტი არა მჭონდა და მეორე ზეზუნა ტყვიამ აქ მომიღო ბოლო.

მკრთალი ვარდის ფერი წინწკლები მომიფარნენ, გაშეაშა

ვარსკვლავი გაცრიაკდა. წამდენიმე წვრილი ვარსკვლავები სრულიად განჰქრენ. მთვარე მოიპარება—ეს იმის ნიშანია. რა კარგია ესლასახლში უოფნა!...

უცნაური გოდება და კვნესა მესმის... თითქოს ვიღაც მწარედ კვნესოდეს. დიად, ეს ნამდვილად კვნესაა. ჩემსაებ მივიწეებულაი, დამსხვრეულაი ფეხებით, მუცელში ჩარჩენილი ტყვიით ხომ არავინა გდია? არა, ეს უთუოდ შეცდომა უნდა იყოს; ჩემ გვერდზედ არავინა გდია და კვნესა კი ასე ახლოდამ მესმის. ღმერთო ჩემო, ეს ხომ თვითონ მე ვარ! წუნარი შესაბრალოისი კვნესა წვრილით გასმის ჭვარში; ნუ თუ მართლას ასე საშინლად მაწუხებს ჭრილობა? უთუოდ ავრე უნდა იყოს, მაგრამ მე კი ვერა ვგრძნობ ამ ტკივილს, რადგან თავი ტყვიასაებ დამძიმებულაი და გაბრუებულაი მაჭკს. სჯობს კი ისეკ დავიძინო, ვიძინო, ვიძინო სამუდამოდ... მაგრამ განა ოდესმე გაკვივებ? ეს სულ ერთია.

იმ წუთში, როდესაც მე ვეპირები დაწოლას, მერთაღმა ნათელმა სავსე მთვარისამ გააშუქა ის ადგილი, სადაც ვწევარ; ცხადად დაინახე რაღაც უშეკლებული, გაშაკებული, რომელიც ხუთ ნაბიჯზედ ეგდო ჩემს მოშორებით. ალაგ-ალაგ მთვარის ნათლისგან ბწწინავს. ეს ან ღიღები უნდა იყოს, ან იარაღი. უთუოდ ან მიძვრია, ან დაჭრილი ვატი.

სულ ერთია, მე მანც დავწევი...
 მაგრამ არა, არ შეიძლება, რომ ჩვენები წასულიყვნენ.

ისინი აქ არიან, გარეკეს თათრები და დარჩენ ამ პოლიციასზედ. მაშ რატომ არ ისმის ან ხმაურობა, ან ჭვახების რახარუხი? მაგრამ რას გავიგებ, როდესაც მე სისუსტისგან არა მესმის-რა. ისინი უთუოდ აქ არიან.

•მიშეკლეთ!... მიშეკლეთ!...•

ხრინწიანი, სეკდინი კენესა ამოსვდა ჩემის გულისდგან, მაგრამ ხმა, ხმა შებრალებისა არსით მომესმა. ბზრალით გა-
ვრცელდა ჩემი ამოკენესა ღამის ჭაერში უნუგეშოდ, უზასუნოდ.
მთელი ქვეყანა მღუმა რებად. მარტო ჭრიჭინები ჭრიჭინებდენ
მოუღალავად. მხოლოდ მთოვარე დამტკეროდა სიბრაღეულით
თავის ბადრის სახით.

ჩემი მეზობელი რომ მარტო დაჭრილი ყოფილიყო, უთუოდ თავს ასხელდა საზარელის ძახილის შემდეგ. ეს მძოვრია. ჩვენია, თუ თათარი? რა, ღმერთო ჩემო, განა სულ ერთი არ არის! და მიბინარდენ ძილ-მოკრეული ჩემი დაჭინტული თვალები.

თვალბ-დახუჭული ვწევარ, თუმცა ვაი ხანია რაც გამო-
შეღვიძა. თავის გახელა არ მინდა, რადგან ქეთუთოებსედ გგრძნობ მზის მწვანე სხივებს; რომ გავასილო, შეკუდივით დაშვებული ნათელი თავს მომჭრის. გუშინ, (მოგონი, ეს გუ-
შინ იყო?) მე დამჭრეს; ერთმა დღე და ღამემ გაიარა, გაივ-
ლის მეორე, მეორე მოკვდები. სულ ერთია. სჯობიან ვი რომ არ ვირხეოდე; სჯობს, რომ სხეული უძრავად ეგდოს. რა კარგი იქნებოდა, რომ შეიძლებოდაც ტვინის მოქმედების შე-
ჩერებაც, მაგრამ კერაფრით გაასერებ. ფიქრები, მოგონებანი ფუსფუსით ირევიან თავში. მაგრამ დიდ ხანს არც ეს გა-
გრძელებს, მალე ყველაფერს ბოლო მოეღება. მარტო გა-
ზეთში დარჩება რამდენიმე სტრიქონი, რომ ჩვენი ზარალი ძალიან მცირედია; დაჭრილია ამდენ-ამდენიო; მოკლეულია ჯარის-კაცი ივანოვი, ნება-ყოფლობით წასული ღამეშაღამო. მაგრამ არა, გვარსაც არ დასწერენ; მოკლედ იტყვიან: ერთი, მოკლეული, ერთი ჯარის-კაცი!...

ცეცხლის ალივით იფეთქა ჩემს წარმოდგენაში. მთელმა სურათმა. ვაი ხანია მას აქეთ, რაც ეს შემთხვევა მოხდა. მაგრამ სუფუქლათფერი, მთელი ჩემი სიცოცხლე, ის სიცოცხლე, როდესაც მე აქ არ ვეგდე დამსხვრეული ფეხებით, დიდი ხანია, რაც იყო... ქუჩაში მივდიოდი; ხალხის გროვამ შემახერა. ხალხი იდგა გაჭკვებულად და მღრმარებით ჩასჩერებოდა ერთ ალაგას, სადაც რაღაცა თეთრის მსგავსი, სისხლში მოთუთხნული, საცოდავად წმებულებდა. ეს იყო პატარა ღამის ფინია; ცხენის რინის გზის ვაგონმა გასრისა საწყალი. ერთმა შეკარემ გააზო-ხალხის გროვა, წავლო ხელი ფინიას კეფაში და წაიღო. ხალხი დაიშალა.

ნეტა მეც წამიღებს ვინმე? ანა, უნდა ვეგდო აქ და უდროვოდ გამოკუთხოვო წუთი-სოფელს. სიცოცხლე ვა ტკიბილია... იმ დღეს (როცა ფინიას უბედურება შემთხვა) მე ბედნიერი ვიყავი. იმდენად ბედნიერი ვიყავი, რომ მთვრალს ვგავდი ქუჩაში ხეტიალის დროს. მოგონებანო, ნუ მტანჯავთ! დამანებეთ თავი! წარსული ბედნიერება, აწინდელი ტანჯვანი... ნეტავი მარტო ტანჯვანი დამჩენოდა! ნუ შთაუთქამთ, მოგონებანო, გულს იმით, რომ მანარებინებთ წარსულს აწმეოსთან. ოხ, სეკდავ, სეკდავ! იარაზე მწარე ხარ!

სიცხე თან და თან მატულობს, მიზე იკბინება. თავლები გავაჭედიტე, დავინახე ისევე ის ძეძვები, ისევე ის რა იმ განსხვავებით, რომ ესლა მიზისგან იყვნენ განათებულნი. აგერ ჩემი მეზობელიც. დიად, ეს თათარია, მძოვრია. რა უზარ-მზარია! მე ვცნობ. ეს ის არის, რომელიც....

ჩემგან მოკლეული კაცი წინ მბდევს. რისთვის მოკვალა? გასისხლიანებული მოკლეული საცოდავად გღია ჩემ გვერდზედ. ბედმა რისთვის მოაწყვიტა აქა? ვინ არის? ეგება ჩემსავით ამა-

საც ჭეკავს ბებერი დედა? ამისი დედა, ვინ იცის, რომდენჯერ სალამ-სალამოთი დაჯდება თავის ქონის დირეზედ და მწუნარე, ცრემლიანი თვალებით გახედავს შორეულ ჩრდილოეთს: ხომ არ მოდის ჩემი თვალის ჩინი, ჩემი დამტირებელი და მარჩუნალი.

მე?... მეც აგრე ვარ... კიდევაც გაუცვლელი მას ჩემს ბედს. რა ბედნიერია! არაფერი არ ესმის, არა გრძნობს არც მომაკვდინებელ სევდას, არც ტვივილს იარებისაგან და არც წყურვილს. შუბმა გაუგძირა გული... მის მუნდირზედ საშინელი დიდი გაშაკებული ჭრილობა მოჩანს; მის გარშემო სისხლია. ეს—მე ჩავიღინე.

მე სრულებითაც არ მინდოდა ჩამედინა ეს საჭმე. ლაშქარში რომ მოკვდიოდა, არავისთვის ბოროტი არა მდომებია. ის ახრო, რომ მეც მომიხდებოდა ხალხის ყლეტა, როგორღაც არ მომდიოდა თავში. მარტო ის მქონდა წარმოდგენილი, როგორ მივუშვირდი მტრის ტყვიას ჩემ გულს. აგრეც მოვიქეცი. წავედი და მივუშვირე გული.

მერე რა გამოვიდა? უგუნურო! უგუნურო! ეს უბედური თელღასი (მას ეკვიბტელის მუნდირი აცვია) ხომ უფრო ნაკლებ არის დამნაშავე. კიდრე სტამბოლში არ მოიკვანეს გემით, გაგრილი არც ვი ქქონდა არც რუსეთის, არც ბოლგარიის სახელი. უბრძანეს წადიო და ისიც წამოვიდა. თუ უარს იტყოდა, კარგად გაჯოხსამდენ; ან შეიძლება რომელსამე თვამას დამნაშაით ტვინი გაეხვრიტა მისთვის. რომდენი მწუნარება ნახა, კიდრე სტამბოლიდან რუმისუგამდის მოაღწევდა! ჩვენ თავს დაკვით, ის გვიგერებდა. როცა რომ

დაინახა, რომ ჩვენ საშინელი ხალხი ვართ, რომ არ გვეშინიან მისი ნაქიჩავები ინგლისური პიზოლისა და მარტინის მაყაროსი, რომ სულ წინ ვიწვევთ, შიშით გულბი გაუსკდა. გაქცევა რომ დააპირა, ვიღაც პატარა კაცი, რომელსაც ერთის თავის შავი მუშტის შეშოკვრით სულს გაუფთხოვდა, წამოეწია და შიგ გულში დაასო შუბი.

განა დამნაშავეა?

მე რომელი ვარ დამნაშავე, თუმცა კი კაცი მოკვალა? რაში ვარ მტყუანი? რისთვის მტანჯავს წყურვილი? წყურვილი!.. ვინ იცის რას ნიშნავს ეს მტრული სიტუა! მაშინაც კი, როცა ორმოც გრადუსიანი სიცხეში რუმიანიში დღეში ორმოც-დათო კერსს გაკვივლიდით ხალხი, არ მიგრძენია ის, რასაც ეხლა ვგრძნობთ. ახ, ეხლა რომ მოვიდოდეს ვინმე!

დემეტო ჩემო! უთუოდ იმას ამ ვეებერთელა ხელადაში წყალი ექნება. მაგრამ იჭამდის მიღწევა უნდა. ძვირად კი დამიჯდება. სულ ერთია, როგორც იქნება მივაღწევ.

მე მივთვალთხამ. თუხებს მივართვე, დასუსტებული ძვლები ვაბ-ვაგლანით აბრუნებენ უმრავ სხეულს. მძივრამდის სულ ორი საყენია, მაგრამ ჩემთვის ათი კერსის გავლანსედ უფრო ძნელია. რაც უნდა იყოს, მაინც უნდა მივთვალდე. ხახა გამიშრა, მეწვის, თითქოს გენია ანთიაო, უწყლად. უჭკველია, მალე მოკვდება. წყალი რომ მიქონდეს, ეგებ...

და მეც მივთვალთხამ. თუხებს დედა-მიწას ებღოჭილება და უკველი შენძრევა სხეულისა აუტანელ ტვიკილებს მაგრძნობინებს. ტვიკილით გამწარებული გბლავი, გბლავი უნუგემოდ, შემაძრწუნებელის ხმით, მაგრამ მაინც მივთვალთხამ. ძლივს, აგერ ისიც. აგერ ხელადაც... დემეტო, რა ბევრი წყალია შიგ!

მგონი ნახეარსედ მეტია. ოო! წყალი დიდ ხანს მუეოფა...
სიკკდილამდის!...

შენ, ჩემო მსხვერპლო, შენ მისხნი სიკკდილისაგან. ერთ-
ნიდაეზედ დაკეუდე და ისე ვიწუე ხელადის ჩამოხსნა; უცბად
დამძლია თავი და ჩემი მსხნელის გულზედ დაკეცი. მას უკვე
მძოკრის სუნი ასდიოდა.

წუურვილი მოვიკალი. წყალი თუძცა თბილი იყო, მაგ-
რამ გათუჭება არ ეტეობოდა; ამას გარდა ბლოძადაც იყო.
ვიდეკ ვიცოცხლებ რამდენსამე დღეს. მასსოკს, თეზიოლოგია-
ში სწეკრია, რომ კაცს უსაჭმლოდ შეუძლიან ერთ კვირზე მე-
ტი იცოცხლოს, თუ კი წყალი აჭესო. იჭვე მოთხრობილია ერ-
თი თავის მკვლელის ისტორია, რომელმაც მოიკლა თავი. ში მ
შილით. იმან დიდ ხანს იცოცხლა, რადგან წყალი ჭჭონდა.

მაგრამ რა? თუნდაც რომ ვიცოცხლო ვიდეკ ხუთი,
ექვსი დღე, რა გამოვა? ჩვენები წავიდნენ, ბოლოგარები გაიფან-
ტნენ; გზა ახლო არსად არ არის. სულ ერთია—ხომ სიკკდილს
ვერ ავსცდები. განსხვავება ის იქნება, რომ სამი დღის ტან-
ჯვის მაგივრად, მთელი კვირა ვიტანჯები. არა სჯობს, რომ
ერთბაშად მოვისპო სიცოცხლე? ჩემი მეზობლის გვერდზედ
გდია მშვენიერი ანგლისური თოფი. ხელის გაწეღების მეტი
არა უნდა-რა; მეჩემე—ერთი წამი და გათავდება უკვლაფერი.
ტყუია-წამალიც იჭვე გვერდზედ ჭეკია; დახარჯვა ვერ მოუ-
სწვრია.

მაშ მოვისპო სიცოცხლე, თუ ვუცადო? მაგრამ რასა?
ხსნას? სიკკდილს? უცადო, როდის მოკვლენ თათრები და გა-
დაძრობენ ტყუას ჩემ დაჩენილ ფეხებს? სჯობს ისეკ თითონ
მე....

მაგრამ არა, სულათ დაცემა არ უნდა; კიბრძოლები ბოლომდის, სანამ უგანასკნელი ძალა არ მიღალატებს. რომ მიზოკონ, სომ გადაჩენილი ვიჭნები მაშინ? ეგები ძველები ხელ უხლებულნი არიან; მაშინ აღვივად მომარჩენენ. მერმე... ვნასავ სამშობლას, დედას, მაშვიკოს...:

შემოქმედო! ნუ გააკებინებ იმით ნამდვილ აშბავს! სჯობს იფიქრონ, ვითომც მე ერთ წუთში გამომსალმა ქვეყნიერებას მტრის ბასრმა მახვილმა. ვინ იცის, რა დაემართებათ, როცა შეიტყობენ, რომ ჯოჯოხეთის ტანჯვით ვიტანჯე ორი, სამი, ოთხი დღე!

თავ-ბრე მესვეკვა; მუზობელთან მგზავრობამ სრულად დამტანჯა. ამასთანავე ეს საშინელი სუნი! რა ნაირად გამაგდა მძოკრე!... ხვალ და ზეგ რაღა უნდა იყოს? მე ვი გვერდზედ მივხუტებოვარ, რადგან ძალა არა მაქვს, რომ მოვმოკდე ცოტათიც არის. დავისკვნებ და ეგები ისევე ძველ ალბას ავლადდე; ქარი ბარელამაც იქილამ მთქქრის და სიმუკალეს მომაცოლებს.

ვივარ და საშინელ უძლეულებას ვგრძნობ. სახეს და ხელებს უწვალად სწვამს მზე. არა მახადია-რა, რომ დავიფარო. ღამე მაინც ძალე დადგეს; ვგონებ, ვს მეორე უნდა იყოს. იფიქრები აირ-დაირიგუნ და დავიწყებაში ჩავარდი.

მე კარგა ბლომად მეძინა, რადგან, როცა გამოვღვიძიე, უკვე ღამე დამდგარყო. უკვლავი ისევე ძველებურად იყო: იარები მტკიოდა, უშველებული მუზობელი ისევე ისე უძრავად ეგდო.

ვცდილობ, რომ არ ვიფიქრო ამხედ, მაგრამ ვერ ვახერხებ. ნუ თუ იმისთვის განვმოკდი უკვლავი, რაც ვი ძვირფასი და სანუგავი იყო ჩემთვის, ათასი კრსი ღამქრე-

ბაში გაიარე, დაიდაგე შიმშილისგან, სიცივისგან, სიციხისგან, წყურვილისგან; ნუ თუ ეხლაჯ ვიტანჯვი მარტო იმისთვის, რომ ჩემის მიხედვით ეს უბედური გამოსთხოვებოდა თავის წუთი-სოფელს? სამსედრო საქმისათვის ხომ ამ ერთი მკვლელობის მეტი არა გამოითვლება-რა?

მკვლელობა, კაცის მკვლელობა... ისიც კინ?... მე!

რომში წასულა რომ ავიხარე, დედამ და მამიკომ არ დამიშალეს; თუმცა კი ბევრი იტირეს. გატაცებული საგნით, დახრმაკებული იდეით, ვერ ვხედავდი მათ ცრემლებს. მე მაშინ არ მეუერებოდა (ეხლა კი მივხვდი), რა ტანჯვა მივაყენე ჩემთვის შეიროფას ქმნილებათა.

ღირს კი მოგონებად? წარსულს ხომ ვერ დავაბრუნებ.

ბეკრმა ნაცნობებმა უცნაურის თვალთ კი შემოხედეს ჩემს საქციელს. «უ საცოდავი რაღას გჩხივებს აქ, საცა არა გაეგება-რა!» რა ნება ქვინდათ ამის თქმისა? მათი წარმოდგენა ვაყ-ვაცლობაზე, სამშობლოს სიყვარულზე და სხვა ათას ამ გვარ საგნებზე, როგორ ეთანხმება ამ სიტუაციას? მე ხომ წარმოდგენდი უკვლას ამ ღირსებას იმათ თვალში? მაინც და მაინც, მე—საცოდავი ვარ.»

აი, გავწიე ვიშინიოვისკენ, აქ ამვიდეს გუდა-ნახადა და სხვა სამსედრო სამკაულნი. ჩემთან რამდენიმე ათასი კაცა მოდის; იმათში ხუთიოდე კაცი თუ მოიძებნება, რომელნიც ჩემსაზე თავის ნებით მოდიოდნენ. დანარჩენები დიდის სიამოვნებით დარჩებოდნენ სახლში, თუ კი ნებას დართავდნენ. მაინც მოდიან, როგორც ჩვენ, «შეგნებულები», და იბრძვიან თუ უკეთესად არა, ნაკლებ ხომ არა და არა. ისინი ასრულებენ თავიანთ მოვალეობას რიგიანად, თუმცა კი ეხლავე მოგურცხლამდნენ შინისკენ; თუ კი ნებას მისცემდნენ.

დილის ნიაკმა დაჭბურა. ბებებო შეინძრენ, ფრთები შე-
მოჭკრა საამურად ნამძინარეკმა ჩიტმა. ვარსკლავები მიბინარდენ,
მუქი, ლურჯის ფერი ცა გაცრიაკდა, ჰატარ-ჰატარა მტრედის-
ფერმა ღრუბლებმა დაჭფარეს ცის კამარა, დედა-მიწას ღამის
სიბნელე ხელ-ხელა შორდებოდა. დაიწყო მესამე დღე... რა
კუწოდო მას? სიციცხლე? უკანასკნელი სულის კვეთება?

მესამე დღე... განა რამდენი დარჩა? მანც, რაც უნდა
იყო, ცოტა. ძალიან დავსუსტდი, და, როგორც ვატყობ, მძოვრ-
საც კერ მოკშორდები. მალე მეც მაგისტანა შევიქნები და აღარ
შეგეზინდებით ერთიერთმანეთს.

საჭირთა წყლის დალევა. დღეში სამჯერ დაულევა: დილით,
შუადღისას და საღამოთი.

მზე აღმობრწყინდა. მისი დილის მოკამკამე სხივები გაი-
ფანტნენ ბებების ტოტებში და სისხლივით წითლად მოჩან-
დნენ. დღეს უთუოდ ეცხლებო. რა გახდება დღეს ჩემი მე-
ზობელი!... შენ ესლაც საზარელი ხარ.

დაად, იგი შესაზარი იყო. თმა გასცვინდა. მისი ბუნებით
შავი კანი გაფითრდა, გაუვითლდა, გასიკუბული ზირის-სახე იმ-
დენად დაიჭმა, რომ ყურს უკან გასკდა; იქ მატლებმა დაიწ-
ეს ფუსფუსი. ფეხები გაუსიკდა და სიციკუბიდან მარხეთა
ჩიჩქმა და ბყელმა. თითონაც ტიკავით გაიბურა, რას უზამს
დღეს ამას მზე?

ასე ახლო მასთან წოდის ატანა შეუძლებელია. რაც უნ-
და მომივიდეს, უნდა გადავფოფხდე. მაგრამ შევიძლებ? ხელის
აღებას ვახერხებ, ხელადის ზირის მოხსნასაც, წყლის დალევა-
საც, მაგრამ უძრავი, ტუკასახე მძიმე სხეულის გათრეკას ვი-

ვერ... მანც რაც უნდა იყო, ვითარტსებ ცრატათიც არის, თუნდ ნახეზარ ნახეზარ ნაბიჯს მანც გავიკლი სხათში.

მთელი დილა ამ ხოხვაში გავატარე. თუმიცა ტკივილი ძლიერია, მაგრამ რა? მე აღარა მესმის-რა, მე გიდეკაც შევეჩვიე ტკივილებს. მანც ამ დილაზედ იმდენი ვისოხე, რომ გავხეხდი რა საყენზედ და წინანდელ აღავს მივაღწიე. წმინდა ჭაერთ მანც დიდ ხანს არ მისარგებლია, თუ გი შეიძლება იყოს წმინდა ჭაერი ექვს ნაბიჯზედ ზურღლებული ლეშისაგან. ჭარი მობრუნდა და ხელმეორედ იმისთანა სიმურალე მომივიდა, რომ გულ-მუცელი ამერია. ცარიელი მუცელი დაიგრუნხს და დაიკლავს; შიგნეულია ამიქოთდა. ამურალეული და დაშხამული ჭაერი გი შიგ ცხვირ-პირში მომდიოდა.

სასაწარკვეთილება მომეკვეთა და ვიწუე მწარედ ტირილი...

გონება ამერია, მიზნულია, ცნობა-მისდილი ვედეურებად... დაქსაქსული წარმოდგენა ხომ არ მატუეებს? მეგონა, რომ არა. დიად, ეს ხმაურობაა. ცხენების თქრიალი, ხალხის ძხილი. მე ვინაღამ არ დავიღრიალე, მაგრამ შეეჩვიე. თათრები რომ იყვნენ? რა შიშია მისინ? აწინდელ მწუხარებას მიემატება უარესი, უფრო საზარელი, იმისთანა რომ ქარხანი უაღუზედ დადგება, მარტო გაზეთშიც რომ წაიკითხონ: კანს გადაგაძრობენ და დამსხვრეულ ფეხებს მიწადივით შესწვენ... ვიდევ ვარვი, თუ ეს გავმარეს, მაგრამ კაცის ტანჯვაში ისინი მოხერხებულები არიან. ნუ თუ უკეთესი იქნება იმათ ხელში სიკვდილი, სანამ აქ დაღუობა? მე რე ჩვენები რომ ივენენ? რა! წუეული ძეძუბო! სქელს ღობესავით შემომტყმისხართ გარს!.. მაგათ იქით ვერაფერს ვერ ვხედავ; მხოლოდ ერთ აღავს ტრტებში სანათურავით ღია სარკველი დაჩენილა და იქიდან

გხედავ შორს პატარა ღელეს. მგონი იქ ნაკადულის, საიდანაც ომის წინად წყალსა ვსვამდით. დიად, აგერ უშველებელი ფილანტი მოჩანს, ხიდივით გადებული ნაკადულზედ. ისინი უთუოდ ამ ხიდზედ გაივლიან. ღრანცელი შესწყდა. ვერ გავიგე, რა ენაზედ ლაპარაკობდენ, სმენაც დამისუსტდა. ღმერთო! ჩვენები რომ იყვნენ... ბე დაკუყვირებ, უთუოდ გაიგონებენ ნაკადულიდანაც. ბაშბუზუყების ხელში ჩავარდნას, ეს უკეთესი იქნება. რაღას იგვიანებენ, რატომ არ მოდიან? მოუთმენულობა სულს მიხუთავს; ლეშის სუნს ვერც კი ვგრძნობ, თუმიცა სიმურალე სრულებითაც არ შეძვირებულა.

ნაკადულის გადასაკლელთან უცხად გამოჩნდნენ გაზახები! ლურჯი მუნღირები, შუბები, წითელი ზოლები! ორმოც-დაათ კაცამდის იქნებოდა. წინ მიუძღოდა კოხტა ცხენზედ შავ-წვერ-უღვამა აფიცერი. გავიდენ თუ არა წყალს, აფიცერი მარჯვდ მორტრიალდა უნაგირზედ და უბრძანა აეჩქარებინათ ცხენები.

— შეჩერდით, შეჩერდით, ღვთის გულისათვის! მიშველეთ, მიშველეთ, ძმანო! ვუვირთლი გაშმაგებული, მაგრამ გააფთრებული ცხენტა თქრიალმა, ხმალთა წკრიალმა და გაზახების ხმაურობამ დაჭყარა ჩემი ხრინწიანი კვნესა. ვერ გაიგონეს ჩემი ხმა!...

აო, წყუგლო ჩემო ბედი! შეჩვენებულად უოფილხარ! მიბნედილი, ძალა-მიხდილი დაკუნი პირქვე და დაიწყო ქვითინი. წაქცეული ხელადიდა იღვრება წყალი, ჩემი სიცოცხლე, ჩემი ხსნა, ჩემი სიკვდილის დამგვიანებელი. მაშინ შევნიშნე ესა, როცა ხელადაში ნახეკარ სტაქანზე მეტა წყალი აღარ დარჩა, დანარჩენი გასურებულმა, ხარბმა დელა-მიწამ ჩანთქა.

განა შევიძლებ მოვიგონო ის გაშეშება და გაფიხრება,

რომელიც მე დამეძარტა ამ საშინელის შემთხვევის შემდეგ? კუნძივით ვგებ დაბლერტილი თვალებით; ქარი სშირად იცვლენობდა, ხან სისინით დამქროდა და მოჭქონდა წმინდა გრილი ჭყერი, და ხან გამზნედავდა ხელმე სიმურალთით. ჩემმა მეზობელმა ამ დღეს ისეთი საშინელი სახე მიიღო, რომ აღწერაც კი ძნელია. ერთხელ ავასილე თვალი, რომ შემესვდა და შეეძრწუნდი. შირის-სახე აღარ ჭქონდა. ცარიელი ძვლები-და იყო. საშინელი ცივი ღიმილი, მუდმივი ღიმილი ისეთი საზიზღარი და შესაზარი მეჩვენა, როგორც არადეს, თუძცა არა ერთხელ მჭერია ხელში თავის სარქველი და მიჯიჯგინა კლინიკაში. ამ ჩონჩხმა, მუნდირში გახვეულმა, ბჭყვრიალა ღილებით განკალი დამაწყებინა. «ეს—ამია, ვიფიქრე მე.—ამ მისი ხატება.»

მზე კი წინანდებურად იკბინება. შირის-სახე და ხელები, დიდი ხანია, რაც სრულებით დამეხრუჭა. წყალი სულ დაკლიე. თუძცა დავაპირე ერთი ყლაპის დალევა, მაგრამ წყურვილმან ისე შემაწუნა, რომ ერთბაშად შეესვი. ახ! რატომ ძალიან ხმაძლლა არ დაუევირე ვაზასებს, როცა ისინი ისე ახლო იუვნენ ჩემსედ! თათრებიც რომ უოფილიუვნენ, მანინ უკეთესი იქნებოდა. ბეკრი-ბეკრი გეტანჯეთ საათი ან ორი, თორემ აქ არ ვიცი, რამდენ ხანს უნდა ვგებო და ვიტანჯო. დედა-ჩემო, ძვირფასო ჩემო დედა! თუთრ ნაწინაგებს გაბდღვნი, კედელს თავს ახლი, დასწყევლი იმ წუთს, საათს, როცა მე დამბადე, დასწყევლი მთელ კაცობრიობას, ჭყუანას...

მაგრამ შენ და მაშეო, მგონი, ვერც კი შეიტყობთ ჩემ ტანჯვას. მშვიდობით დედილო, მშვიდობით, ჩემო საცოლო, ჩემო პიტკელო სიუვარულო ოხ, რა სამწუხაროა და უნუგემო ჩემი ბედი! გუღზედ რაღაც მომაწვა და მღრღნის შეუბრალებლად.

ისევე ის თეთრი ფინია მელანდება! მეგარეს ის არ შეს-
ცნადებია, უხეთქა თავი კედელზედ და გადაადგო ორმოში, სა-
ცა ნაგასა ჭერთან და ნარეცხს წყალს ასხამენ. ჯერ კიდევ ცო-
ცნალი იყო და იტანჯა მთელი დღე. მე იმაზედ უბედური ვარ,
რადგან ვიტანჯვი მთელი სამი დღე. ხვალ—მეოთხე იქნება,
მერმე მესუთე, მეექვსე... უღმობელო სიკვდილო, სადა ხარ?
მოდო, მოდო, გვედრები, და მომისპე მწარე სიცოცხლე!

მაგრამ სიკვდილი არ მოდის და არ მიუვუვარ. კვდივარ
საშინელ სიცხეში და არა მარტო ერთი წვეთი წყალი, რომ გა-
ვიგრილო აღგზნებული ხახა; თან ლეშიც მშხამავს. იგი მთლად
დაიშალა. მიჯიონზედ მეტი მატლები ცვივიან მისგან. ოო,
რას ნაირ ფუსფუსებენ! როცა იმას შეჭამენ და მუნდირისა და
ძვლების მეტი არა დარჩება-რა, მერე—ჩემი რიგი მოკა. მეც
აგრე დამხრამენ.

გაიარა დღემ, გაიარა ღამემ. ისევე ისეა, როგორც წინად
იყო. დადგა დილა. ისევე ისეა, როგორც იყო. მიდის კიდევ
დღე...

ძებვები შეინძრენ და შრიალებენ, თითქოს ერთიერთმ-
ნეთს ემუსაიფებანო. ააი, მოკვდები. მოკვდები, მოკვდები».
ღუღუნებენ ისინი. აკერა ნახამ, ვერა ნახამ! უზასუხებენ ძებ-
ვები მეორე მხრიდან.

— აჰ იმათ რას დაინახამ! წგრალით გაისმა კაცის ხმა ჩემს
გვერდზედ.

მე შევეჭრთი და უცბად გონს მოკვდი. ძებვებიდგან ჩაჩე-
რებით მიცქეროდენ ჩვენი ეფრეიტორის, იაკოვლევის, კეთილი
თვალები.

— ნიჩუბი! ჭევირის იგი, — აჰ კიდევ ორია. ჩვენი და იმა-
თი!

— საჭირო არ არის ნიშნები, ნუ დამმარხამთ. ცოცხალი ვარ! მინდა დაგიუვირო, მაგრამ მხოლოდ სუსტი კენესა-და ისმის მიმხმარე ტუჩებიდან.

— დემეტო ჩემო! ცოცხალსა ჭტავს! ბატონი ივანოვი! ხალხო, მომხმარეთ, ჩვენი ბატონი ცოცხალი უოფილას! არიქათ, ჩქარა ექიმში!

ნახევარ წუთის შემდეგ პირში ჩამიშუკს წყალი, არაუი და სხვა სასმელები. მერმე უკვლავიერი გაჭქრა.

მშვიდად, დინჯად ინძრევა ტახტრეკანი. ამ გვარი მშვიდო ნძრევა ნანინასავით მამშვიდებს. მუ ხან ჩამეძინება, ხან გამომეღვიძება. შესვეული ჭრილობანი აღარა მტკიავს; რაღაც ტვბილმა, გამოუთქმელმა გრძნობამ დაურბინა ჩემ სხეულს...

პეტრე ივანეს მუ, ჩვენი ღაზარეთის აფიცერი, კაცი მაღალი, გამხმარი და ძალიან კეთილი ერთგულად აძლევს ბრძანებას, თუ როდის დაუშვან ტახტრეკანი, როდის ასწიონ, რომელი რაზმის სანიტარებმა იმოქმედონ და სხვ., საზოგადოდ ხერხიანად თადარიგებობს. იგი ისე მაღალია, რომ მოვიხედამ თუ არა გვერდზედ, უოკვლთვის ვხედავ მის მხრებს, თავს და თხელ გრძელ წვერებს, თუმცა ტახტრეკანი მიაქვთ ერთხ ზორობა საღდათს.

— პეტრე ივანიჩ! წავსხურჩულე მუ.

— რა იყო, ჩემო თვალის სინათლე?

პეტრე ივანიჩმა ჩემსკენ დაიხარა თავი.

— პეტრე ივანიჩ, რა გითხრათ დოქტორმა? ჩქარა მოკვდები?

— რას ხუმრობ, ივანოვი! რა მოგვლამთ, რომ არც ერთი ძვალი არ გაქვთ გატყხილი. აი ბედნიერი კაცი! არც ძვლები,

არც არტერიები არა აქვს დაშავებული. ეს სამ-დღე-ნახევარი
როგორ გაძელოთ? რას სჭამდით?

— არაფერს.

— სასძელი?

— თათარს ავსუნნი ხელადა. პეტრე ივანოვი, ესლას არ შე-
მიძლიან ლაპარაკი. მერბე.

— ღმერთმა ხელი მოგიმართოს, დაიძინე ჩემო კარგო.
ხელმეორედ ძილი, მივიწყება...

დივიზიის ლაზარეთში გონებაზედ მოკვდი, თავს მადგა-
ნან ექიმები, დანი მოწყალეებისა, ვხედავ აგრეთვე ნაცნობ გამო-
ჩენილს პეტრე-ბურკის პროფესსორს, რომელიც, წელში დას-
რილი, ჩემს ფეხებს დასცქერის. მისი ხელები სისხლშია მო-
თუთხნული. დიდ ხანს არ უპროწიადია ჩემს ფეხებთან, შემ-
დეგ მომიბრუნდა და მითხრა:

— ბედნიერ ვარსკვლავზედ ყოფილხარ დაბადებული, უმაწო-
ლო? სიკვდილს გადაჩიით. ერთი ფეხი თუმიტა ჩვენ დავიტო-
ვეთ, მაგრამ რა გუერთ, ეს არაფერია. შეგიძლიანთ ლაპარაკი?
ლაპარაკი შეკვლ და გუამბე უკვლავფერი, რაც აქ არის
დაწერილი.

ა. შრონელი.

ქ. ხარკოვი.
10 იანვარი, 1885 წ.

ასული შარაონისა

ისტორიული რომანი

(გაგრძელება *)

III

სტუმრები წავიდ-წამოვიდენ.

ახუაკებულ მდგომარეობაში მოსულს სეტყვასავით მოხვდა სიბრავეის სიტყვები სტუმრების გამხიარულებულს გულს; თვით რომელიმე გაფითრებული იდგა და თრთოდა დაცარიელებულს მოთუფს ოთახში. გაკაშკაშებულის სინათლის მაგივრად უსიამოვნო სიბნელე მოეთინა არეულ-დაჩეულს სუფრას. გაღებული კარებიდან ცივი ჰაერი შემოდინდა, რადგანაც თენდებოდა და ეგვიპტეში უკვლავად ძალიან მზის ამოსვლის წინად აციკდება ხალხი. სუბუქად ჩაცმული მოხუცებული რომელიმე კანკალებდა. უცრემლო თვალებით ათვალიერებდა დაცარიელებულს ოთახს, რომელიც ამ რამდენსამე წამის წინად გამხიარულებული იყო სტუმრებით. იგი აღარებდა თავის გულის მდგომარეობას ამ დაცარიელებულს ოთახს. იმას ეკონა,

*) «ივერია» № 1, 1885 წ.

რამ რაღაც უხრამდა გულის და სისხლი ძარღვებში ეუნი-
ბოდა.

დიდ ხანს იდგა ასე, სინამ არ მოვიდა მისი ძველი მო-
ახლე მონა და არ გაუნათა საწოლი ოთახი.

მდუმარედ იდგა როდოპისი, როდესაც მოახლე ტანისა-
მოსს ხდიდა, მდუმარედვე იყო, როდესაც ფარდა გადასწია,
რომელიც მის საწოლს მეორე საწოლისაგან ჭყუოფდა. ამ მეო-
რე საწოლის შუა ნაკერხლის ხის კრაოტი იდგა და მასზედ
ეგო მატულის ნააღი, თუთრის ზეწრით და ბაცი ცის-ფერის
საბნებით გადაფარებული, მასზედ განისკვნებდა მომხიბლავი,
მშვენიერი ქმნილება; ეს იყო საძოვ, როდოპისის ქალი-შვილი.
ეს ნაზი მდიდრული ტანი, ეს მშვენიერი მოყვანილი სახე
ეკუთვნოდა ქალს, რომელიც ეს იყო ახლად იფურჩქნებოდა,
ხალხი ნეტარი, მშვიდი ღიმილი — უდარდელს ბედნიერს ბავშვს.

ერთი ხელი, რომელზედაც განისკვნებდა მშვენიერი თაბი
მძინარე ქალისა, დამალული იყო სქელს მუჭ წაბლის ფერს
თმებში; მეორე ხელი ოდნავ ეხებოდა მწვანე ჭკისაგან გაკეთ-
ბულს თილისძას, რომელიც ყელზედ ეკიდა. დასუჭულის თვა-
ლების გრძელი წამწები ოდნავ ირხეოდნენ; მძინარას ლაყუბი
ნაზი ვარდის ფრად ღვიოდნენ, ცხვირის ჰატარა ნესტოები
ეხებოდნენ სუნთქვის გამო. ასე სატაკუნ უმწკრუბას, ასე
უღიმიდება ოცნებითი სიმშვიდე, ასეთს ძილს უგზავნიან ღმერ-
თები უდარდელს უმაწვილობას.

ფეხის თითებით ეპარებოდა როდოპისი ამ მძინარე ხრ-
სებას. გამოუთქმელის სინაზით დაჭყურებდა იგი მძინარის მდი-
მარს. პირის-სახეს, ჩუმიად და მდუმარად დაიჩოქა კრაოტის წი-
ნაში, საიფრთხილით ჩაკერა რბილს საბნებს, ასე რომ მძინა-
რის ერთი ხელი იმის თმებს ეხებოდა. შემდეგ მან დაიწყო

ტირლი, თითქოს უნდოდა ამ ცრემლებით ჩამოეხანა თავისი უწინდელი შეურაცხება და მოზღვაკებულ მჭმუნვარებას.

ბოლოს იგი წამოდგა, ერთი აკოცა მძინარეს შუბლზედ, ლოცვით აღაშერო ზეტისადმი ხელები და დაბრუნდა თავის ოთახში ისევე ჩუმად და ფრთხილად, როგორც მოვიდა.

მას დახვდა ლოკინთან ბეული მოასლე, რომელიც მას ელადა.

— ამ დროს აქ რათა ზისარ, მელიტა? უთხრა მან მშვიდად და ალერსიანად. წადი დაიძინე, ხომ იცნა რომ შენ ჩემთვის საჭირო აღარა ხარ. მშვიდობით, ხვალ სინამ არ დაგამახო, არ მოხვიდე. მგონია, მე ამაღამ არ დამეძინება და დღად გამეხარდება, თუ დღით მანც ჩამთვლემას.

მოასლე ყოყმანობდა: ეტყობოდა რისამე თქმა უნდოდა.

— შენ, ბეტეობა, გინდა რამე მთხოვო? ჭკითხა როდღობისმა.

როდღობისი ისევე ზეზე იდგა და უცდიდა პასუხს.

— თქვი, რაღა, ძალე თქვი!

— მე განახე შენ, როგორც ტირილი, დაიწყო მოასლემ: შენ ან გაჯავრებული ხარ და ან უჭკიფოდა. არ შეიძლება მთელს დამეს შენთან დავრჩე? მითხარ, რა გაწუხებს? შენ არა ერთხელ გამოგიცდია, რომ, როდესაც შენს დარდას სხვას გაუზიარებ, გული გამშვიდდება და მწუხარება მცირედც არის გიჟარდება. დღესაც მანდვე შენი მწუხარება; ეს შენ ტვირთს მოგხსნის და დაუბრუნებს შენს გულს დაგარგულს სამშვიდეს!

— არა, მე ლაპარაკი არ შეიძლიან, უთხრა როდღობისმა, შემდეგ მან განავრძო საუბარი მწარის ღიმილით: — მე კვალად დავრწმუნდი, რომ არც ერთს ღვთაებას არ შეუძლიან აღგაცხ

კაცის წარსული და რომ უბედურება და შერცხვენა განუყრელნი დაძმანი არიან! მშვიდობით, თავი დამანებე მელიტა.

მეორე დღეს, შუა-ღამის დროს, აგვიკ ნაუი, რომლითაც წინა-ღამეს ათინელი და სპარტანელი მოვიდენ, მოადგა რომდობისის ბაღს.

მზე ბრწყინვალედ და მხიარულად იუყრებოდა ეკვიპტის ლაჟვარდის ცივად, ყველგან წმინდა ჭყერი მეფობდა, ჭრიჭინები მხიარულად ჭრიჭინობდენ; მენაჟენი მადლის სმით მღეროდენ, ხილასის ნაპირები ჭყვოდენ, ზაირადები ფრიალობდენ, ერი მოძრაობდა; ბზა, აკაცია და სხვა ხეები ისე მშვენივრად აჟვავებულყუნენ, რომ მგზავრი იფიჭრებდა, — ამ არემარედამ ყოველივე უბედურება განდევნილიაო, რომ აქ არის სადგური ბედნიერებისა და სიხარულისა.

როდესაც სოფლის ახლოს გავიყვით სოფლე, რომელიც აჟვავებულს ხეხილებშია ჩათულელი, რამდენჯერ გვიფიჭრია, რომ ეს სოფელი მეუდროებისა, გულ-კეთილობისა და ბედნიერების სადგური იქნებაო. მაგრამ საკმაოა ამ სოფლის სახლებში ერთხელ შესვლა, რომ დანახო მათში, როგორც ყოველგან, სიღარიბე და სიღვასაჟე, სურვილი და გულს-თქმა, შიში და სინანული, ჭმუნვა და მწუნხარება, სიხარული ეი საუბედუროდ ყველასზედ ნაკლებად არის! ვინ იფიჭრებს, რომ ეკვიპტეში, სადაც მზე ყოველთვის ბრწყინვალეა, რომლის ცაც არასოდეს არ მოიდრუბლება, ხალხი ყოველთვის მოწუნილია და გაბრახებელი? ვის მოუვიდოდა ფიჭრად, რომ რომდობისის მშვენიერს, ყვავილებში შთანთქმულს სახლში სძგერს გული, დატვირთული ღრმა მწუნხარებით? რომელი სტუმარი იფიჭრებდა, რომ ეს გული ეყუთენის რომდობისს, რომლის სახესაც ყოველთვის დიმილი ეთამაშებოდა?

ფერ-მკრთალი, მაგრამ, როგორც ყოველთვის, მშვენიერი და ალერსიანი იჯდა იგი ჭანესთან ერთად შადრევანის ახლო-ეტუბოდა, რომ იგი ტირიდა. ათინელს დაეჭირა მისი ხელები და ნუგეშის-ცემას ცდილობდა.

როდღაც მისი მოთმინებით უგდებდა მას ყურს, ხან მწარედ გაბდიებდა და ხან კმაყოფილების ნიშნად თავს უქნევდა. ბოლოს მან გააწყვეტინა საუბარი თავის მეგობარს და უთხრა:

— გმადლობ ჭანეს! ადრე თუ გვიან ეს შეუწყნებება უნდა დავიწყებულ იქმნას. დრო ვარკვი მკურნალა. მე რომ სუსტი ხსათისა ვიყო, ნაუგრატისს დაუტრეკებდი და განმარტოებულს ადგილას მხოლოდ ჩემი ქალიშვილისთვის ვიცხოვრებდი. ამ ნორჩს ქმნილებასში მთელს ქვეყანას სძინავს. ათასჯერ განმი-ჩრახავს ეკვიპტის დატოვება და ათასჯერვე დამითრგუნია ეს სურვილი. მე ამისთვის როდი ვრჩებოდი აქა, რომ მიმეღო შენის სქესის გაცემისაგან თავიანის-ცემა; ამოდენა თავიანის-მცემელნი მეუანდენ, რომ დიდი ხანია გული ასუეებული მაქვს. მე სუსტს ქმნილებას, ერთხელ საზიზღარს მონად უოფილს, ის მანუგეშებდა, რომ მე შემიძლიან მცირე ოდენი სატკებლობის მოტანა და ზოგჯერ უსათუოდ საჭირიც ვიყო თავის-უფალ კეთილშობილ პირთათვის. რა-ვი მიჩვეული ვიყავ ვაყ-გატა შორის მოქმედებას, მე არა კმაყოფილდებოდი ერთს საყვარელს არსებაზედ მზრუნველობით; მე გავხმებოდი ნაყოფიერ ადგილიდამ უნაყოფო ადგილს გადაჩვეულ მცენარესავით და ჩემი ქალი-შვილი სრულიად ობლად დაჩრებოდა ამ ქვეყნად. მე ეკვიპტეში დავრჩები!

— ესაა, შენი წასვლის შემდეგ, მე სწორედ საჭირო ვიქნები ჩვენი მეგობრებისთვის. ამისი მოხუცებულა; თუ რომ ამის შემდეგ ფსამეტისი დაჯდება მეფედ, ჩვენ დიდ გაჭირებას-

თან მოგვიხდება ბრძოლა ელინთა თავისუფლებისა და კეთილ-
 დღეობისათვის. ეს არის საგანი ჩემს ცხოვრებისა. ამ საქ-
 მეს მით უფრო გულ-მოდგინედ ვემსახურები, რამდენადაც ქა-
 ლი იშვილთად გაბედავს ამისთანა საქმეს ემსახუროს. და
 სთქვან, რომ ჩემნაირი მოქმედება ქალს არ შეუგნის. ამ ღამეს,
 რომელიც ჯრემლების ღვრით გავატარე, ვიგრძენ, რომ გავნ-
 თავისუფლებულვარ ბევრი ქალური უღონობისაგან, რომელიც
 ერთსა და იმავე დროს ჩემს სქესის ბედნიერებასა და უბედუ-
 რებას შეადგენს. დავიცვა ჩემს ქალი-შვილში ეს უღონობა,
 რომელიც შესამებულთა ნაწი ქალურს ქცევასთან, შეადგენს ჩემს
 უზირველეს სურვილს; მეორე ჩემი სურვილი ის არის, რომ
 ქალური გულ-ჩვილობა დაუტოვო, მაგრამ იმდენი დონე არა
 მაქვს, რომ ჩემი ბუნება დაკლდეთ და თვით მე არ დავმარცხდე.
 როდესაც მე მწუნხარება მტანჯავს და მზად ვარ სასოწარკვეთი-
 ლებას მივეცე, მაშინ ერთად-ერთი ჩემი წამალი ის არის, რომ
 მოვიგონო ერთა შორის საუკეთესო ჩემი მეგობარნი პიფაგო-
 რი და მისი სიტყვები: დღაიცვე უბოძებია უკვლასფერში, ერთ-
 დე როგორც უდიდეს სინარულს, ისე უდიდეს მწუნხარებას,
 და ეცადე შეინახო შენი გული ისე ჭრმინიულად და ტკბი-
 ლად, როგორც კარგა მომართულის ქნარის სამები! ამ პი-
 ფაგორულს სულეირს ქვეყნას, ამ დროს დაურღვეველს სუ-
 ლის სიმშვიდეს უოველ-დღე ვხედავ ჩემს საძირში. ესაა მე
 დამშვიდებულნი ვარ! შენ კერ წარმოიდგენ, რა დიდი გავლენა
 აქვს ჩემსად, როდესაც მოვიგონებ ამ ფილოსოფოსს, ამ და-
 მშვიდებულს და თავ-დაჯერილს ვაცს. ამ ვანის მოგონება ისე
 მატკობს, როგორც ტკბილი და ნაზი საკრავის ხმა. შენც
 კარგად იცნობდი მას და ჩემი მასად საუბარი რაღა საჭიროა.
 ესაა გთხოვ მითხრა, რა გაქვს ჩემთან სათხლავარი, ჩემი გუ-

ლი ისე დამშვიდებულა, როგორც ნილოსის ზვირთები, რომელიც ჩვენს წინ ასე მშვიდად აქანავებს თავის ტალღებს. კარგია თუ ცუდი—ეს შენ მითხარი და მე უფრო დაგიგებო.

— აი სწორედ ეკ მამწონს შენი, უთხრა ათინელმა. — შენ რომ უფრო ადრე მოგეგონებინა სიბრძნის კეთილშობილი მეგობარი, — როგორც პიჭაგორი ეძახოდა თავის-თავს, — მაშინ შენი გული გუშინვე იგრძნობდა სამშვიდეს. მასწავლებელი თხოულობს, რომ ჩვენ უკვე ღამ შევიძლოთ შემთხვევანი, გრძნობანი და აზრნი გაკლილის დღისა. შენ რომ ასე მოქცეულიყავ, შენის თავისთვის უნდა გეთქვა, რომ შენი მეგობრების არა ფარისეველურს გაკვირვებას დამთურალი კაცის ღანძლვა ერთი-ათასად სჭარბობდა; შენ შენი თავი ღმერთების საუფარლად უნდა ჩაკეთვალა, რადგან შენს სახელში უკვდავ არსებათა მომადლეს კეთილშობილს მოხუცს უდიდესი ბედნიერება, როგორსაც ვი კაცს ბედი არგუნებს, შემდეგ დიდის ხნის ტანჯვისა; ბოლოს ღმერთებმა, მოგაშორეს რა მეგობარს, მაშინვე მოგანიჭეს სხვა, უფრო ღირსეული, მეგობარი. წინაღმდეგობა გუ გამიხდები და ნება მიბოძე გითხრა ჩემი სათხოვარი.

«შენ უკვე უწე, რომ მე ხან ათინელს შეძახიან და ხან გალიკარნასკეს. იონიელნი, დორიელნი და ელელნი დაქირავებული კაცები დიდი ხანია ვერა რიგდებიან კარიელს კაცებთან; ამისთვის ჩემთვის, როგორც ორივე ნაწილის უფროსს, განსაკუთრებით სასარგებლო იყო ჩემი ორ-გვარი ჩამომავლობა. რაც უნდა საუკეთესო ღირსების კაცი იყოს არისტომასი, ამასისი ჩემს მოშორებას მაინც იგრძნობს; მე ადვილად მოვარაკებდი ხელმე ჩემი რაზმის სხვა-და-სხვა ჯურს კაცებს, მაშინ როდესაც სპარტანელს ეს ძალიან გაუჭირდება.

«ამ ჩემს ორ-გვარ ჩამომავლობას შემდეგი მიზეზი აქვს.

მამა-ჩემმა გალიკარნასელი ქალი შეირთო და. როდესაც დედა-ჩემს დედ-მამა დახრცოდა, მამა-ჩემს გალიკარნასში ეცხოვრა მემკვიდრეობის მისაღებად და აი, სწორედ ამ დროს დაებადებულვარ მეცა. თუმცა მესამე თვეს მე ათინაში წავეყვანეთ, მაგრამ მე მაინც კარგი ვარ, რადგანაც კაცის სამშობლო ის არის, სადაც დაიბადება.

«ათინაში მე, როგორც ახალ-გაზდა წარმომადგენელი გამოჩენილის აიაქსის გვარისა, აღვიზარდე არისტოკრატიული ამპარტახებით. მამაცი და ბრძენი პიზისტრატე, რომელიც ჩვენსთანავე გვარისა იყო და შთამომავლობით არა გვეფობდა (მამა-ჩემის გვარზე გამოჩენილი გვარი არ არის) მოახერხა უძალესი უთულების ხელში ჩაგდება. შეერთებულის ძალით არისტოკრატამ ორჯერ მოახერხა მისი დამარცხება. როდესაც მან მონღომა დაბრუნება მესამედ, ლიდლამის, ნიკოსელის, არგოსელების და ერკოტრიელების შემწეობით, ჩვენ მას წინააღმდეგობა გაუწიეთ. როდესაც საუზმის წინ მსხვერპლსა ვსწირავდით დიერთს ქალს, გონიერი მმართველი უეტრივ თავს დაგვესხა, შეება ჩვენს უიარაღო ჯარს და მცირე-ოდნად გაიმარჯვა. რადგანაც ჯარის ნახევარი, რომელიც მტარკაქს ემორჩილებოდა, მე მომანდგეს, ამისათვის გადავწუვიტე მოკმეკვდარიყავ და უკან ვი არ დამეწია. მე ვიბრძოდი, რაც ძალი და ღონე მქონდა, ვამხნეებდი მეომრებს და არ ვბრუნდებოდი უკან, სინამ შუბით მხარში არ დამჭრეს.

«პიზისტრატები შეიქმნენ ათინის მმართველნი. მე გალიკარნასში ვავიქტევი, ჩემს მეორე სამშობლოში, სადაც თან გამოძევა ცოლი ჩვენის შვილებით, რა-გი ეგვიპტის დაქირავებული ჯარის უფროსობა მივიღე, — რადგანაც ჩემი სახელი განთქმულად იყო ვაყ-ვაცობით.

ჩემი ცოლი წარსულს ზაფხულში მოკვდა: შვილები — ვაჟი თერთმეტის და ქალი ათის თვისანი გალიკარნასში დაჩხენ თავის დეიდასთან. მაგრამ დეიდაც მალე მოუკვდათ. ამ რამდენიმე დღის წინად მე განკარგულება მოკვანდინე, რომ ჩემი შვილები აქ მოიყვანონ; მაგრამ იგინი ნაუკრატისში სამსკვირძზე ადრე არ მოკლენ და უსათუოდ ესლა წამოსულნი იქნებიან, ასე რომ მეორე ჩემი განკარგულება ვეღარ მიუსწრობს.

აორი კვირის უკან ეკვიპტიდამ უნდა წავიდე, ჩემს შვილებს აქ ვერ დავუხვდები.

მე გადავწყვიტე წავიდე ჭრავიის ხერსონესში, სადაც ბიძა-ჩემი, როგორც შენც იცო, დროსკების ერმა მიიწვია. დაე იქ წავიდენ ჩემი შვილებიც. კორაკსი, ჩემი ერთგული მონა, ნაუკრატისში დაჩხება, რომ ჩემი შვილები ჩემთან მოიყვანოს.

ათუ რომ გინდა შეგობრობა დამიმტვიცლო, ჩემი შვილები მიიღე და იქამდის გეყადენ, სინამ ჭრავიაში რომელიმე გემი არ წამოვიდეს, დაუმალე იგინი ტახტის შემკვიდრის, შესამეტისის, ჯაშუშებს. შენ იცო, რომ მე მას სამინლად ვძულვარ, და იქნება ჩემი ჯავრის ამოყრა ჩემს შვილებზედ განიზრახოს. მე შენ გთხოვ ამას პირველად იმისთვის, რომ შენი გულ-კეთილობა ვიცი; მეორედ იმისთვის, რომ შენი სახლი, მეფის ფარმანის გამო, არის სადგური, სადაც ჩემი შვილები პოლიციის კამპოთხვას ასცილდებიან, რადგან პოლიცია ვალდებულია იცოდეს ყოველი უცხო ქვეყნელი, მათ შორის ბავშვებიც.

ახედავ, რა დიდი პატივისცემა მაქვს შენი: მე გაბარებ შენ ერთადერთს საუნჯეს, რომელიც მე სიცოცხლეს არ მაძულებს. არც სამშობლო ჩემთვის ძვირფასი, სამარცხვინოდ

მტარვალის წინაშე იდრეკება. გსურს დაუბრუნო მშვიდობა ადელკებულს მამის გულს? გსურს თუ არა?...

— მე ყველაფერზედ თანახმა ვარ, ჭანეს! უთხრა როდოპისმა სინარულთ.— შენ მე არაფერს არა მთხოვ, პირაქით მასახუქრებ. ოხ, რა ნაირად მინარინ ბავშვების მოსვლა! და რა ნაირ გაეხარდება საძოვს, როდესაც საყვარელი არსებანი მოკლენ და გაამხიარულებენ! მაგრამ წინადაკე გეუბნები, ჭანეს, რომ მე არასოდეს არ ვიზამ, რომ ჩემი პატარა სტუმრები ჭრავიაში პირველად წამოსული გემით გამოგვიგზავნონ! შეიძლება ნახევარს წელს დასთმო იგინი; პირიქითს გაძლევ, რომ აქ ყოველისფერს კარგად ვასწავლით.

— მე მაგისტრის არ შეგწუხდებოდი, მიუგო ჭანესმა მადლობის ღიმილით:— მაგრამ მე მაინც გთხოვ, რომ იგინი პირველად წამოსული გემით გამომიგზავნონ. მე ძალიან მეშინიან მსამეტიხის ღვარძლიანის გულისა. წინადაკე გიხდით მადლობას ჩემის შეილება სიყვარულისათვის, მეც ვი პოუქრობ, რომ იგინი კარგი გამრთობნი იქნებიან საძოვსა.

— მას, გააწყვეტინა როდოპისმა და დაღუნა თავი: რადგანაც შენ აგრე ერწმუნები ჩემს დედობრივს გულ-კეთილობას, აღარ მივაქცევ ყურადღებას იმ შეურაცხებას, რომელიც ლოთმა კაცმა მომაყენა! მაგრამ აი საძოვც მოდის!

IV

ხუთმა დღემ რომ გაიარა როდოპისის სახლში ნადიმობის შემდეგ, საიის ნავთ-სადგურში რაღაც დიდ-ძალი ერის მოძრაობა სჩანდა. ყველა წოდების და სქესის აგვიპტელები

წყლის ნაპირს იდგნენ. პოლიციელები, შეიარაღებულნი გრძელის ჯოხებით, წესიერებას იცავენ.

ერთს მხარესაც ეკვიპტელის დიდებულნი და მხედრობანი იდგნენ. მათ შორის ჩვენი ნაცნობი არისტომანცი იყო; იგი იდგა რაკდენსამე ბერძნის ჯარის-კაცებთან ერთად მოკლანსკელ, რომელსედაც ვსამეტიხ 1-ის ძეგლი იდგა და წყალს გადაჭურებდა. მათ წინ მდიდრულად მოართული ტახტის შემკვიდრე ვსამეტიხი იჯდა ვერცხლით მოჭედელს სულსედ; გას ესვია სისახლის დიდებულნი და მეფის მეგობარნი, რომელთაც ხელში სირაქლემას ფრთებით შემკული ჯოხები ეჭირათ.

„ერი დიდი ხანი მოუთმენელად უვიროდა, მღეროდა და იცინოდა; ქურუმები და დიდებულნი კი მღუშარედ იდგნენ. მაგრამ აგერ გამოჩნდნენ გემის ცისფერი და წითელი ფარხის აფრები.“

„ერი აღტაცებაში მოვიდა, დაიწყეს უვირილი: «მოდიან, აგერ ისინი! — გაფრთხილდი, გატას ფეხი არ დაადგა.» — «ძიძუ, ბავშვი ძაღლს დაიჭირე, რომ დანახოს რამე!» — «შენ მე ვიცი წყალში გადამაგდებ!» — «შეხედე, თინიკელა, ბავშვები წვერში ეგლებს გესვრიან.» — «ელნილო, არ გეგონოს, რომ ეკვიპტე მარტო შენ გეგუთვნოდეს, რადგანაც ამასისი ნებსს გამლკვთ წმინდა მდინარის ნაპირზე იცხოვრო!» — «უსვინადისოები არიან, ეს ბერძნები! დაიკარგონ!» დაივიარა ერთმა. «დაიკარგნენ ღორების მჭამელები, ღმერთების უარ-მყოფელები!» იძახოდნენ აქედ-იქიდან.

უსათუოდ ჩხუბიც მოხდება, თუ რომ პოლიციელებს არ დაემშვიდებინათ მოჩხუბარნი. თან და თან უფრო კარგად გამოჩნდნენ გემები. ესლა კი დიდებულნიც და ტახტის შემკვიდრეც ფეხსედ წამოდგნენ. მეფის მუზიკამ დაუკრა და პირველი გემი-

წელის ნაპირს მოადგა. ნაეი მდიდრულად იყო მოართული; შუაზედ ოქროს პალდასინი იდგა. გემის წინ ორივე მხარეს თორმეტ-თორმეტი მომსმელები იდგნენ და ნიჩბებს უსვამდნენ. ბაღდასინის ქვეშ ექვსი კაცი იწვა, მდიდრულად მოართულნი და წამოსადგენი. სინამ გემი ნაპირას მოდგებოდა, უნცროსი მათგანი, რომელსაც ქერა სუჭუჭი თმა უმშვენებდა თავს, გადმოსტა წელის კიდურად. მის დანახვად ბუკრმა ეგვიპტელმა ქალმა შეჭყვირა და თვით დიდებულმა ქალებმაც კაილიმეს. კაცს, რომელმაც აღტაცებაში მოიყვანა ქალები, ბარტია ერქვა და იყო შვილი გადაცვალებულის და მის ცოცხალის სპარსეთის მეფისა. ბუნებას მისთვის ყოველისთერი მიენიჭებინა, რასაც კი თორმეტი წლის უმაწვილი ანატრებს. მის თვალებში სჩანდა სიცოცხლე, მხიარულება, გულ-კეთილობა, გამბედაობა და ამპარტაუნება; მისი კეთილშობილური სახე, რომელიც ის იყო წვერით ახლად იმოსებოდა, ღირსი იყო დახატვისა: მოყვანილი ტანი ღონესა და სიმარდეს უმტკიცებდა. ტანისამოსის სობრწყინვალე მის სიმშვენეირეს ეფერებოდა, მაჭუბუნად ძვირფასი სამაჭურები ჭქონდა გაკეთებული. გულზედ ოქროს ბეჭეტი ებღო.

ეს უმაწვილი პირველად გადმოსტა ნაპირზედ. მას გადმოჭყვა დარი ჭისტასპის შვილი, მეფის ჩამომავლობის უმაწვილი კაცი, როგორც ბარტია, მხოლოდ უფრო ცოტა სადად ეცვა. მესამე იყო ჭადრა-თმიანი მოხუცი, რომელსაც სახეზედ, უმაწვილური გულ-კეთილობა, მოხუცის გამოცდილება და გაყვანის გონიერება ეტეობოდა. იგი სრულიად სადა შეხედულობის კაცი იყო, მასშინ რომელსაც ეს სადა მოხუცი, რამდენიმე წლის წინედ იყო ისეთი კაცი, რომელსაც ყველანი შურით უნტქროდნენ და რომლის სახელსაც ორი ათასი წლის შემდეგ

ძალის მდიდარს კაცებს ვაჩქივეთ ხალხი. ეს იყო კრწანის, ტახტიდამ გადმოგდებულ ლიდის მეფე, რომელიც, როგორც მეგობარი, მამის კამბიზის სასახლეში სტოპობდა და რომელიც ესაა ბარტის თან მოჭყა.

მათ თან გადმოჭყენენ: არქისასში, სპარსეთის მეფის ელჩი, ზოპირი, მეღაბიზის შვილი, კეთილშობილი სპარსელი, მეგობარი ბარტისა და დარისა; ბოლოს გამოჩნდა, მოყვანილი ტანისა და თერ-მერთალი შვილი კრწანისა—გიგესი, რომელიც ოთხის წლისა დამუნჯდა და კვლავ ამოიღა ენა, მამის შესასებ შიშის გამო, როდესაც მტრმა სადღესი აიღო.

შინაგეტის სტუმრების მისაგებებლად წავიდა. იგი ცდილობდა მხარულად ყოფილიყო. დიდებულნი, რომელნიც მას თან მიადგოდნენ, უცხო ქვეყნელების წინ თითქმის დაემხნენ და მერე ხელე-ჩაშკებულნი დადგნენ. სპარსელებმა გულზედ ხელე-ბი გადიჯვარდინეს და ტახტის მემკვიდრის წინ თავი მოიხარეს. ამის შემდეგ, ბარტამ, რომელიც მიჩვეული არ იყო ამისთანა ამბავს, თავის ქვეყნის ჩვეულებისამებრ, გადაუგონა ყოველი ლოყები ეგვიპტის მემკვიდრეს და წავიდა ტახტკვანებისკენ, რომელნიც მათთვის იყვნენ მომზადებულნი საისის სასახლეში მისასვლელად.

ერთი ნაწილი ერისა უცხო ქვეყნელებს უკან გაჭყა; მაგრამ მომეტებული წილი მათურებელთა კი თავის ადგილზედ დაჩნენ, რადგანაც სხვა, უფრო კარგს სანახავს მოკლადნენ.

— აქნება შენც განდა მოერთულს მამუნებს უკან გამოუდგა? ჭკითხა ტახტის მოსამსახურებ თავის მეზობელს, რომელიც ჭკრტოგი იყო.

— მეც გეუბნები და უმაღლესმა ქურუმისცა სთქვა, რომ ეს უცხო ქვეყნელები არაფერს კეთილს არ მოუტანენ ჩვენს ქვეყ-

ნას! სად გაჭჭრა ძველი კარგი დრო, როდესაც კერც ერთი უცხო ქვეყნელი, რომელსაც გი ძვირად უღირდა სიცოცხლე, კერა ბედავდა ეკვიპტეში მოსვლას! ეხლა ჩვენი ქუჩები საკუნთიანი მატყუარა ებრაელებით და განსაკუთრებით ამ უსიძრესი-ლო ელინელებით, რომელთა გაწვევასაც დიქრთსა ვსთხოვ! შესედე: მესამე გეძი მოდის, რომელიც უცხო ქვეყნელებით არის საკსე. იგი ვინ არიან ეს სპარსელები? უმადლესმა ქურუმმა სთქვა, რომ მთლად მათს სასელმწიფოში, რომელიც ნახევარს ქვეყანას უდრის, არც ერთი არ არის სასიამოვნო დიქრთებისათვის; თავიანთ მიცვალებულებს, პატივის-ცემით დამარხვის მაგიერ, ძაღლებს და სვაკებს უგდებენ შესაჭმელად!

დერცოც დიდი გაკვირება და უფრო დიდი სიბრძნე ეტყობოდა; შემდეგ მან უჩვენა ძინარის კიდურად გაკეთებული კიბე და უთხრა:

— გეფიცები იზიდის შვილს, რომელმაც ტიქონი განაადგურა, რომ მეჭქსე გეძი მოდის, უცხო ქვეყნელებით საკსე!

— ეს ძალიან ცუდია! უთხრა ტაძრის მსახური: გეგონება მთელი ჯარნი აქა გროვდებაო. ამაზისი ასე მოიჭრება იქამდის, სინამ ტახტიდამ არ ჩამოაგდებენ და სასელმწიფოდამ არ გასდებენ და ჩვენ უბედურ მონებად არ გადაგვაქცევენ.

— მეშვიდე გეძი მოდის! შეჭვირს დერცოცმა.

— დაე დამღუბოს ჩემმა მბრძანებელმა ნეიტმა, საისის უდიდესმა დიქრთამ, სწუხდა ტაძრის მსახური—თუ მე მესმოდა, რას სჩადის მეფე. მან სამი გეძი გაგზავნა ღვთის საზიზღარს ნაუკრატისში სპარსეთის ელჩების მოსამსახურეთათვის საჭირო რამეებით დატვირთული; მაგრამ სამი გეძის მაგიერ რვა გეძი გაამზადა, რადგანაც ჭურჭლისა, ძაღლებისა, ცხენებისა და ეტლების გარდა თან მრავალი მოსამსახურენი მოიყვანეს.

მათ თან მოიყვანეს თავიანთი ქურუმები, რომლებსაც მოგვებს ეძახიან. ნეტა ერთი ვიცოდე, რისთვის უნდათ ეს უქმად მანწანა მოგვები? რად უნდათ ისინი, თუ ვა მათ ღმერთები და ხატები არა ჰყავთ?

ეგვიპტის მოხუცებულმა მეფემ ამასისმა დიდის ყოფით და სიხარულით მიიღო სპარსეთის საეღბო. ოთხი დღის შემდეგ მან, როდესაც ერთს დილას თავის საქმეებს მოჩნა, ვრუსთან ერთად გაისეირნა სასახლის ბაღში, დანარჩენი სპარსელები შემკვიდრესთან ერთად წავიდნენ ნილოსის ნაპირებზედ სასეირნოდ და იქიდან შემდისში.

ამასისი და ვრუსი ბაღის ერთს ხის ქვეშ დასხდნენ, რომელზედაც ახლო იყო შადრევანი. ტახტიდან ჩამოკლებული მეფე, რომელიც რამდენიმე წლით უფროსი იყო უძლიერეს ეგვიპტის მეფეზედ, უფრო ახალ-გაზდა და ჭარმაგი სხანდა ამასისზედ. ტანით მძლავრი ამასისი წელში მოხრდილი იყო; მისი მშვენებული სახე აჭა-იჭა დაღმენჭილიყო. წვრილს, ბრწყინვალე თვალებში გონიერება ესტებოდა, ხოლო ტუჩებზედ ყოველთვის სიმხიარული და ღიმილი ეტყობოდა. განიერი შუბლი ამტკიცებდა, რომ იგი ძლიერის ჭკუის პატრონი უნდა ყოფილიყო. მან პირდაპირი და ცხარე ღაპარაკი აცოდა.

ვრუსის ქვეყა სრულად მეფური იყო. მას ეტყობოდა, რომ დაახლოებული იყო საბერძნეთის საუკეთესო კაცებთან. საუკეთესო მეცნიერნი ჭაღესი, ანაქსიმანდრი და ანაქსიმენ მილეთელი, ბიას პრიენელი, სოლონი ათინელი, პიტაკ ლესბოსელი მიდიოდენ ვრუსთან სტუმრად, როდესაც იგი მეფედ იყო. იმის ტვინი ხმა ამასისის რისიან ხმასთან შედარებით გალობა გებობებოდა.

— ეხლა პირდაპირ მითხარით, დაიწყო ფარაონმა ბერძნულად; — როგორ მოგეწონა შენ ეგვიპტე? შე აჩაგის არ ვიცნობ

ისეთს, რომლის აზრიც შენს აზრზედ ძვირად მიღირდეს, ამისთვის, რომ ვირველად, შენ იცნობ მომეტებულს ეკს და ქვეყნებს; მეორედ, ღმერთებმა შენ უდიდეს ბედნიერებადის აგიყვანეს და კვლად მიწის ჩამოგოყვანეს; მესამედ შენ ტყუილად არ იყავ მოთათბირე უძლიერესის მეფისა. მე მიხდა, რომ ჩემი სანქმე იმდენად მოგეწონოს, რომ შენ დარჩე ჩემთან, როგორც ძმა. ღმერთმანი, კრეზ, შენ დიდი ხანია ჩემი მეგობარი ხარ, თუმცა ღმერთებმა მხოლოდ გუშინ მახვევენს შენი სასუ!

— და შენ— ჩემო მეგობარო, გააწყვეტინა მას ღიღიღუღმა: მე შენი ვაჟ-კაცობა მაკვირვებს იმით, რომ, თუმცა მოწინააღმდეგენი ბევრი გყავს, აკეთებ იმას, რაც კარგად მიგახნია; კმადლობთ იმ ვატრივის-ცემისათვის, რა ვატრივის-ცემითაც ჩემს მეგობრებს ელინულთ ექცეოდნენ. მე გთვლი შენ ჩემს ნათესავად, რადგანაც ჩვენი ბედი ერთმანეთსა ჰგავს; ამისთვის რომ შენც ჩემსავით ბლომად გამოსცადე ბედნიერება და უბედურება.

— იმ განსსვავებით, უთხრა ამასისმა ღიმილით: — რომ ბედი ჩვენ სხვა და სხვა ნაირად გამოგვცადეთ. შენ ბედმა ჯერ ბედნიერება გარგუნა და მერე უბედურება; მე კი ჯერ უბედურება მარგუნა და მერე ბედნიერება; ე. ი. თუ ვიფიქრებ, დაუმატა ჩათვიქრებით მან: — რომ მე კმაყოფილი ვარ ჩემის ესლანდელის ბედნიერებით.

— მე კი, უთხრა კრეზმა: — როდესაც ვიფიქრობ, რომ ვიტანჯები ჩემის, ესრედ წოდებულის, უბედურებით.

— მას რა მოგივა ვაგდენი საუნჯის დაკარგვის შემდეგ?

— განა ბედნიერება საუნჯეზეა დამოკიდებული? ჰკითხა კრეზმა. — და საუნჯე განა ბედნიერებას? ბედნიერება არის წარმოდგენა, გრძნობა, რომელსაც შურონი ღმერთები უჭონეს უფ-

რო აღლუკენ, სინამ ძლიერს. უკანასკნელის მხიარული სახე იღრუბლება ბრწყინვალის საუნჯით და იგი ყოველთვის უნდა იტანჯოს, თუ საქმე კარგად არ მოუვა, წადგანაც გრძნობს ძალას ყოველსფერისადმი მისაღწევად და საქმით ვაყველგან მარცხდება და კერ ისრულებს თავის გულის წადილს.

ამაზისმა ამოიოხრა და უთხრა:

— ნეტავი შექმდოს, რომ მე შენ არ დაგეთანხმო, მაგრამ როდესაც ჩემს წაჩსულს ვიგონებ, უნდა გამოგიტყდე: რომ იმ დღიდან, რა დღიდანაც ბედნიერება მეწვია, დაიწყო ჩემი დარდიანობაც, რომელიც მთელს სიცოცხლეს მიწამდას.

— მე ვა, უთხრა კრეშმა:— მადლობელი ვარ შენი დაგვიანებულის ხელის აღზერობისათვის, წადგანაც უბედურების ერთმა წამმა მომანიჭა მე ვიწველი, ნამდვილი ბედნიერება. როდესაც სპარსები სარდლის კედლებზედ დავინახე, მე ვწველიდი ჩემ თავსაც და ღმერთებსაც, სიცოცხლე შექმულდა და საშინელს მძიმე ტვირთად მეჩვენებოდა. თან ვიბრძოდი და თან ჩემის ჯარით უკან ვიწვედი და განწირულებას კედელიდი. ამ დროს სპარსელმა მომარმა ხმალი მომიღერა, ჩემმა შვილმა სტაცა მას ხელი და რამდენიმე წლის შემდეგ ვიწველად გავიგონე მისი ხმა. ჩემმა მუნჯმა შვილმა ჰალესმა ამ საშინელი წამის დროს კვლად ამოიღო ენა და მე, რომელიც ღმერთებს ვწველიდი, დავეძვე წინაშე მათის ძლიერებისა. მონას, რომელსაც ვუბრძანე მოკვალა, როგორც ვა სპარსელებს ტყვედ ჩაუგარდებოდა, წაკართვი ხმალი. მე სრულიად სხვა კაცი შევიქნენ და თან და თან მიჭარებოდა მძულვარება ჩემის ბედის და მტრებისადმი. შენ იცი, რომ ბოლოს მე ვიარის მეგობარი გავხდი, რომ ჩემი შვილი ჩემს ტყვედით თავისუფლად იბრძებოდა და სამშობლო ენას არ ივიწყებდა. ყოველივე, რაც მე მინახავს,

გამიგონის და მომიფიქრება ჩემი დიდის ხნის სიცოცხლის განმავლობაში, უოკელივე ჩემი შვილისათვის გარდამიცა; ეს-
 ლა ჩემი შვილი შეიქმნა ჩემი სახელმწიფო, ჩემი გვირგვინი და
 ჩემი სალარო. როდესაც ვხედავ ვირის მოუსვენარს ცხოვრებას,
 მე შიშით ვიგონებ ჩემს წიარსულს დიდებას და ძლიერებას და
 უფრო მესმის, სადაც უნდა მოვძებნო ნამდვილი ბედნიერება.
 უკვლავ ჩვენგანს ბედნიერების დკრიტა უძვეს გულში: კმაყოფი-
 ლი, მომთმინო არსება, რომელიც მშვენიერების დანახვაზედ
 აღტაცებაში მოდის, მაგრამ ცხოვრების მცირე მოვლენასაც
 უფურადღებოდ არა სტოკებს, უოკელსავე მწუნებას უძლებს
 და სტებება წიარსულის მოგონებით. ზომის ცოდნა უოკელს
 შემთხვევაში, სასიება დმერთების მოწუალებაზედ და ჭეშმარი-
 ტებით ცოდნა იმისა, რომ უოკელივე, ასე გასინჯეთ, თვით
 უსამოგნო ამბავიც კი წარმატალია, — უოკელივე ეს ხელს უწ-
 ყობს ბედნიერების დკრიტის დამწიფებას, რომელიც ჩვენს გულ-
 ში დამალული და გვაძლევს ძალას დიმილით შევხედეთ მას,
 რის გამოისათაც ჩვენ განწირულებასა და მწუნებაში ვარდუ-
 ბით.

ამაზისა უფურადღებით ისმენდა მის ლაპარაკს და თან თა-
 ვის რქროს თავიანი ჟროხით ხატავდა მიწაზედ ძაღლის თავს,
 შემდეგ უთხრა:

— ჭეშმარიტად, კრუზო, მე დიდი დმერთია, «მზე სი-
 მართლისა», «მე ნეიტისა», «მხრძანებელი სამხედრო დიდუ-
 ბისა», (ასე მეძახიან მე ეკვიპტელები) შურით გიფურებ შენ,
 გაცარცულს და ტახტიდამ გადმოგდებულს მეფეს. ერთს დროს
 მეც შენსავით ბედნიერი ვიყავ, მთელი ეკვიპტე მიცნობდა სა-
 წყალი ასის თავის შვილს, ჩემი სიმხიარულის და ცელქობის
 გამო. ჟარის უბრალო კაცებს ხელთ დავუკადი; უფროსნი

ბუკს ნაკლულევანებს ჰპოვებდენ ჩემში, მაგრამ ბიუ-მაყს ამას-
 ზისს ყოველსაფერი უხდებოდა, აფიცრები უჩემოდ ვერ მხი-
 რულობდენ. მაგრამ აი ჩემმა მოადგილემ გოძრამ გაგვსანსა
 ჩვენ საომრად გირჩინის წინააღმდეგ. უდაბნოში სიარულოთ და-
 მასურალთ წინ-წასვლას უარა განვაცხადეთ. იმ ეჭვმა, რომ
 ვითომც ხელმწიფეს უნდოდა ელინთათვის ჩვენი მსხვერპლად
 შეწირვა, მღელვარება ჩამოაგდო ჩვენში. მე ჩვეულებისამებრ
 ხუმრობით ვუთხარ ჩემს მეგობრებს: «თქვენ ხომ უხელმწიფოდ
 არ ღარებით, მოდით და მე გამხადეთ თქვენს მბრძანებლათა;
 ჩემზე მხიარულს სხვას ვერავის იპოვით მეტქი!» სწლდათებ-
 მა ეს სიტყვები გაიგონეს. «ამაზის ხელმწიფობა უნდა!» გა-
 ვარდა ჯარში ხმა. «კეთილი, ბედნიერი ამაზისი დაე ჩვენს
 ხელმწიფედ იყოს!» ამ სიტყვების მახლობით მიმიღო ჯარმა
 ამდენიმე საათის შემდეგ. ერთმა ჩემმა ამხანაგმა თავს უდ ჯარ-
 მის უფროსობის ზუნი დამხურა. მე ხუმრობა ნამდვილ საქ-
 მედ გადავაჭციე, მომეტეუელი ჯარი ჩემსკენ გადმოვიდა და
 ჩვენ გოძრუა შემოვითან დავამარცხეთ. კრიც შეთქმულებს
 მოგვემხრო. მე აკედი ტახტსედ. მე ბედნიერს მეძახოდენ.
 აქამდის ეკვიპტელების მეგობარი, ესლას საუკეთესო მათგანს
 მტრად გადავექცედი. ქურუმები მე ჰატივსა მტეზდენ და თავის
 წოდებაში მიმიღეს, იმისთვის რომ იმედი ჰქონდათ, როგორც
 უნდა ისე მათამაშებდენ. ჩემი წინანდელი უფროსები ან შურით
 მიუურებდენ, ან წინანდებურად მეჭეოოდენ. მათი ასეთი საქციე-
 ლი ჩემს ახალს წოდებას აღარ შეეფერებოდა და ერში გაკლუ-
 ნს დამეკარგებოდა. ერთხელ ჩემს სახლში ჯარის მოჭეიფე უფ-
 როსებს, რომელთაც უნდოდათ ასევე ესუმრათ ჩემთან, რო-
 გორც წინად, ვუჩვენე ოქროს ტაშტი, რომელშიაც ჩვენ ფე-
 ხებს ვიხანდით სადილის წინად. ხუთი დღის უკან, როდესაც

იგინი კვლად ჩემთან ჭეიფობდენ, მე კუბრძანე დაეღათ სტოლ-
 ზედ ოქროსგან ჩამოსხმული დიდი ღმერთის რას სურათი.
 როგორც კი დანახეს იგი, მაშინვე პირქვე დაემხნენ და თაყუა-
 ნი-სცეს. როდესაც ადგნენ, მე სვიპტრა ზვილე ხელში, მედი-
 დურად დავიჭირე მძლავ და წაწმოკოსტქვი: «ეს ღვთაების სუ-
 რათი ხელისანმა გააკეთა ხუთი წლის განმავლობაში ამ ჭურ-
 ჭლისაგან, რომელშიაც ჩვენ ვაფურთხებდით და ფეხებს ვიბან-
 დით. მეც ერთხელ ამ გვარი ჭურჭელი ვიყავ, მაგრამ ღვთაე-
 ბამ, თქვენს მეფედ გამხადა. მას დაემხეთ პირ-ქვე და თაყუანი
 მეცით, ამ დღიდან, ვინც მოჩილი არ იქნება, ან დაივიწყ-
 ებს ხელმწიფის პატივის-ცემას, რომელიც ქვეყნად რას მო-
 ადგილება, სიკვდილით დაისჯება». იგინი ყველანი პირ-ქვე და-
 ემხნენ. მე ჩემი უფლება გადავარჩინე, მაგრამ შეგობრება კი
 დავკარგე. ესლა ჩემის უფლების დასაყრდნობელი მინდოდა. ამ
 მისაყრდნობელად ელინები გახდნენ. სამხედრო სამსახურში ერ-
 თი ბერძენი სჯობიან ხუთს ეკვიპტულს; ეს მე კარგად ვიცო-
 დი და განვიზრახე ის ამესრულებინა, რაც სასარგებლოდ მი-
 მაჩნდა.

მე ყოველთვის დაჭირავებული ბერძნები მეკანდნენ დაახ-
 ლკებულნი. მათის წყალობით ვისწავლე მათი ენა, მათ
 გამაცნეს უკეთილშობილესი კაცი, როგორც მე როდისმე შემ-
 ხვედრია, — პიფაგორი. მე ვცდილობდნ შემომელო ჩვენში
 ბერძნული ჩვეულება და ენა, რადგანაც დავრწმუნდი რომ სო-
 სულელა ცუდის ჩვეულების შენახვა იქ, სადაც უფრო კარგი
 ხელთ გვაქვს.

მე წესიერად გავყავ მთელი ქვეყანა, დავაწესე პოლიცია,
 რომელიც საუკეთესოდ ითვლება მთელს დედა-მიწის ზურგზედ,
 და ბევრი რამ მოვიყვანე აღსრულებაში; მაგრამ ჩემი სურვილი

— შემომეღო ბერძნული განათლება, სკოლებსა და ბერძნული დატეობის სიცოცხლით ამ მდიდარს, მაგრამ შავ-ბნელს ქვეყანაში, — ამას სურვილად დარჩა, რადგანაც ქურუმები ყოველს ჩემს განზრახვას ეწინააღმდეგებოდნენ. იგინი მოწიწებით ექცევიან ყოველსავე იმას, რაც უამთავრითაა შემოუღია; იგინი, რომელნიც ყოველს სხვა ქვეყნის ჩვეულებას და თვით უცხო ქვეყნელებსაც თავიანთ უფლების მტრებად რაცხვენ, — განაგებენ ამ ხალხს ისე, როგორც უნდათ. ამისათვის ყოველი ჩემი საუკეთესო სურვილი და განზრახვა მათს სურვილს შეესწირე, ჩემი ცხოვრება ყოველისფრით შევიწროებულია მათგან და მეგობრებ, ისე მოგვკვდები, რომ დარწმუნებული არ ვიქნები, — საფლავში მანინც მომასვენებენ ეს შუამავალი ღვთაებისა და სიკვდილს შორის!

— გეფიცებით ზევეს მსხნელს, ჩემო საწყალო ბედნიერო! უთხრა მას კრეზმა გულის მტკივნეულობით: — მე მესმის შენი ძმუნება. თუმცა ჩემს სიცოცხლეში ბერს ვიცნობდი იმისთანა პირთ, რომელნიც უმხიარულად და შავ-ბნელად ატარებდნენ ცხოვრებას, მაგრამ მე მანინც ეჭვი არა მქონია, რომ ქვეყნად ბერნი ისეთნიც სცხოვრობენ, რომელთაც შემკვიდრებით ერგებათ ხოლმე მჭუნვარება სულისა, როგორც მცურავთ შხაში. რამდენი ქურუმები ვნახე გზაზე და შენს სასახლეში, რომელნიც ყოველთვის დაღვრემიანი არიან. თვით უძაწვილნიც, რომელნიც შენ გემსახურებიან, ძალიან იშვიათად იღიმიებიან, მაშინ, როდესაც მხიარულება არის უძაწვილობის საკუთრება, როგორც საუკეთესო ნიჭი ღვთაებისა.

— შემცდარი იქნები, თუ ყველა ეგვიპტელები მოღრუბლულნი გეგონებიან, მიუგო ამასისმა. ჩვენი საწმუნოება მართალია სიკვდილზე დაფიქრებას გვიბრძანებს, მაგრამ, ახა, სხვა ისეთი ერი იპოვე, რომ ამისაკით რხუჯი და, დღესასწაულის

დროს, მეტის-მეტად მხიარული იყოს. ჭურჭლებს უცხო ქვეყნელების დანახვა ეჭვავრებათ და ჩემს დაკავშირებას თქვენთან ძალიან უკმაყოფილოდ უცქერიან. ის უმაწვილები, რომლებიც შენ მოახსენე, ამ ქვეყნის დიდებულთ შვილები არიან და საშინლად მიწამლავენ სიცოცხლეს. ივანი მე მოსამსახურე მონებად მუყანან და უოკელსავე ჩემს სიტყვას ემორჩილებიან. ვინც ამ საქმისათვის შვილებს იმეტებენ, უნდა ჩაითვალოს მეფის ერთგულ, უურ-მოჭრილ უმებად, რომელსაც ღმერთსაკით თაყვანსა-სცემენ, მაგრამ დამერწმუნე, კრეზო, რომ სწორედ ამ ერთგულებაში, რომელსაც ვერც ერთი მმართველი ვერ უარ-ჭყოფს, იმალება ცბიერი და ეშმაკური ანგარიში. უკვლამ უმაწვილთაგანი—ჩემი მოსამსახურეა და თვალ-უურის დამჭერი. მათ გაუგებრად ხელსაც ვერ გაგანძვევ, წადგან უოკელსავე ჩემს მოქმედებას ჭურჭლებს ატყობინებენ.

— მას რომელი იტან მაგისთანა ცხოვრებას? გაჭყურე კი უმაწვილები და აიჩიე მოსამსახურენი, მაგ. თუ გინდ მეომართა წოდებისაგან, რომელნიც შენთვის ჭურჭლებზედ ნაკლებ სასარგებლონი არ იქნებიან.

— მე რომ მაგის ასრულება შეემძლოს! სთქვა ამასისმა ძალიან ხშირად. შემიძღვ მან ისევე ჩუმად დაიწყო, თითქოს თავის ხმისა შექმინდაო:—მე მგონია, რომ ჩვენს ლაშაჩაეს უურს უბღებენ. ხვალ ვუბრძანებ, რომ ის ინდის ხურმის ხე ძირიანად მოგლიჯონ. ხალში სუიწრობის მოყვარული ახალგაზდა ჭურჭლისათვის, რომელიც იქ დაუმიწიებულს ინდის ხურმის ჭკრეთავს, უფრო სხვა ნაირი ნაყოფია საჭირო, ხინამ ის, რომელსაც ჭკრეთს და კალათში ჭყრის. მისი ხელი ნაყოფს აგროებს და უური კი—მეფის ნათქვამს სიტყვებს.

— გუფიცები მამა ზეკეს და აპოლონს...

— მე მესმის შენი გაფხავრება და თანაგიგრძნობ; მაგრამ, რა გაეწეობა, ზოგში მაინც უნდა დავემოწინააღმდეგო ქურუმთა სურვილს. მე რომ მათთან ყოველივე გავშირი გავწევიტო, და-მერწმუნე, ჩემს გვამს აღარც კი დამარხებენ. მე უნდა გითხრა, რომ ქურუმები ჰსამარტლებენ ყველა მიტვალეულებს და არ აძლევენ საფლავში მოსვენებას მას, ვისაც დამნაშავედ იცნობენ. შეიძლება ჩემი შეილის პატრიარქ-სტემით დამმარხონ, მაგრამ ისინი რაგორ მოექცევიან ჩემს გვამს, რომელნიც ჩემს საფლავსად მსხვერპლის შეწირვას აღასრულებენ...

— შენ რა საქმე გაქვს საფლავთან! საბრძანოთ გააწევიტინა კრეზმა საუბარა. სიტყვებისათვის უნდა იტყვიან და არა სიკვდილისათვის.

— უმჯობესია მითხრა, უთხრა ამზისმა და წამოდგა ზეზე: — რომ ჩვენ, რომელთაც ბერძნები მოგაწონან, მშვენებრი ცხოვრება დიდს ბედნიერებად მიგვაჩნია; მაგრამ, კრეზო, მამა-ჩემი ეკვიპტული იყო, ეკვიპტელმა დედამ მაწოვა ძუძუ, ეკვიპტის ნიადაგზედ აღვიზარდე და თუმიც ზოგიერთა რამ ელინური შეკითვისე, მაგრამ გულთ მანც ეკვიპტული ვარ. ის, რასაც საიმაწილით გიმღერდენ, რასაც წმინდანად სთვლიდენ, ღრმად იბეჭდება გულში და არ აღმოიფხვრება იქამდის, სინამდემისის არტახებს არ შემოგახვევენ. მე მოხუცა ვარ და დიდი მანძილი აღარ არის იმ სამნამდის, რის იქითაც საუგუნო ცხოვრება იწეობა. ნუ თუ მე, რამდენიმე დღის სიტყვებისათვის, უნდა ჩავიშხამო დაურელებელი ათი ათასი წელი სიკვდილისა? არა, ჩემო მეგობარო, მე ისევ ეკვიპტელად დავრჩი: ჩემ თანამემამულეებსავით მტვიცვდა მრწამს, რომ შენსგა ჩემს გვამისა, რომელიც სულის სადგურია, მჭიდროდ არის დაკავშირებული ჩემი მეორე ცხოვრების კეთილდღეობასთან; მაგრამ კმარა აბ

უმაღლეს საგნებზედ საუბარი, რადგანაც მე დიდი თეოცი მიმი-
ცია, რომ ყოველივე ესენი არ შვეატუობინო მას, ვისაც მათი
სიღრმე და დიდებულება შესწავლილი არა აქვს. უმჯობესია ამ
კითხვასზედ მომიგო პასუხი: როგორ მოგწონს ჩვენი ტაძრე-
ბი?

კრეზმა ჩათქვებით მიუგო:

— პირამიდების ქვების ნამზღველები, თვალ-გადუწვდენელი
უდაბნობის ნამოქმედარნი მგონია და ტაძრები ტურთა გ-
ზაფხულის ნაწარმოებნი. ასევე იზიდავენ თვალს იეროკლიძე-
ბი, მაგრამ თავიანთის საიდუმლოებით ცნობის მოყვარე გონე-
ბას ვი არ იზიდავენ. თქვენი მრავალ-სახოვანი ღმერთების სუ-
რათები ყველგანა სდგანან; იგინი ყველას თვალში ეჩხირობიან,
მაგრამ ყველა ვი გრძნობს, რომ იგინი განსხვავდებიან იმის-
გან, რისიც სურათები არიან; რომ იგინი არიან წარმომადგე-
ნელნი ღრმა აზრებისა, რომელთაც კაცის გონება კერ მისწვდე-
ბა. ყველგან ჩემი ცნობის-მოყვარეობა მოქმედობს, მაგრამ ჩე-
მი თანაგრძნობა ყოველივე მშვენიერებისადმი არ გამყოფილდე-
ბა. ჩემს გონებას უნდა გაიგოს თქვენთა ბრძენთა საიდუმლოე-
ბანი, მაგრამ გული და ცნება უნდა მოშორებულად იყოს თქვენს
ცნებასთან, რომელზედაც დამყარებულა თქვენი აზროვნება,
ცხოვრება და მოქმედება და რომელიც ტამცნევთ, რომ სიცო-
ცხლე მოკლე გზა არის, ამ გზას სიკვდილთან მიჭუქვანარ და
სიკვდილი ვი ნამდილი ცხოვრება არისო!

— სიცოცხლე, რომელსაც დღესასწაულებში ვამკობთ, ჩვენ-
შიაც თვსობს, უშინიან საფლავისა და ცდილობენ სიკვდილის
თავიდან აცილებას. ჩვენი ეჭიბები ასე გათქმულები არ იქნებო-
დენ, თუ რომ არა სცოდნოდათ სიცოცხლის ვაგრძელება.
მართლა: მე მოძაგონდა თვალის ეჭიბი ნებენხარი, რომელიც

სურსაში მეფეს გაუგზავნე. ვნახათ, როგორ გამოიჩინს თავს. კმაყოფილნი ხართ იმათ?

— ამისთანა წარმომადგენელი შენის ქვეყნის მეცნიერებას ად-
დებს, მიუგო კრეზმა. — მანვე მიაქცია კამბიზის უურადლება შე-
ნის ქალის სიტუროფესად. ნებუნსარამ არა ერთს ბრძას უშეკლას;
მაგრამ მეფის დედა, საუბედუროდ, დღევანდლადის კერა ხე-
დავს. ჩვენ მხალხოდ იმას ვსწუხვართ, რომ ასეთი დასულკო-
ნებული კაცი მხალხოდ სიბრძავეს არჩენს. როდესაც მეფის ქა-
ლი, ათოსი, ცხელებით ავად გახდა, ჩვენ ნებუნსარის კერას
გზით ვერ გავაბედინეთ მისთვის ეჭიმური დარიგება მიეცა.

— ეგ ადილი ასახსნელია, ამისთვის რომ ჩვენი ეჭიმები
უოკულოები ერთ რომელსამე ნაწილს სხეულისას სწამლობენ.
ჩვენ გუგანან უურისა, კბილისა და თვალის ეჭიმები; გუგანან
აგრეთვე მოტენილის და შინაგანი ავად-მყოფობის ეჭიმები.
არც ერთს კბილის ეჭიმს, ქურუმების უძველესის კანონის ძა-
ლით, არ შეუძლიან, უწამლოს ყრუს, არც ერთს მოტენილის
ეჭიმს არ შეუძლიან შინაგანს ავად-მყოფობას უწამლოს, თუ
გინდ რომ კიდევ კარგად ესმოდას შინაგანი ავად-მყოფობის
წამლობა. ამისთანა კანონების ძალით უნდათ, რომ ეჭიმებმა
უფრო საფუძვლიანად შეისწავლონ მეურნეობის ერთ-ერთი
ნაწილი; საზოგადოდ ქურუმები, რომელთა რიცხვი ეჭიმებიც
ითვლებიან, გულ-მოადგინედ სწავლობენ მეცნიერებას. აგრე იქ
არის სახლი უმაღლესის ქურუმის ნეიტოტებისა, რომლის
კარსკვლავთ-მრიდხველობის და გაზომვის ცოდნას თვით ჰიფა-
გორიც აქვდა. ეს სახლი იმყოფება ღმერთის ნეიტის ტაძრის
ახლო. მე მსურს გაჩვენო წმინდა ჭალა თავის დიდებულის
ხეებით, ტაძრის მშენიერი სვეტები, რომელნიც ერთის მთლიანს
ქვისაგან არიან გაკეთებულნი, მაგრამ, საუბედუროდ, ქუ-

რუმებმა მთხრკეს ტაძრების გაღვნიების იქით არ შეგეყვანოთ. წავიდეთ ახლა ჩემს ცოლთან და ქალებთან; ამით შენ შეგეყვარეს და მე მსურს, რომ შენც შეიყვარო ჩემი საწყალი ქალი, სინამ ამასთან მოგისდება წასვლა შორს უცხო ქვეყანაშიც, რომლის მეფის ცოლადაც იგი უნდა გახდეს. განა, შენ ამას შენის მიფარველობის ქვეშ მიიღებ?

— მაგაში დარწმუნებული იყავ, უთხრა გრეზმა და ჩამოართვა ამასის სული. მე მამობრძვის სიყვარულით მოკუპყრობი შენს ნიტეტისს და მეც ამისათვის საჭირო ვიქნები, რადგანაც სპარსეთის სსასხლის ქალებისათვის დანიშნულს ოთახების იატაკზედ თუნი ადვილად სხლტება. შენს ქალს დიდის პატივისცემით მოუჭევკვან. კამბიზი კმაყოფილი იქნება თავის არჩევანით და ძვირად დააფასებს, რომ შენს მშვენიერს ქალს მას ანდობ, თუმცა ტახტიც ნიტეტისზედ ნაკლები არ არის, მაგრამ მას აკლავს ეს შედიდური ქცევა, რომელიც ნიტეტისს აქვს და შეჭყერის ვიდრე, როგორც სპარსეთის მეფის მომაკალს მეუღლეს. ნებუნსარფ მხოლოდ შენს ქალს ტახტზედ დაზარაკობდა.

— მე მაინც ვგზავნი ჩემს მშვენიერს ნიტეტისს; ტახტიც ისეთი სუსტია და ნაზი, რომ არ შეგონა თუ ის მოგზაურობასა და დედ-მამის განშორებას აიტანდა. მე რომ ჩემი გულისათვის დამეჭვრებინა, არც ნიტეტისი უნდა გამეგზავნა სპარსეთში. მაგრამ ეგვიპტე მშვიდობიანობაში საჭიროებს და მეფე უფრო ადრე გაესხდის, სინამ ამას!

V

სპარსეთის ელჩების უკუა მსჯელებნი სასიდაძმ ნილით შირამიდებთან მოვიდენ; მხოლოდ ვრეჟსასში დაბრუნდა სპარსეთში, რომ შეეტოვებინა კამბიზისათვის ქორწილის მშვიდობიანად გათავება.

ამაზისის სასახლეში უკუაგან მოძრაობა იყო. კამბიზის ელჩის მსჯელებით, რომელნიც 300 კაცი იყო, სავსე იყო სასახლის უკუა ოთახები. ეზო სავსე იყო დიდებულებითა და ქმეიგებით, ახალგაზდა ქურუმებით და მონებით, რომელნიც მდიდრულად იყვნენ დატოულნი.

რადგან ამ დღეს დღესასწაულად იქნა თავის ქალის ნიშნობის გამო, ამისათვის მეფეს უნდოდა ამ დღეს თავი გამოჩინა თავის სასახლის სიძლიდრით და ბრწყინვალეობით.

სტუმრების მისაღები დაწინა იყო გაბრწყინვალეული და მდიდრულად მოწოდებული იყო, რომ კაცის თავს სიბლავდა. კედლებზედ, რომელნიც სურათებითა და იეროგლიფის ნიშნებით იყო აჭრელებული, ფერად-ფერადი ლამაზები ეკიდა და მზის სხივისავე აბრწყინვალეობა ფერად შუშებიანს ფანჯრებს. ზღლის სკეტების შორის იდგნენ ბვირფასი ხეხილები, ალიანდრები, ბზისა, ბროწყულისა და ფორთოხნაღის ხეები და საუკეთესო ვარდები, ხეხილების იქით შემუსკიანი ისხდნენ, რომელნიც უოკვლეს სტუმარს სასიამოვნო ხმის დაკვრით ეკებებოდნენ.

ოთახის შუა სტოლები იდგნენ, რომლებზედაც ეწყო ტბილეული, ხილით სავსე კალათები, ოქროს აზარფები და ფერადი შუშის ვაზები. სტოლების გვერდით იდგნენ მდიდრულად ჩაცმული მოხლები, რომელთაც მიჰქონდათ სტუმრებთან საჭმე-

ლები. ეს სტუმრები ზოგი ფეხზედ იდგნენ და მუსაიფობდნენ და ზოგნი ძვირფას სელებზედ ისხდნენ.

საზოგადოება შესდგებოდა ქალებისა და კაცებისაგან. ქალებს შესვლის დროს ახალგაზდა ქურუმები ვარდის კონებს აძლევდნენ, ხოლო დიდებულთ ახალგაზდა შვილებს კი თან მოჭქონდათ უკავილები და სთავაზობდნენ თავიანთ გულის სატროფოს.

ეგვიპტელები ძალიან თავაზიანად და მოწინებით ექცევოდნენ ქალებს, რომელთა შორის ღამაზები ძალიან ცოტანი იყვნენ. მაგრამ კინც იყვნენ, უკელას სელებზედ ოქროს სამაჯურები ჭქონდათ და ფეხები, ეგვიპტის ჩვეულებისამებრ, წითლად შეღებილი. ტანსაცმელიც ძალიან მდიდრული ეცვათ, სულ ძვირფასის ფარისა; ზოგს ისეთი კაბა ეცვა, რომ გულის მარჯვენა მხარე სრულიად ტიტული ჭქონდა.

როგორც კაცებ შორის, სიღამაზით, სპარსეთის თავადი ბარტია ირჩეოდა, ისე ქალებში ნიტეტისი, ფარაონის ქალი, ეგვიპტის უკელა ქალებსა სჯობდა. მეფის ქალი თავის ვარდის ფერის კაბით და თმებში დატანებული უკავილებით თავის დის გვერდით დადიოდა და ისეთი ფერ-მკრთალი იყო, როგორც დაფეთქილი უკავილი, რომელიც იმის ღედასა ჭქონდა თმაში გაკეთებული.

დედოფალი ღადისა, ჩამომავლობით ბერძენი, ბატოს ვირენელის ქალი, ამაზისის გვერდით იდგა და ახალგაზდა სპარსელებს თავის შვილებს აცნობებდა. მას თავზედ ედგა ოქროს გველი—ეგვიპტელთა დედოფლების თავის მისაჩრთავი. სახეზედ კეთილშობილება და მიმგებლობა ეტყობოდა, და უფაგლივკ მისი მოძრაობა განჩვენებდათ, რომ იგი აჩის მექონი გრაციისა, რომელსაც მხროლად ელინუჩი აღზრდა აძლევს.

თავის მეორე ცოლის ტენტხეტის შემდეგ, რომელიც ებკიპტელი ქალი იყო და დედა ტახტის მემკვიდრის ფსამპტი-ხისა, ამასისმა შეუღლედ ეს ქალი ამოაჩნია ბერძნების სიყვარულის გამე და ქურუმთა გამოჯანულებით.

ლადისის ახლას მდგომარეობა ჩალო, ტახტი და ნიტეტისი, ტყუილებად ითვლებოდნენ. მაგრამ მათში არ იყო არავითარი ისეთი მსგავსებება, რომ მათი ტყუილებად დახადება გვეფიქრნა.

ტახტი ქერა იყო, ლურჯ თვალებიანი, მოძველო ტახისა და კარგის აკუბულებისა, ნიტეტისი კი მალაღი და სრულად, შავის თვალებითა და თმებით და ყოველ მოძრაობაში მყოფური ჩამომავლობა ეტყობოდა.

— რა ნაირი ფერ-მკრთალი ხარ, ჩემო ქალი, უთხრა ლადისმა და აკოცა ნიტეტის ღოყაზედ. გამხიარულად და მომავალი გრწამდეს. მე მოვიყვანე შენთან ძმა მომავლის შენის ქმრისა, კეთილშობილი ბარტია.

ნიტეტისმა აიღო მალაღი თავის შავი თვალები და დიდ ხანს აკვირდებოდა მშვენიერს ახალგაზდას. უკანასკნელმა მღაბლად თავი დაუკრა, აწითლებულის ქალის ტანსაცმელს აკოცა და უთხრა:

— გებეუბი შენ, როგორც მომავალს ჩემს დედოფალს და დას. მრწამს, რომ შენი გული იტანჯება სამშობლოს, მშობლების, ძმებისა და დების მოშორებით; მაგრამ ნუ იწუხებ, ამისათვის რომ შენი საქმეა დიდი გმიროსა და ძლიერი მეფე; ჩვენი დედა კასანდრას — დედა-კაცთა შორის ერთი უკეთესთაგანია და ქალის სილამაზე და გულ-კეთილობა შატრე-ცემულას სპარსეთში ისე, როგორც მზის ნათელი, რომელიც სიცოცხლეს ჭყენს ქვეყნიერობას. შენთან კი ახ ნიტეტისის დედა,

რომელსაც მინდა მასთან ერთად **«გარდა»** დაეძინოს, ბო-
დიშს ვინდო, რომ მოკვდიოთ და გაშორებთ საუკეთესო მეგობ-
ბას.

ახალ-გაზდა სპარსული დანტქერდა ლურჯს თვალებს მშვე-
ნიერის ტანოტისას, რომელმაც დაიდო გულზედ ხელი,
მდუმარედ დაუჭრა თავი და დიდ ხანს არ ამოარება თვალს
მიმავალს ბარტას, როდესაც ამისისმა წაიყვანა იგი მოთამაშე
ჭალების საჩვენებლად. მოთამაშე ჭალებს მხოლოდ სუბუქი მატუ-
რის იუბკები ეცვათ და მათი მოჭნილი ტანი ირხეოდა საკრ-
ვის ხმაზედ. ამათ შეძლეგ გამოვიდნენ ასპარეზზედ ეკვიპტის
მოძღვრლები და მანქანები.

ბოლოს ზოგიერთა სასახლას-კაცნი დაწბაზიდად გავიდნენ
მხოლოდ ჯარის უფროსნი, სპარსეთის საელჩოს კაცნი და
ზოგიერთი დიდბუფნი მეჯლისის გამგეი დაიჭირა და შეიყვა-
ნა შვირთისად მოერთულს. ოთახში, სადაც სუფრა საბუქმნეთის
გემოზედ იყო გაშლილი ხელახლად ღებინის გასაჩაღებლად.

ამისისმა ძალაღს სელზედ იჯდა სუფრის თავში; მარ-
ცხნივ მოხუცებული კრეზი, აქვე იყვნენ ნაცნობი მეგობრები
პოლოკრატისა, თევდორე და ივიგო, ზრეთვე ჯარის ახალი
უფროსი არისტომანი.

ამისისმა, რომელმაც აქ ამას წინად კრეზს, ღინჯად ელა-
შანაკებოდა, ესლა სუმირობა დაუწყო. გვერდებოდა, რომ იგი
კვალად გაუმაწვილდა და ძველებურ მხიარულ აფიცრად გადაიქ-
ცა. იგი ძალიან ოხუჯობდა და სუმირობდა თავის სტუმრების
შესახებ; სტუმრებიც გულთანად იცინოდნენ; თასი თასზედ იც-
ლებოდა და მხიარულობა მეტის-მეტად გაჩაღდა; ამ დროს სუფ-
რის გამგეული გამოჩნდა ოქროში დათყრილას. შატრის მი-
მიით, იგი აჩვენა სტუმრებს და უთხრა:

— დადიეთ, იხუმრეთ და იმხიარულეთ, ამისთვის რომ ძალიან ძალე ყველანამ ამ მუმიას დაემსგავსებოთ.

— მხიარულობის დროს სიკვდილის მოგონება თქვენში ჩვეულებად იქნება? ჭკითხა მას ბარტიამ და მცირედ დაღონდა, — ან იქნება შენმა სუფრის გამგებელმა გაბედა ამისთანა ხუმრობა?

ძველადგანვე, მიუგო ამასმას, მიღებულია ამისთანა მუმიების ჩვენება, რომ მოქვიფეთ უფრო ადუქნათ სიმხიარულის მადა, რომ მათ მოიგონონ სიკვდილი, დაუშურნენ სიცოცხლით დატკობას, სინამ დრო არის. შენ, ახალ-გაზდა მოქვიფეს, ჯერ კიდევ ბევრი დრო გაქვს საქვიფოდ; მაგრამ ჩვენ, მოხუცებულები, მეგობარო კრეზო, ამ სიკვდილის მოგონებას უნდა ჩაუფიქრდეთ. მერიქიფევ, დროით ალავსე ფიქლები, რომ არც ერთმა ჩვენი სიცოცხლის წამმა უნაყოფოდ არ განგლოს! როგორა სვამ, ახალ-გაზდა სპარსულა! ღმერთებს შენთვის ისეთივე დიდი ყელი მოუციათ სასძელის ჩასაყლანად, როგორც მშენიერი თვალები და უმშენიერესი სიტურფი! მადი ერთი გაგონო მომხიბლავო ახალ-გაზდაკ, უარგისო ყმაწვილო! ჩემი ქალი ტახოტი სხვა აღარავიფედ ლაპარაკობს, თუ არ ამ უსუსურზედ, რომელმაც მოხიბლა იგი პირველად ნაზის ცქერით და შემდეგ გრძნეულის სიტყვებით. რადა სწითლდები, ახალ-გაზდა ქარაფუფუტა! შენისთანა ახალ-გაზდას ნება აქვს დააჩქრდეს ხელმწიფის ქალებს; მაგრამ შენ, თუ გინდ თვით მამა-შენი კირი იყო, მაშინაც არ გაგატანდი ჩემს ქალს სპარსეთში.

— მამა! უთხრა ჩემად ხელმწიფეს ტახტის შემკვიდრე ფსამეტისმა და შეაწვევტინა ლაპარაკი. — მამა, ენას ბევრს ნებას ხუ აძლევ და მოიგონე ჭანესი.

მეუკემ შეჭმესხნით შეხდა შვილს, ქეითი წახსდა და ამის შემდეგ მსოფლად ხანდისხან იღებდა ლაპარაკში მოხაწი-
ლუობას.

ახისტომასხი, რომელიც კრეზის პირდაპირ იჯდა, სხარ-
სელებს თვალს არ აშორებდა, ხმას არ იღებდა და არც ამ-
ზისის სუმრობაზედ იცინოდა. როგორც კი ფარაონი გაჩემ-
და, მან თამამად ჰკითხა კრეზს:

— მე მსურს გაგიგო, ლიდიელო, თოვლი მოდიოდა მთე-
ზედ, ოდეს სხარსეთიდან წამოხვედით?

ამ საკვირველის სიტყვებით გაოცებულმა კრეზმა, ღიმი-
ლით უპასუხა:

— მომეტებული ნაწილი მთებისა მწკანით იყო შემოსილი,
როდესაც ჩვენ ამ ოთხის თვის წინად ეგვიპტეში წამოგე-
დით; მაგრამ კამბიზის სახელმწიფოში ისეთი მთებიც არიან,
რომლებზედაც თოვლი დიდს სიცხეშიაც არა სდნება, და ეს
მთები თუთრად ბრწყინავენ, როდესაც მოკდიოდით.

სხარტანელს სახეზედ მხიარულება დაეტყო. კრეზმა,
რომელსაც ეს დამჯდარი კაცა მოეწონა, ჰკითხა მას სა-
ხელი.

— მე ახისტომასხი მქვია.

— შენი სახელი თითქოს მაგონდება.

— შენ ბეკრს ელინელს იცნობდი და ბეკრს მათგანს ჩემი
სახელი ერქვა.

— როგორც ლაპარაკზედ გეტყობა, შენ დორიის მოდგმის
ერს უნდა ეკუთვნოდეს; სხარტანელი ხომ არა ხარ?

— წინად ვიყავ.

— ესა?

— ის, ვინც ნება-დაურთველად სამშობლოს დასტოვებს, სიკვდილის ღირსია.

— შენ შენის ნებით დასტოვე სამშობლო?

— დიაღ.

— რად?

— რომ შეურაცხებას მოკშორებოდი.

— მერე ცუდი რა ჰქნება?

— არაფერი.

— მაშ უსამართლოდ შეგწამეს დანაშაული?

— დიაღ.

— ვინ იყო შენი უბედურების მიზეზი?

— შენა.

კრუზი შესტა. სპარტანელის დინჯის ლაშარაკმა და მოჭმუხნილმა სახემ აფიქრებინა, რომ იგი არა ხუმრობდა.

ეგელა იქ მჯდომნიც შეშინდნენ და სთხოვეს არისტო-მასს განემარტა თავისი სატყუები.

სპარტანელი უყოობდა. ეტყობოდა, რომ მას ლაშარაკი არ ესამოკნებოდა; მაგრამ როდესაც შეთქმნულ სთხოვა, მან დაიწყო ასე:

— შენ, კრუზო, დაუჭერე ორაკულის სიტყვას და ჩვენ, ლაკედემონელები, როგორც უძღაერესნი, ამოგვიჩინე შენს მომხრედ სპარსეთის წინააღმდეგ, რისათვისაც გუარუთე ოქროს აპოლონ გერმესის ტაძრისათვის, რომელიც აშენებულა ძორჩასის მთაზედ. ამისათვის უძღაერებო გუადანწუგბტეს ეჩუქებინათ შენთვის ძალიან დიდი ჭურჭელი, საგულის-გულად სპილენძისაგან გაკეთებული, რომ სასძელი შეგენახს. ამ ჭურჭლის მოსაწოდებლად შე ამომიჩინეს. სინამ ჩვენ სარდესამდის მოვიდოდით, ჩვენნი ტყე და მასთან ჭურჭელიც ქარიშხალმა დაღუპა ზღვაში. ჩვენ

მხრად ჩვენი თავები გადავარჩინეთ და სამსამდის მოვედით. როდესაც სამშობლოში დავბრუნდით, მე ცილი დამწამეს, ვითომც გემი და ჭურჭელი სამოსელის ვაჭრობისთვის ძამეუიდავს. მაგრამ რადგანაც დანაშაული ვერ დამიმტკიცეს და ჩემი დაღუპვა ვი უნდოდით, ამისათვის გადამიწყვიტეს სამარცხინო სვეტის ძირში ორზოდ დღე და ღამე დაკმდგარიყავ. სინამ ჩემი შეურაცხების დილა დადგებოდა, ჩემი ძმა მოვიდა ჩემთან და იღუძალად ხმალი მომცა. მე თავი უნდა მოშეკვლა, რომ შეურაცხებას გადავრჩენილიყავ. ვერ მოვიკვალ თავი, რადგანაც ჩემის მტრების ჯვრის ამოყრა მინდოდა, ამისათვის მე თვით მოვიჭერ სვეტზედ მიბმული ჩემი ფეხი და ევროტოსის ჩაღიანში დავიმალე. ჩემს ძმას ჩემად მოჭეკინდა სასმელ-საჭმელი. ორი თვის შემდეგ მე ამ ხას ფეხით სიარული შევიძლეთ. ჩემს მაგივრად ახლოვნმა ამოიყარა ჯვარი, რადგანაც ჭინძა ჩემი მტრები სრულად გაწყვიტა. თუმიცა იგინი დაიხრცნენ, მაგრამ მე მაინც ვერ დავბრუნდი სამშობლოში. გიძიუმში მე გემში ჩაკვავი, რომ შენთან ერთად, ვკრზო, სპარსელების წინააღმდეგ მებრძოლა. როდესაც ტაოსში ნაპირს მივაგუქი, გავიგე, რომ შენ ხელმწიფე აღარ იყავ. ძრეულმა გირმა, ამ მშენიერი უმაწილის მამამ, რამდენსამე კვირას დაიმორჩილა ძლიერი ლილია და უმდიდრესი მეფე დარბად განსადა.

უველა მოჭეიფენი გაკვირვებთ უცქეროდენ არისტომასს. ვკრზმა მას ხელი ჩამოართვა და ხსალ-გაზდა ბარტამ სთქვა: — სწორედ რომ სპარტანელი ხარ, მე მინდა ჩემთან სურხაში წამოხვიდე. ვუთხრა ჩემს მეგობრებს, რომ ვნახე ისეთი მამაცი და პატროსანი გარდ, რომლისთანაც ძნელად თუ შეიძლება.

— მეწმუნეთ, უმაწვილო, რომ უოკული სპარტანელი ჩემსაკით მოიქცეოდა. ჩვენს ქვეყანაში უფრო დიდი გამბედაობაა. საჭირო იმისთვის, რომ მხდალი იყო, სინამ იმისთვის, რომ გმირო იყო.

— და შენ, ბარტიაკ, უთხრა დარბი, სპარსეთის მეფის ბიძაშვილი:— განა აიტანდი შეურაცხებას—სვეტთან დგომას?

ბარტიაკ გაწითლდა, მაგრამ ეტყობოდა, რომ ისიც სვეტთან დგომას სიკვდილს აჩქევდა.

— შენა, ზოპირა? ჭკითხა დარბი მესამე სპარსელს ახალგაზდას.

— მე მხოლოდ შენი სიუვარულით დავიმასინჯებდი თავს და ჩამოართვა თავის მეგობრებს ხელი.

ზსამეტიან ახალგაზდა გმირებს დაცინვით უუურობდა; კრეზო, გიგესი და ამასისა სიამოვნებით; ეგვიპტელები ერთმანეთს უუურობდნენ, ხოლო სპარტანელი კი მხიარულად იცინოდა.

ესა ივიკმა სთქვა ორაკულის წინასწარმეტყველება, რომ არისტომასნი სამშობლოში დაბრუნდება, როდესაც მალაღ დათოვლილ მთებიდამ ხალხი მოვა, ამასთანავე ახსენა როდოპისის სტუმრის მოყვარე სახლი.

ფსამეტიანი უსიამოვნოდ გახდა როდოპისის ხსენებაზე; კრეზმა გამააცხადა სურვილი გაეცნო ფრანკიელი მოხუცი ქალაქი, რომელსედაც ეზოში ბერს კარგს ელაზარაკებოდა, და როდესაც დამთვრალთ დაჩაზი დაუტყვეს, მაშინ ტახტიდამ გადმოგდებულმა მეფემ, პოეტმა, მექანდაკემ და სპარტანელმა პირობა დადეს მეორე დღეს ნაუგრატიში წასულიყვნენ, რომ დამტკბარყვნენ როდოპისის ღაზარაკით.

VI

აღწერილი ღვინის ღამეს მეფე ამაზისს სამი საათის მოსვენება ძლივსა ჰქონდა. როგორც სხვა დღეს, ესლაც, მამლებმა იფიქრეს თუ არა, უმაწვილმა ჭურუმებმა გააღვიძეს იგი. აბანაკეს, შემოსეს მეფურის ტანისამოსით და მიიყვანეს სასახლის ტაძარში, სადაც მან, ერის დასანახავად, ჩვეულებრივი მსხვერპლი შესწირა; უმაღლესი ჭურუმი კი ძალადის ხმით ღოტკვებს გალობდა, სთვლიდა მეფის კეთილს საქმეებს და ყოველსავე მოხდენილს ცოდვს მეფის მჩრეკლებს აბრალებდა, რომ მეფე არ გაეკიდნათ.

როგორც ყოველთვის, ჭურუმები ამხნეებდნენ მას კეთილს საქმეებში, უკითხავდნენ სასარგებლო წიგნებს და შემდეგ წაიყვანეს ოთახში, სადაც მოხსენდა მთელი სახელმწიფოს ვითარება.

ამ ცერემონიებს, რომელნიც ყოველ-დღე ხდებოდა, ამაზისი წმინდად ასრულებდა, აგრეთვე სვინიდიისანად საქმობდა დბნიშნულს საათზედ, მაგრამ საქმის შემდეგ დარჩენილს დროს თავის ქეიფზედ ატარებდა, განსწკუთრებით მხიარულს საზოგადოებაში.

ამისათვის ჭურუმები ჰკიცხავდნენ მას, რომ ვითომც იგი მეფურად არა სცხოვრობდა; მაგრამ უკითხელ განრისხებულს უმაღლეს ჭურუმს უთხრა: აუუერე ამ შვილდ-ისარს; თუ რომ ყოველთვის გასჭიმამ, მალე გაწუდება და დაჰკარგავს თავის ძალას. ხოლო თუ მხოლოდ ნახევარს დღეს იხმარებ და შემდეგ დაასვენებ, მაშინ იგი მაგარი იქნება და საქმეშიაც გამოგადგება იქამდის, სანამ არ გაწუდება.

ამაზისმა ის იყო მოაწერა ერთს ქალღმერთს ხელი, რომლის ძალითაც ერთს მოხელეს აძლევდა ნებას წყალ-დიდობისაგან დაზიანებული ნაწილების გამაგრებისას, რომ მოსამსახურებ მოახსენა: ტახტის შემკვიდრე მსამეტიხი გახსნათ და თქვენთან რამდენსამე წიხს მოლაპარაკება უნდა.

ამაზისმა, რომელმაც სასიამოვნო ამბები მიიღო მთელის სახელმწიფოს ნაწილებიდან, მხარულად მიიღო მოსამსახურის მოხსენება, მაგრამ მალე ჩაფიქრდა. შემდეგ რამდენიმე ხნის სიჩუმისა, უბრძანა:

— წადი და სთხარე ტახტის შემკვიდრეს შემოვიდეს.

მსამეტიხმა, როგორც ყოველთვის, ფერ-მერთაღმა და დაღვრემილმა, შევიდა თუ არა მამასთან, მსამეტიხის-ცემით დაუგონა თავი.

ამაზისმა გაჟავრებით ჭკითხა:

— რა გინდა შენ ჩემგან? მე ჩემი დრო განაწილებული მაქვს.

— განსაკუთრებით შენი შვილისათვის; მიუგო ფსამეტიხმა და ტუჩები აუგანგაღდა. — შვიდ-ჯერა გთხარე დიდი მოწყალების მოღება, რომელიც მხალღოდ დღეს მივიღე.

— უკედრებას თავი დაანებე! მე მივხვდი შენი მოსვლის მიზეზს. შენ გინდა განმარტო შენი ეჭვები ნიტეტიხის ჩამოშვების შესახებ.

— მე ცნობის-მოყვარე ვარ გზსლავარ და უფრო ამისთვის მოკედი, შეგატყობინო და მოგაკონო, რომ, ჩემს გარდა ეს საიდუმლოება სხვამაც იცის!

— ჭანესმა?

— მაშ სხვამ ვინ? აგი, განდევნილი ეკვიპტიდან და თავის სამშობლოდან, რამდენიმე დღის შემდეგ ნაუგონარისადამ წავა.

ვინ გიძგება თავდებად, რომ იგი სპარსეთის წინაშე არ გაგვიტყოს?

— გულ-კეთილობა და შეგობრობა, რომელსაც მე მას უფლეთის საქმით ვუმტკიცებდი.

— მას შენ ხალხის პატივის-ცემა გწამს?

— არა, მაგრამ მე მრწამს ჩემი ნიჭიერება, რომლის ძალითაც ხალხს კარგად ვცნობილობ. ჭანესი ჩვენ არ გვიღალატებს! გიმეორებ, რომ იგი ჩემი შეგობარაა.

— იქნება შენი შეგობარი იყოფს, მაგრამ ჩემი კი დაუძინებელი მტერია.

— მას შოკრადე. მე კი იმისი არ მეშინიან.

— შენ გი არა, ჩვენს სამშობლოს! ო, მამა-ჩემო, იფიქრე მასზედ, რომ მე გეუფავრები, როგორც შვილი, მაგრამ მანც ახლო უნდა ვიყო შენს გულთან, როგორც ეგვიპტის მომავალი. იფიქრე, რომ შენი საიკვდილის შემდეგ, რომლისაგანაც დაგიხსნან ღმერთებმა მრავალს წელს, — მე, როგორც ესლა შენ, ვიქნები წარმომადგენელი ამ საკვირველის ქვეყნის აწმყოფისი, რომ მომავალში ტახტიდამ ჩემი გადმოგდება ეგვიპტისა და შენის სახლის დაღუბვა იქნება.

ამაჩისი თან და თან ფიქრიანდებოდა, ფსამეტიხმა კი გულ-მხურვალედ განაგრძო:

— შენ უნდა დამეთანხმო და დამეთანხმები კიდევ, რომ მე მართალი ვარ! იმ ჭანესის ხელშია გადასცეს ჩვენი ქვეყანა რომელსაც გინდა გარეშე მტერს, ამისთვის, რომ მან ეს ქვეყანა ისევე კარგად იცის, როგორც მე და შენ. ამას გარდა, მან იცის საიდუმლოება, რომლის გამოაშკარავებითაც ჩვენს მიმხრეს ძლიერს სახელმწიფოს მტრად გადაგვიქცევს.

— შენა სცდები! ნიტეტისი თუმიცა ჩემი შვილი არ არის,

მაგრამ მაინც მეუფის შვილია და თავის ქმრის გულის ადვილად მიიზიდავს.

— თუ გინდ რომ იგი რომელიმე ღმერთის ქალიც იყოს, მაშინაც კი კამბიზი, გაიგებს თუ არა საიდუმლოებას, მტრად გაგვიხდება; შენ ხომ კარგად იცი, რომ სპარსელებს სიცრუე უდიდეს დანაშაულად მიაჩნიათ და მოტყუება დიდ სირცხვილად უჩნთ. შენ კი იმათგან ყველაზედ ამპარტაკანი და ძლიერი მოატყუე, და რას გააწყობს მარტო გამოუცდელი ქალი იქ, სადაც სხვა უფრო ბევრი ქალები ახვევიან მეუფეს, მანქანებითა და ცბიერებით ხავესნი?

— განა მართალია, რომ სიმძულვარე და ჯავრის ამოყრა მჭევრ-მეტყუელების საუკეთესო ოსტატია არიან? ჰკითხა მკვახელ ამაზისმა. უტუნ-ურთ შვილი, ნუ თუ შენა გგონია, რომ ამისთანა ძნელი საქმე მოუთმობრებლად დავიწყე? დაუჭანესმა თუ გინდ დღესვე უამბოას სპარსელებს ის, რაც მან კარგადაც არ იცის და დამტკიცებით კი ვერ დამტკიცებს! მე—მამამ და ლადისა—დღემ უფრო უკედ უნდა ვიცოდეთ, ვინც არის ჩვენი შვილი. ჩვენ ორივენი ნიტეტისს ჩვენს შვილს ვეძახით; ვინ გაბედავს სთქვას, რომ ეს სიცრუეა? თუ რომ ჭანესა, სპარსელებს გარდა, სხვა მტრებსაც შეატყობინებს ჩვენს სუსტს მხარეს, და შეატყობინოს; მე არავისი მეშინიან! ნუ თუ შენ გინდა დამითანხმო ამ კაცის დასაღუპად, რომელსაც ჩემთვის სიკეთის მეტი არა უჭნია-რს და რომელიც ათს წელიწადს ერთგულად შემსახურა? გეუბნები, რომ დაღუპვის ნაცვლად, მე მზად ვარ ყოველივე შემწეობა ამოუჩინო, რომ გადავარჩინო შენს შურის-ძიებას, რომლის საზიზღარა მიზნად მე კარგად ვიცი.

— მამა!

— შენ გინდა დაღუპო ეს კაცი იმისთვის, რომ მან შეგაშალა სული ძალად მოგეტაცნა ნაუკრატისიდან როდობისის შვილის-შვილი, იმისთვის რომ ის ჯარების უფროსად დავნიშნე, როდესაც შენ ამ თანამდებობისათვის უნიჭო გამოდექი. ჭყვითლდები? სწორედ მადლობელი ვარ ძანესისა, რომ წინადაკე შემატყობინა შენი საზიზღარი განზრახვანი და ამით მომიტო შემთხვევა მიმეზიდნა გული იმ ხალხისა, რომელიც შეადგინს ჩემს ტახტის ძლიერებას და რომელსაც როდობისი ძვირად უღირს.

— მამა, როგორ შეიძლება უცხო ქვეყნელების აგრე ქება და ეგვიპტის ძველი დიდების დაკვიწება! გამლანძღე მე, რამდენიც გნებაგდეს; მე ვიცი, რომ არ გიყვარვარ, მაგრამ იმას ვინუ მტყუი, რომ ჩვენი დიდებისათვის უცხო ქვეყნელნი საჭირონი არიან. გადაათვალიერე ჩვენი ისტორია! როდის ვიყავით ვეკლასზედ ძლიერნი? მაშინ, როდესაც უველა უცხო ქვეყნელისათვის ეგვიპტის კარები დაკეტილი იყო; როდესაც ჩვენის ფეხით დაკდიოდით, გვწამდა ჩვენი ძლიერება და ვცხოვრობდით ჩვენის ღმერთების და მამა-პაპათ ძველის კანონებისა მებრ. ის დრონი მოწამენი იყვნენ რამზეს დიდის ძლიერებისა, რომელმაც დაუმოწმიდა ჩვენს ძველა-მოსილს იარაღს უშორესნი ქვეყანანი; ის დრონი იყვნენ მოწამენი, რომ მთელი ქვეყანა ეგვიპტეს უძლიერეს სახელმწიფოდ სთვლიდა დედა-მინის ზურგზედ. ესლა რაღა ვართ ჩვენ? თვით შენის პირიდან მესმის, რომ შენ უცხო ქვეყნელ ღარიბ-ღატაკთ «სახელმწიფოს ზურგდა სთვლი; მე ვხედავ, თუ შენ, მეფე, როგორ ცრუობ, რომ მოიპოვო იმ ერთა ძეგლობა, რომლებზედაც არა ერთხელ გაგვიმარჯვნია იქამდის, სინამ უცხო ქვეყნელები ნადროსის ნაპირებზედ არ გამოჩნდენ. ეგვიპტის ქვეყანა მდიდრად

იყო მორთული და ძლიერიც იყო, ესლან კი იგი ფერ-წასულია და ზიზილ-პიპილებით მორთულია, რაგორც რასკაში დედა-კაცი.

— ენა დამოკლე! დაუუვირა ამისა და ფეხები დაუბრახუნა. ეკვიპტეს თავის დღეშიც არ უნახავს ამისთანა დიდება და აუვაკება! რამესემა გადიტანა ჩვენი იარაღი შორეულს ქვეუნიებში და სისხლის ღვრით დამორჩილა ზოგიერთა ხალხნი; მაგრამ მე კი ის მოვასურს, რომ ჩვენი ქვეუნი ნაწარმოები მიდის შორეულს ქვეუნიებში და სისხლის ნაცვლად სიძლიერე და საუნჯე მოაქვს ჩვენთან. რამესემა თავის ქვეშევრდომებს სისხლსა და რთულს აღკვეთებდა თავის სახელის დიდებისათვის, მე კი ის მოვასურს, რომ სისხლი უბრალო საქმისათვის არ იღვრება, რთული კი ყოველ მუშაობის დროს და რომ ყოველი მოქალაქე სიკვდილამდის უშიშრად და ბედნიერად სცხორებოს. ნილოსის ნაპირებზედ ათი ათასი ადგილია მჭიდროდ დასახლებული, არც ერთი მტკაველი მიწა შეუმუშავებელი არ დარჩენილა, არც ერთი ბავშვი ეკვიპტეში არ მოიპოვება, რომ განონის მიფარველობის ქვეშ არ იყოს, ვერც ერთი ავაზაკი ვერ დაქმალება ფეხზელს მთავრობას. თუ რომ ჩვენ მტრები დაგვეტყვიან, მაშინ, ჩვენი ციხეების, ზღვებისა, უდაბნოების და საკუთრად ეკვიპტის ჯარის გარდა, ჩვენა გვეყვანს საუკეთესო მეომარნი—სამი ათასი ელინი. ასეთად ჩვენი ეკვიპტის საქმეები. რამესემის დროს ბევრი სისხლი დაიღვარა ეკვიპტეში, მაგრამ დიდებული მაინც არ იყო; ესლან კი ნამდივლად და უტყუარად დიდებულია და ბედნიერი და ყოველივე ამის მიზეზი მე ვარ.

— მე მაინც ვეტყვი, უთხრა შემკვიდრემ, რომ ეკვიპტეზე, რომლის ტოტებსაც ჭია გასჩენია და დღესა თუ ხვალ სრულიად გაანადგომოს. რაჭოსა და ვერცხლის მოპოვების სურ-

ვილმა, მდიდრულად და ბრწინვალად ცხოვრებამ ყველას გული წაუხდინა. უცხო ქვეყნულთ მდიდრულმა ცხოვრებამ სრულიად ბოლო მოუღო ჩვენს მარტივს შნე-ჩვეულებას. ხშირად მესმის რომ ეკვიპტელნი, ელინებისგან გარყვნილნი, დასცინიან უძველეს ღმერთებს; ჩხუბი და აყაღმყაღი ჩამოკარდა ქურუმების და მეომრების შორის. უცხო ქვეყნელნი და ეკვიპტელნი ყოველს ცისმარე დღეს ჩხუბობენ. მწყემსი და სამწყსო ერთმანეთში ჩხუბობენ; სახელმწიფოს წისქვილის ერთი ქვა მეორე ქვას ამტკრეკს იქამდის, სინამ ორივენი მტკრად არ იტყვიანდოდ, მამა-ჩემო, თუ ყოველისთვის დღეს არ ვიტყვი, სხვა დროს თქმა აღარ შეიძლება მისი, რაც ჩემს გულს აწუხებს! იმ დროს, როდესაც შენ სახელმწიფოს ბურჯს — ქურუმთა წოდებას ებრძოდი, გულ-მშვიდად უყურებდი ნორჩი სპარსეთის სახელმწიფოს გაძლიერებას, რომელმაც მრავალი ქვეყნები დაიმონა და აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ გაძლიერდა. იმის მაგივრად, რომ დახმარებოდი ღიადიელებს და ბაბილონელებს, როგორც წინა პირველად გინდოდა, შენ ეხმარებოდი ბერძნებს მათის ცრუ-ღმერთებისათვის ტამრების ასაშენებლად. მაგრამ როდესაც ყოველივე წინააღმდეგობა შეუძლებელი იყო, როდესაც სპარსეთმა ნახეარ ქვეყანა დაიპყრო და, რაც ნებადა, იმას სთხოვდა ყველა ხელმწიფეთ. მაშინ უკვდავმა ღმერთებმა ერთხელ კიდევ მოისურვეს შენი შველა ეკვიპტის დასახსნელად. კამბიზი დაინიშნა შენს ქალზედ; მაგრამ შენის სასურსის გამო ვერ გაიმეტე შენი ქალი შეგეწირა მთელი სახელმწიფოს ბედნიერებისათვის და უგზავნი სხვა ქალს, რომელიც შენი შვილი არ არის; ამას გარდა შენის უხასიათობით იფარავ იმ უცხო ქვეყნულს ვაცს, რომელსაც ხელთ უჭირავს შენი სახელმწიფოს ბედი და უბედობა; თუ რომ იგი უფ-

რო ადრე არ დაირღვა შინაურის აჩუქების გამო!

აქამდის ამაზისი, სიბრძნისგან გაუვითლებული, უურს უგდებდა შვილის ღაპარაკს. მაგრამ ესლა კი კვლავ მართმინა და სახიანის ხმით შეჭყვიანა:

— შენ იცი, ვინ უნდა გამეწირო სასიკვდილოდ, თუ რომ ჩემი შვილები და ჩემგან დაარსებული სახელმწიფო სახლი უფრო ძვირად არა მღირებოდა, სინამ ამ ქვეყნის კეთილ-გან-განწყობილება? იცი, შენა, ტრახასა და გესლიანის გულის პატრონო შვილო, ვინ არის ის კაცი, რომელიც ამ მშვენიერის უძველესის სამეფოს დამტყვევი შეიქმნება? ეს შენ თვითონა ხარ, თვამეტობ, რომელსაც მთელი ერი შიშით გიუფრებს, შენ, რომლის გულშიც არ იცის სიყვარული, მკერდმა—მკობრობა, სახემ—ღიმილი და სულმა—შებრალბა! ღმერთების წყევლამ დამღუპული სასაათისა გაგხადა და უოკელსავე შენს დაწყობი-ლობას ცუდი ბოლო მოუღის. ესლა შენ დამიგდე უური, რად-განაც მინდა გითხრა ის, რისიც თქმას აქამდის მამობრიული გული ნებას არ მამლეკდა. მე გადმოკვდე ტახტიდამ მეფე და ძალა დავატანე თავის და ტენტხეტი ჩემთვის მოეთხოვებინა. მან შემოეკარა და იმედი მქონდა, რომ ერთის წლის შემ-დეგ მამა გახდებოდა. შენი დაბადების წინა-ღამეს, ჩემის ცო-ლის კრატის გვერდით მჯდომს ჩამეძინა. მაშინ სიზმარო ვნახე, ვითომც დედა-შენი ნილოსის ნაზირხედ იწვა. იგი შე-მოძინოდა გულის-ტვივილს. მე დავხედე მას და დაკინახე, რომ იმის გულზედ კიპარისის ხე ამოსულიყო. ხე თან და თან იზდებოდა და აქედ-იქით ტოტებს უშვებდა, თვსკები კი დედა-შენს გარს შემოეხვია და დაიხრო. შიშისაგან გავიყინე. მე მინდოდა გაჭტეულიყავ, მაგრამ უეტრად აღმოსაკლეთილამ საშინელი ქარიშხალი ამოეარდა, კიპარისის ხე მოკლევს დასე.

რომ მისი დიდბრძენი ტოტები ნილოსში ეწყო. მასინ მდინარე შეგუბდა, მისი წყლი გაქვავდა და ჩემს წინ მდინარის მაგივრად უდიდესი მუმიად იღო. წყლის ნაპირის ქალაქები მიწასთან გასწორდნენ და გადაქცნენ სასაფლაოებად, რომელნიც, სამარესაგვით, ნილოსის უსარ-მასარს გვამს გარშემო შემოვლებოდნენ. ამ დროს გამომეღვიძა და ვუბრძანე სიზმრის ამსსნელება მოგვინათ. ვერც ერთმა მათგანმა ვერ ამისსნა ეს საკვირველი სიზმარი; ბოლოს ამონ ლივიის ქერუით ამისსნეს ამ გვარად: «ტენტსეტი შეიღის შობის შემდეგ მოკვდა, ვიზარისის ხე შეიღია, მოსმუსენილი და ავის გულის კაცი, თავის დედის დამხრჩობი. ამის მეფობის დროს აღმოსავლეთის ხალხი ნილოსს, ე. ი. ეგვიპტელთ, მოჭკლავს და მათს ქალაქებს დაანგრევს».

ფსამეტიხი გაფითრებული იდგა მამის ჰიზღაპირ, მამამ განაგრძო:

— დედა შენი მოკვდა შენი შობის შემდეგ; შენ გაიზარდე და გასდი ბოროტი კაცი; უბედურება ყველგან თანა გდეგდა, რისათვისაც საყვარელი ცოლი და ოთხი შვილი დაჭკარგე. როგორც მე ბედნიერს ვარსკვლავზედ ვარ დაბადებული, ისე შენ, ვარსკვლავთ-მრიცხველების გამოანგარიშებით, დაბადებულხარ მამინ, როდესაც საშინელი ჰლანეტი სება გამოჩენილას; შენ...

ამაზისმა გასწევიტა ლაზარაკი, რადგანაც ფსამეტიხს, რომელმაც საშინელი ამბები გაიგონა, გული წაუვიდა და კბნესით მხოლოდ ამასლა იძახდა:

— იემარე, სასტიგო მამავ, იმასუდ მანც ნურას იტყუო, რომ მე ერთად-ერთი შვილი ვარ მთელს ეგვიპტეში, რომელსაც მამა მდეგნის.

ამაზისმა დახედა გაუვითლებულს კაცს, რომელიც მის თვხთ წინაშე დაეცა. მისი მრისხანება სიბრალულად გადაიქცა. მან იგრძნო, რომ ძალის სისტიკად მოექცა შეიღს, რომ თავის ღაპარაკით ფსამეტიხს გული დაუგოდა მიოი, რომ მოგონა რამოცის წლის წინად მომკვდარი დედა. დიდის ხნის შემდეგ მან პირველად შესედა, როგორც მამამ და ნუგეშის-მტემელმა პირ-მქუშ შეიღს, რომლის გულშიაც სიუკარული და სიბრალული არადღეს არ ყოფილა. მის ჩივილს გულს ესლა პირველად მიეცა შემთხვევა მოსწმინდოს შვალს ცრემლები. დიდის სინარულით ისარკებლს მან ამ შემთხვევით, მკვნესარი ფსამეტიხის წინ დაეშვა და აკოცა მას შუბლზედ, მერე წამოაყენა ზეზედ და გულ-მტკივნეულად უთხრა:

— მამატივე, შვილო! შენი გამაჯვარებელი სიტყვები ამაზისის პირიდამ გი არ ამოვიდა, არამედ სიბრალის ყბიდამ. შენ მრავალთა წლის განმავლობაში მაჯვარებდი შენის გულგრილობით, მტარვალობით და უხბავობით. დღეს შენ ჩემს საუკეთესო გრძნობას ცრუად შეეხე, ამისათვის მეც გავბრალდი, ამას იქით ჩვენ შორის უკვლათური კაცგად იქნება. თუძცა ჩვენ ხასიათებთ ისე გავიჩქევით ერთმანეთისაგან, რომ, არა მკონია რჩივეს გული ერთად მოთავსდეს, მაგრამ ამას იქით გი ჩვენ ერთმანეთის თანახმად ვიმოქმედოთ და სიტყვა დაუუთმოთ.

ფსამეტიხმა თავი დაუგრა და აკოცა მამას ტანისამოსზედ.

— არა, კგრე არა, უთხრა მამამ: ტუჩებში მავოცე. აი კვსხვა საქმეა, სწორედ ასეც უნდა იყოს მამა-შვილთ შორის! რაც შეეხება იმ საშინელს სიზმარს, რომელიც მე გაიმბე, იმისი ნუ შეგეშანდება. სიზმარი — მოჩვენებაა, რომელსაც ღმერთები

გვიკლინებენ, მაგრამ მისი მსსნელები სცდებიან. შენ ხელები ისე გიგანგალებს და სახე გაუკითლებული გაქვს. მე ძალიან სასტიკად მოგექექ, ისე სასტიკად, რომ მამას...

— ისე სასტიკად, რომ უცხო უცხოს არ მოექცევა ასე, უთხრა მეფეს მეძვეიდრემ. შენ სრულიად გამანადგურე; თუ აქამდის ჩემს სახესუდ ღიმილი არა სჩანდა, ამას იქით ეს სახე იქნება საჩვე უბედურებისა.

— არა, უთხრა ამჴისმა და მხარსუდ ხელი დაადო, თუ მე შენ დაგვოდე, მოსარჩენი წამალიცა მაქვს. მითხარ, რაც გასურს შენს გულს და მე ავისრულებ!

ფრასეტასს თვალები გაუბრწყინდენ, მის გაუკითლებულს ზასეს სიწითლე დაეტეო და უთხრა მღელვარეს ხმით:

— მამეცი მე ძანესი, ჩემი მტერი.

მეფე რამდენსამე ხანს ჩაფიქრდა, შემდეგ უთხრა:

— მე ჩემს უნებურად უნდა ავასრულე შენი თხოვნა, მაგრამ უფრო სასიამოვნო ვი იქნებოდა ჩემი ნახევარ ხაზინა გეთხოვნა. რაღაც იდუმალი სმა ჩამხურჩულებს, რომ უნდა ჩავიდინო ისეთი საჭმე, რომელიც არ შემეფერის და რომელიც დამღუპველი იქნება, როგორც ჩემთვის და შენთვის, ისე მთელის სახელმწიფოსათვის. ჯერ კიდევ იფიქრე, სინამ მოქმედებას დაიწყობდე; მაგრამ წინადვე გუბნება, რომ ძანესის შესახებ, რა ვინდ ცუდი განზრახვა გქონდე, როდოპისის თავსუდ ერთს ბუწვსაც ნუ ასლებ ხელსა; ამასთანავე უნდა ეცადო, რომ შენგან ჩემას მეგობრას დეკნა საიდუმლოდ დარჩეს, განსაკუთრებით ბერძნებისათვის. სად ვიპოვი ისეთს სარდალს, მჩჩეკელს და მოსაუბრეს, როგორც ის იყო? მაგრამ ის მანინჯ ჯერ შენს ხელში არ არის და ამისათვის წინადვე გაგონებ, რომ თუ შენ სარ ცბიერი და მოხერხებული, როგორც ეგვი-

პტელი, არც ძანესს აკლას ცბიერება და სერსი, როგორც კლანელს! განსაკუთრებით დაუტევე ყოველივე განსწრასვა როდობისის შვილის-შვილის შესახებ. რაც შეეხება ეგვიპტეს, გიმეორებ, რომ ჩემი სასკელმწიფო ამასკედ ბედნიერი თავის დღეში არა ყოფილა. მხოლოდ უკმაყოფილო ქურუმნი და ხალხი ამბობს, რომ ეგვიპტე ესლა უბედურიაო. შენ გინდა შეიტყო ნიტეტისის ჩამომკვლობა? მაშ ყური დამიგდე, შენის საკუთარის საბგებლობისათვის ამ საქმის შესახებ უნდა ჩუმიად იყო!

ფსამეტისი დიდის ყურადღებით უგდებდა ყურს მამის საუბარს და, როდესაც გაათავა, მადლობა გადაუხადა.

— ხალა მშვიდობით! უთხრა ამასისმა და ამით გაათავა შვილთან ლაპარაკი. ნუ დაივიწყებ, რაც გითხარ და განსაკუთრებით გთხარ არავის სისხლში სელი არ გაისვარო. საწყალო ათინელო ძანეს! რა მსიარულათა ხარ! უმჯობესი იქნებოდა შენთვის, ამ ქვეყანაში თავის დღეში არ მოსულაყავ.

როდესაც ფსამეტისი გაკიდა მამის ოთახიდან, უკანასკნელი დიდ ხანს ფიქრობდა და წინ და უკან ბოლთასა სცემდა. იგი ნანობდა, რომ მისცა თავის შვილს ნება და თვალ-წინ უდგებოდა სისხლში შესერილი ძანესი, რომელიც მის წინაშე იდგა ტახტიდგან გადმოგდებულ გოჭირუს ანრდილის გეჭრდით. «მაგრამ? მას ხომ მართლა შეეძლო ჩვენი დაღუპვა, — ცდილობდა გაემართლებინა თავის თავი სინიღისის წინაშე, — შემდეგ შეკრთა, წელში გაიძირთა, დაუძახა მოსამსახურეებს და ღიმილით გამოვიდა ოთახიდან.

ნუ თუ ამ სუბუქმა ქედბუღიანმა კაცმა ასე მალე დაიმშვიდა თავისი სვინიღისი? ან იქნება იმდენად თავდაჭერილია, რომ ღიმილით ჭთარავს თავის გულის ტანჯვას?

VII

ფსამეტიისი გამოვიდა ძუ ანა მამის ოთახიდან, მამინვე დმეტას ნეიტის ტაძარში წავიდა. ტაძრის შესავალთან უმაღლესი ქურუმი ივითსა, ტაძრის მოსამსახურეთ სთხოვეს მოეცადა, რადგანაც დიდი ნეიტოტეპი წმიდა-წმიდათა შინა იყო და ეკედრებოდა ცის უდიდეს დედოფალს.

ასაღ-გაზდა ქურუმი მალე მოვიდა და უთხრა, რომ ნეიტოტეპი ხელისა.

მდიდრულად მოწითულს ოთახში, დაფენილს ბაბილონის ხალხებით, სამოც-და-ათის წლის მოხუცი ნეიტოტეპი სულზედ იჯდა, თეხები პატარა სკამზედ ეწყო. მას ხელში დახვეული ქალაღი ეჭირა, რომელზედაც იეროგლიფიური ნიშნები იხსნა. უკან ბავშვი უდგა და სინაქლეძას ფრთებით ბუზებს უგერებდა.

მოხუცს ქურუმს სასუ მოღმეჭილი ჰქონდა: მაგრამ ეტუობოდა კი, რომ წინად ლამაზი უნდა ყოფილიყო. დიდრონს ლურჯს თვალებში გონიერება ესატებოდა. ქურუმმა მეგობრულად მიიღო ტასტის შემკვიდრე და უთხრა:

— რამ მოგიყვანა ჩემთან ჩემო უგანათლებულესო შვილო?

— მე ბეჭი რამა მაქვს სათქმელი, ჩემო მამავ, მიუგო ფსამეტიისმა გამარჯვებულის დიმილით; მე ეს არის ამასისის-გან მოკდივარ.

— ესლა მაინც არის მოგისმინა?

— ძლივს!

— სასუზედ გეტუობა, რომ ჩვენს მბრძანებულს და შენს მამას ალერსიანად მიუღიხარ.

— დიად, შემიდეგ იმისა, როდესაც გამიბრისდა. როდესაც გამოკუნსადე სურვილი, რომელიც შენ ჩამაგონე, იგი საშინლად გაბრახდა და დამიწყო კიცხვა.

— იქნება გააფხავრე? თუ როგორც მე დაგარბევ, ისე თავმდაბლად მიხვედი?

— არა, მამავ, მე აღელვებული ვიყავ.

— მაშ ამაზისი სამართლიანად გაგფხავრებია; თავის დღეში შეიღო მამას უკმაყოფილოდ არ უნდა მოექტეს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც რამე სათხოვარი აქვს. შენ სომ იცოთქმულება: «პატივის მცემელი მამისა დიდ ხანს იცოცხლებს» — აი სედავ, შეიღო ჩემო, შენ ყოველთვის დანაშაული გამოდიხარ იმით, რომ გინდა ძალით აისრულო სურვილი, რომელსაც მშვიდის და წყნარის ქვევით უფრო აისრულებ. კეთილი სიტყვით უფრო ბუკრს გარბევს კაცი, ვიდრე ბორბტის სიტყვით. გამიგონე რა გითხრა: დიდი ხნის წინად ეგვიპტეს განაგებდა მეფე სნეჭრუ, მცხოვრები მემქნისში. ერთხელ მას სიზმრა, რომ შირილამ ყველა კბილები გამოსცვივდა. მან მაშინვე მიიხმო სიზმრის ამხსნელი, რომელსაც უამბო თავის სიზმარი. უგანასენელმა უთხრა: «ო მეფე ვ ვება შენ, ყველა შენი ნათესავები შენზე ადრე დაისოცებინ!» გაბრახებულმა სნეჭრუმ აცემინა საცოდავი და სხვა სიზმრის ამხსნელს დაუძახა, რომელმაც სიზმარი ასე აუსხრა: «დიდო მეფეე, დიდებულ იყოს სახელი შენი, შენ ყველა შენს ნათესავებზედ დიდ ხანს იცოცხლებ!» მეფეს გაელიმა ამ სიტყვებზედ და ეს უგანასენელი სიზმრის ამხსნელი დასახიუჭრა; ამისთვის რომ, თუძცა მეორემაც ის უთხრა, რაც შირვალმა, მაგრამ მან უფრო თავაზიანად მოახერხა თქმა. სომ გესმის ჩემი ლაპარაკის აზრი? მაშ ამაზ იქით ეცადე სოფლე რაც გინდა, ყოველივე

თავაზიანად გამოსთქვას, ამისთვის რომ, განსაკუთრებით მეფისათვის, საჭიროა იცოდეთ როგორც ის, თუ როგორ ეუბნებიან, ისე ის თუ წას ეუბნებიან.

— ო, მამა ჩემო, წამდენჯერ დაგიბრებია ვერა, წამდენჯერ მე თვით მიგვრძნია, რომ ჩემის თავისთვის მე თვითონ მიმიყენებია შეურაცხება ჩემის ცუდის ქცევით; მაგრამ ვერ შემიძლიან ხასიათის გამოცვლა, ვერა...

— უმჯობესია სთქვას, რომ არ გინდა. ნამდვილმა კაცმა ის აღარ უნდა ჩაიდინოს მეორედ, რაც ერთხელ შეუნანია. მაგრამ კმაწა დაიბრება. მიაშე, როგორ დააშოშმინე გაბრაზებულმა მამა შენი!

— შენ იცნობ მამა ჩემს. როდესაც მან დანახა, რომ მამის სიტყვებმა საშინლად შემაძრწუნეს, მან შეინანა თავის სიბრავე. მან თითონ იგრძო, რომ მეტის-მეტად სასტიკად მომეპყრო და განიზრახა რითიმე გამეყუდიდა თავის დანაშაული, რა ფასადაც უნდა დასჯდომოდა.

— იგი კეთილის გულისაა, მაგრამ შოკს-მხედველი ჭკუა ანა აქვს! უთხრა ქურუმმა: რა ძვირფასი იქნებოდა ამისი ეკვიპტისათვის, მან რომ ჩვენს ჩიქვას და ღმერთების მცნებას გაუგონოს!

— რაკი ძალიან შეკვცოდე, დამთანხმდა, — გარკვევად დამიგდე ყური, მამა ჩემო, — დამთანხმდა შემომწიროს ძანესის სიტყვებს!

— რა ნაიკად აბრალე თვალებს! ეგ კარგი არ არის, ფსამეტის! ათინელი უნდა მოიგვას, რადგანაც ღმერთებს შეურაცხება მიაყენა; მაგრამ მსაჯულს, რაც უნდა სასტიკი იყოს, არ უნდა უხაროდეს, პირიქით იგი უნდა სწუხდეს სიკვდილით დასასჯელ კაცისათვის. მითხარ კიდევ რა მოახერხე?

— მეფემ შემატულობინა, ვისი სახლის ჩამომკალიც არის ნეიტრისი.

— სსვა არაფერი?

— არა, მამა ჩემო, მაგრამ არ გესიამოვნება გაიგო...

— ცნობის-მოყვარეობა ქალების ნაკლულებსაა. მაგრამ მე დიდი ხანია ვიცი ისა, რაც შენ უნდა მითხრა.

— მაშ გუშინ რად მითხარი მამი-ჩემისათვის უოკელის ფერი გამოძეკითხა?

— შენს გამოსაცდელად, რომ გამეგო ღმერთების ერთგული სარ თუ არა და შეასრულებ მათს ბრძანებას თუ არა. მუკსედავ, რომ შენ გულ-წრფელად გვატუობინებ; რასაც იგებ და ასრულებ ქურუმის უზირველეს სურვილს — მოჩილებას.

— მაშ შენ იცი, ვინც არის ნეიტრისის მამა?

— მე თვით წავიკითხე დოკუმები მეფე გოჭრუას საფლავ-ფელ.

— მეჩე ვინ გაგიმხილა საიდუმლოება?

— საუკუნო ვარსკვლავთ, შვილო ჩემო, და ზეციურის წიგნის წავითხვის ცოდნამ.

— ეგ ვარსკვლავები ვი არას დროს არ ატყუებენ ვაცს?

— ნამდვილად განსწავლალს ვაცს არას დროს არ ატყუებენ.

ფსამეტისი გაუვითლდა. მას მოაგონდა მამისგან ნამბობი სიზმარი და საშინლად შეძრწუნდა. ქურუმმა მასინვე შენიშნა სახეზედ ცვლილება და უთხრა ტკბილის ხმით:

— შენ იგონებ ზეციურს უბედურ ნიშანთ შენის დაბადების დროს და დაღუპული გგონია შენი თავი; გამხსნევი ფსამეტის: იმ დროს ასტროლოგებმა ვერ შენიშნეს სხვა საბედნიერო ნიშანი, რომელნიც ჩემს თვალებს ვერ დაემალა. შენა და-

ზადების ცინ დასაუაღა ცუდი იყო, ძალან ცუდი, მაგრამ შე-
 აძლება ის კარგი გახდეს, შეიძლება...

— მითხარ, მამა ჩემო, მითხარ!

— ყოველისფერი კარგად იქნება, თუ რომ შენ ყოველდ-
 ივრის დაივიწყებ, იტოვებ მხოლოდ ღმერთებისთვის და
 დემონები მათს ხმას, რომელიც ჩვენ გვესმის წმინდა-
 წმინდათა შინა.

— მომეცე ნიშანი მამა ჩემო და ყოველის ფერს ავსრუ-
 ლებ!

— მოგანიშნოს საისის დიდმა ნიეტამ! ღაღად-ჭყო ქერუმმა
 დიდებულის სმით. — ესლა გი, შვილო ჩემო, განაგრძო მან
 ტუბილად: თაგი დამხნე, ადგანაც დავილაღე დიდის ხნის
 ღოცვით და მახუცებულობით. თუ შეიძლება ჯერ დააკვირე
 ძანესის სიკვდილი: მე მინდა მასთან მოვილაპარაკო, სინამ
 მოკვდებოდეს. აი კიდევ რა: გუშინ აქ შემოვიდა ეჭიანთა ჯა-
 რი. ამ ჯარმა ერთი სიტყვაც არ იცან ბერძნულად. თუ კარ-
 გი სარდალი ეყოლება, რომელსაც ათინელიც და ადგილიც
 ეცოდინება, ეს ჯარი ადვილად დასჯის დამნაშავეს. ნაუკრატის-
 შა წასვლის დროს ამ ჯარმა არ უნდა იტოდეს თავის მო-
 გზაურობის საგანი; როდესაც საქმე გაკეთდება, მაშინ იგინი
 ისევე ეუშუა გაკვზანოთ. გასსოვდეს, რომ საიდუმლოება,
 რომელიც არა ერთმა ვაჭმა იცის მხოლოდ, ნახევრად გამო-
 ხმავრებულა. მშვიდობით!

ფსამეტისი გავიდა მოხუცის ოთახიდან. რამდენიმე წამის
 შემდეგ შემოვიდა ასალ-გაზდა ქერუმი, ხელმწიფის ერთი მო-
 სამსახურეთაგანი, და ჰკითხა მოხუცს;

— რას ბრძანებთ, კარგად მიგდია ყური, მამა ჩემო?

— კარგად, ჩემო შვილო, შენ არაფერი გაგზარვია ამანა-

სისა და ფსამეტისის ლაზარკიდაძე. იზიდა იყოს შენი მთარ-
კული.

— დღევანდელს ლაზარკას ურუჯ კი გაიგონებდა, რადგანაც
მეფე ისე ღრიალებდა, როგორც ხარი.

— დიდმა ნეიტმა დაავიწყა მას სიფრთხილე. წადი ახლა
თვალ-უური კარგად გეჭიროს და თუ ამაზისმა ჭანესის შესა-
ხებე განზრახვა შესცვალა—რაც ადვილად შეიძლება—მასინკე
შემატყობინე. შენ ყოველს შემთხვევაში შინა მნახავ. უბრძანე
მოსამსახურეთ, რომ მათ შენს მეტი ჩემთან მომსკლელები არა-
ვინ მიიღონ, უთხარ რომ ვლადიკულაბ წმინდა-წმინდათაში.
ღმერთები იყვნენ შენი მთარკულნი!

იმ დროს, როდესაც ფსამეტისი ჭანესის დასაჭერად ემ-
ზადებოდა, გრეზი თავის მოგზაურებით ჯდებოდა ნილოსის
სამეფო გემში, რომ ნაუკრატისში წასულიყო და მეორე სა-
ღამო როდოპისის სასხლში გაეტარებინა.

გრეზის შვილი გიგესი და კიდევ სხვი ახალ-გაზდა სპარ-
სელი საისში დარჩნენ, რადგანაც აქაც კარგს დროს ატა-
რებდნენ.

ამაზისი დიდის აღერსით ეჭიროდა მათ, ეგვიპტის ჩვეუ-
ლებისამებრ, ნება მისცა ენახათ თავის ცოლის საზოგადოე-
ბა, გაგეს ხმლის თამაშობას ასწავლიდა და იჩენდა დიდს
ოხუჯობის და სიმბიარულის ნიჭს; მას უხაროდა, როდესაც
სტუმარნი მის ქალების ბურთაობასა და რკლების თამაშობაში
იღებენ მონაწილეობას.

— ეს თამაშობა, სთქვა ბარტამ იმის შემდეგ, როდესაც
ნიტეტისმა სპილოს ძვლის ჯოხით რამდენჯერმე შეათამაშა
ჯენტებით მორთული რკალი:—უსათუოდ ჩვენს სამშობლო-
შიაც უნდა შემოვიღოთ. ჩვენ, სპარსელები, თქვენ, ეგვიპტელთ

აწა გგვერთ, ყოველსავე ახალს და უცხო ქვეყნურს იმდენად სანარუდით ვითვისებთ, რამდენადაც თქვენ იწუნებთ. მე ამ თამაშობის ამხავს ვუამბობ დედა ჩემს კასანდრას და იგი დიდის კმაყოფილებით დათანხმდება, რომ ჩემის ძმის ცოლები ამ თამაშობით ერთობოდენ.

— უსათუოდ მოასერხე ევა, უსათუოდ, უთხრა ქერათმიანმა ტასოტმა და თან გაწითლდა. ნიტეტისი მონაწილეობას მიიღებს მაც თამაშობაში და ოცნებით სამშობლოში გადმოვა თავის გულის სწორებითან. — შენ კი, ბარტია, განაგრძო დაბადის ხმით: — რკალის ტრიალს უყურებდე და ამ დროს მოიგონებდე ხოლმე.

ახალ-გაზდა სპარსელმა ღიმილით უთხრა:

— მე ეს დრო თავის დღეში არ დამაკვიწყდება! შეიძვე მიუბრუნდა თავის მოძავლს მეუღლეს და ხმა-მადლა მსიარულად უთხრა: ნუ ფიქრობ, ნიტეტისა, დარწმუნებულა ვარ, რომ ჩვენა ქვეყანა მოგეწონება. ჩვენ, აზიელთ მშვენიერების პატივის-ცემა ვიცით; ეს იმით ამტკიცდება, რომ რამდენიმე ცოლი გვუყავს.

ნიტეტისმა ამოიოხრა და სელმწიფის ცოლმა ლადისამ უთხრა:

— მაგითი იმას ამტკიცებთ, რომ ქალას ბუნება არა გცოდნიათ. შენ ვერ წარმოიდგენ, ბარტია, რასა გრძნობს ქალი, როდესაც იგი ხედავს, რომ მას ისე უყურებს, როგორც რომელსამე სათამაშობს, ან ძვირფას ცხენს და ან ძვირფას ჭურჭელს. ის კაცი, რომელიც მას თავის თავზედ უფრო ძლიერ უყვარს და მზად არის ყოველივე, რაც კი ძვირად უღირს, მას შესწირავს. ათასჯერ უფრო საწყენია, როდესაც სხვა ათას

ქალს უნაწილებს იმ სიუჟეტულს, რომელიც საჭიროა, რომ მხოლოდ ერთს ეკუთვნოდეს.

— აი ხედავ, რა ნაირი ეჭვიანია! უთხრა ამასიმა. ამ ლა-
პარაკით იგი იმას არ ამბობს, რომ მე ვითომ რამდენჯერმე
მიღალატნია მისთვის?

— არა, ჩემო ძვირფასო, მიუგო ლადისამ: ამ შემთხვევაში
თქვენ, ეკვიპტელები, უკვლავ სხვა კაცებს სჯობინხართ; თქვენ
ერთგულნი ხართ და კმაყოფილი იმით, რაც ერთსულ შეიყვარ-
ეთ; მე გავბედავ და ვიტყვი, რომ არც ერთი ქალი ეკვიპტე-
ლის ცოლზედ ბედნიერი არ იქნება. თვით ბერძნებიც ვი, რომ-
ლებიც უფრო მშვენიერად აწეობენ ცხოვრებას, სინამ ეკვი-
პტელები, ისეთს პატავს ვერა სტემენ ქალებს, როგორც ღარ-
სნიც არიან. მათ დედ-მამანი ძაღას ატანენ მთელს დღეს ანთას
და ქსოვან, რისაგამოც ელინელი ქალები მტკუნვარებით ატა-
რებენ თავიანთ სიუმაწილეს და შემდეგ თხოვდებიან უნობს
კაცზედ, რომელიც იშვიათად შედის ქალის ოთახში. ქალს ნე-
ბა აქვს დაესწროს კაცების საზოგადოებას მხოლოდ მაშინ,
როდესაც მის ქმართან ახლო ნათესავნი და მეგობარნი მივ-
ლენ, მაგრამ მაშინაც ქალი მოკრძალებით იქცევა და ვერ იკებს
ქვეყანაზედ რა ხდება. ჩვენცა ევაქვს სწავლის შექმნის სურვი-
ლი და ეს არც უნდა დაეშალოს ჩვენს სქესს, იმისთვის რომ
ჩვენ, მოძველ დედებს, შეგვეძლოს ჩვენი შვილების აღზრდა.
რას ასწავლის თავის ქალებს ელინელი დედა, როდესაც მან
თვითონ არაფერი იცის და არაფერი გამოუცდა. ამისათვის
ბერძენი ძალიან იშვიათად კმაყოფილდება თავის კანონიერის-
ცოლით, რომელიც გონებით მაზედ დაბლა დგას, და მიდის
გატელების სახლში, რომელთაც შეუწყობელი კავშირი აქვთ
სხვა სქესთან, უკვლავისფერს კაცებისგან სწავლობენ და ამის

შემწეობით ამკობენ ცოდნით ქალის მშვენიერებას. ეგვიპტეში კი ყოველისთერი სხვა ნაირად ხდება. აქ მოზარდს ქალებს ნება აქვთ მონაწილეობა მიიღონ კარგი ხალხის საზოგადოებაში; ახალ-გაზდა ქალი და კაცი გაიცინობენ ერთმანეთს დღესასწაულებში სიყმაწვილითვე და ურთი-ერთის სიუყვარულს ეჩვენებენ. ქალი მონა კი არა, მეგობარი ხდება თავის ქმარისა. უფრო ძნელი გასაკეთებელი საქმე ძლიერებს რჩებათ, წერბილი საქმე კი ქალებს, რადგანაც წერილი საქმეებისა მათ უფრო ესმით. ქალები კარგის ყურადღებით იზრდებიან, რადგანაც დედა მოკლებული არ არის ცოდნას და გამოცდილებას. ქალი ჩვენში გულ-კეთილია და სახლობის მოყვარული, რადგანაც იგი თავის გულ-კეთილობით უმატებს მას ბედნიერებას, რომელიც მხოლოდ მას ეკუთვნის და რომლისთვისაც მხოლოდ ის შეადგენს ძვირფას საუნჯეს. ჩვენ, ქალები, ხომ იმას ვაგუთებთ, რაც გვიამება. ეგვიპტელნი ისე გვზდიან, რომ ჩვენ იმას ვაგუთებთ, რაც კარგია. აქ ნილოსის ნაპირებზედ ჭოკილიდ მიღეთელი და ღიბონაკს ეფესელი თავის დღეში ვერ გაბედვენ თავის ლექსებით ჩვენს დაცინვას, — აქ თავის დღეში ვერ იგონებდენ ჰანდორზედ თქმულებას.

— რა კარგად ლაპარაკობ! უთხრა ბარტამ.— მე ძალიან შეძნელებოდა ბერძნულის სწავლა, მაგრამ ესლა მისხარის, რომ კრეზის გაგუთილებს გულ-მოდგინედ ვისმენდი.

— ახა ვინ არიან ის სამაგული კაცები, რომელნიც ქალებზედ სამაგლად ლაპარაკობენ? ჭკითხა დარამი.

— რამდენიმე ბერძნის პოეტები, მიუგო ამასისმა: — კაცთა შორის ყველაზედ გულადნი, რადგანაც მე უფრო იმასვე დავთანხმდებოდი, რომ ღომი გამეჭვარებინა, სინამ ქალი. ამ

ხერძებს ქვეყანაზედ აწაფრისა ეშინიანთ. ახა მოისმინე ნიშნ-
ში ჭიპონაჟისა ზოგნიისა:

ცოლი მხოლოდ ორს დღესა გვიამება:

ქორწილის დღეს და როდესაც მოკვდება.

— კმარა, კმარა, შე უსვინდილო, უთხრა ლადისმა და ყუ-
რებში თითო დაიტო. აი ხედავთ, სპარსელებო, როგორი კა-
ცია ეს ამაზისი. სადაც კი შეუძლიან და შემთხვევას აზოვის,
დასცინის ქალებს, თუ გინდ რომ თვითონაც იმ აზრისა იყოს,
რა აზრისაც აჩიან ისანი, რომელთაც დასცინის. არ აჩის
უკეთესი ქმარი....

— არც ცოლია შენზედ ცუდი, სიცოლით უთხრა ამაზისმა:

— რადგანაც შენ ცილსა მწამებ, რომ ვითომც მე ყურმოჭრო-
ლი ქმარი ვიყო. მშვიდობით ბავშვებო, დაე ახალ-გაზდა გმი-
რებმა გაიციონ ჩვენი საისი; მაგრამ წინდაწინ მინდა ვუთხრა,
თუ რასა მღერის ბორცოტი სიმონიდი ერთს საუკეთესო
ქალზედ:

ფურცრისაგან ერთი ქალი იშვება:

ნეტავი მას, ვისაც იგი შესვდება!

რასაც ბედი მას კეთილს მიანიჭებს,

უკველსავე ერთი-ორად ამრავლებს.

თვის საუვარელს ქმარსა შეაბერდება,

მისი ტრფობა გულში ღამებრად ენთება.

ის დასჩაგრავს დიდებითა სხვა ქალებს,

ვითა ღმერთი სოტურფისა აბრწუენებს.

აქმად მსხლომნი ქალები შესძაგდება,

მისი გული იმით არ მიუდგება,

აი ზეკისი გვანიჭებს რა ქალებსა,

რომ დაგვიტვონ სიცოცხლე ჩვენ კაცებსა!

— აი ესეთია ჩემი ლადისაც! მშვიდობით!

— არა, მოითმინეთ! უთსრა ბარტამ. — მე ჯერ მინდა ჩვენი საწყალი სპარსეთი გავამართლო, რომ ჩემი მომავალი ცოლი უფრო გავამსწურო. მაგრამ არა! დარბი, შენ ილაპარაკე ჩემს მაგივრად, რადგანაც შენ ისევე კარგად იცი ლაპარაკი, როგორც სმლის სმარება.

— შენ მე ვბედ კაცად გამოგვევარ, მიუგო ჭისტასპის შვილი. — დაე აგრე იყოს: მე დიდი ხანია მსურს ჩვენი ქვეყნის ჩვეულებას დაკვიტვა. ესრედ იტოლო, ლადისა, რომ შენი ქალი არას დროს მონა არ იქნება, არამედ იქნება მეფის მეგობარი, თუ რომ რამეზდი მაგის გუფს კეთილად წარმართავს; იტოლო, რომ სპარსეთშიაც, დიდი დღესასწაულობის დროს, მეფის ცოლები სადილზედ ვარდობთან ერთად სხედან და ჩვენ დიდი პატივის-მტკემლნი ვართ ჩვენი ცოლებისა და დედებისა. გამიგონეთ: შეგიძლიანთ თქვენ, ეგვიპტელებს, მიათვანთ თქვენს ცოლებს იმაზედ ძვირფასი საჩუქარი, როგორი საჩუქარიც მიათვან ბაბილონის მეფემ, რომელსაც ცოლად სპარსული ქალი ჭყავდა. ბაბილონელი მეფის ცოლი, შეჩვეული თავის ქვეყნის მთებს, გრძობდა თავის-თავს უბედურად ეთრატის თვალ-გადუწვდენელს ველებზედ და თავის სამშობლოსთვის მწუხარებით ავად გახდა. რა ქნა მეფემ? მან უბრძანა ალეშეებინათ მალაღი შენობა, რომლის ბანზედაც ნაყოფიერი მიწა დაეყარათ. იქ ახარეს მშენიერი ხეები და ყვავილები, რომელნიც სელაუნურად გაეყანადის წყლით ირწყობოდნენ. როდესაც უოკელივე მხად იყო, მან მიიყვანა იქ თავისი ცოლი, სპარსული ქალი და აჩუქა მას ეს სელაუნური მთა, საიდგანაც, როგორც რაჭმედის მთადამ, შექმლო ეცქირნა ველისათვის.

— მეტე, მოჩნა სპარსელი ქალი? ჭკითხა ნიტეტისმა მოცხრობით.

— მოჩნა და გამხარულდა; შენც აგეტევე რამდენიმე ხნის განმავლობის შემდეგ შენს თავს ჩვენს ქვეყანაში ვიყუფილად და ბედნიერად ჩასთვლი.

ლადისმა მხარულად გაიღიმა და ჭკითხა:

— მეტე, რამ უფრო მოაჩინა მეფის ასალ-გაზდა ცოლი? განკუბე გაკეთებულმა მთამ, თუ ქმრის სიყვარულმა, რომელმაც ცოლის სსსამოკონოდ ასეთი დიდი შენობა ააშენა?

— ქმრის სიყვარულმა! დაიძახეს ქალებმა.

— მაგრამ ნიტეტისი არც გოჩას დაიწუნებს, არწმუნებდა ბარტია. — მე ისე მოკმართავ, რომ დაკიდულს ბალებში ცხსოვრობდეს, როგორც ვი სსსახლე ბაბილონში გადავა.

— ესლა ვი წადით, უთხრა ამაზისძა: თორემ ქალაქას დათვალეკება ბნელაში მოგიხდებათ. მე ვი აგერ ერთი საათის რი მწერალი მომელის. სახონს, უბრძანე ქეშიკების უფროსებს ასის ჯარის კაცით ჩვენს უმაღლეს სტუმრებს გაჭყეეს.

— მაგდენი რა საჭიროა? ერთი გზის მიკენებულაც საგმაო იყო, ან რომელიმე ბერძენთაგანი ჯარის უფროსი.

— ასე სჯობიან. ეგვიპტეში უცხო ქვეყნულს მეტის-მეტო სიფრთხილუ არას დროს არ უნდა. ეს სახეში იქონიეთ: განსაკუთრებით კრიდეთ წმინდა ცხოველებს დასტინოთ. მშვიდობით, ჩემო ასალ-გაზდა გმიტობ.

სპარსელები გამოვიდენ სსსახლედამ და თან მისდეკდა თარჯიმანი, ბერძენი, აღზრდილი ეგვიპტეში, რომელიც რიკუენაზედ კარკად ლაპარაკობდა.

საისის ქუჩები, რომელნიც სსსახლის ახლოს იყვნენ, სასამოკონო სანახავს წარმოადგენდენ. სახლებს, შორის ზოგ-

ნი სამ-საერთუღიანები იყვნენ, ნილასის აგურებით აშენებულნი და ნასეტებით და იეროგლიფულის ნიშნებით მორთულნი. შესაკვლ კარებზედ ამოჭრილი იყო სასკლი და წოდება სასლის პეტრონისა. სწორე ბანებზედ ყვაილები და ღამაში მტენარენი იდგნენ, რომელთა ქვეშაც ეგვიპტელთ უყვართ დათ სსდომას ხალამობით, თუ რომ არ და ამჯობინებდენ ასკლას კომპოზედ, რომელიც თითქმის ყველა სასლთან იყო აშენებული. ამ კომპებს იმისთვის აშენებდენ, რომ მწერები დაბლა-დაბლა დაჭირებინებდენ და მოსკენებას არ აძლევდენ კაცს, სინამ კომპში მალა არ ავიდოდენ.

ახალ-გაზდა სპარსელებს უკვირდათ სახლებისა და ქუჩების სისუფთავე. რამდენსაც შორდებოდენ სპარსელები ნილასს და სასახლეს, იმდენი ქუჩებიც უფრო ვიწრონი და უსუფთაონი იყვნენ. ეს ქალაქი ერთის მთის კალთაზეა გაშენებული და წინად უბრალო სოფელი ყოფილა, მაგრამ ქალაქად მაშინ გადაქცეულა, როდესაც ფარაონებს თავიანთი ტახტი აქ გადამოუტანიათ.

— უგან დაკბრუნდეთ, უთხრა გაგესმა, კრეზის შვილმა, თავისზე უნცროს თანა-მგზავრებს, — რომლებსთვისაც, თავის მამის აქ უმყოფლობის გამო, ყური უნდა ეკდო და ეწინამძღვრა. — ახა შესდეთ, რამოდენა ხალხი აგვედგენა.

— როგორც ბრძანებთ, მიუგო თარჯიმანმა, — იქ ველზედ, იმ გორის კალთებზედ, მდებარეობს მკვლარი ქალი საიტებისა, რომელიც, ჩემის აზრით, უცხო ქვეყნელებისათვის სასამოვნო სასახლია.

— გაგვიძებს წინ, უთხრა ბარტამ, ჩვენ იმისთვის წამოუყვით არაქსაპსა, რომ ქალაქის ყოველივე ღირს-შესანიშნავი რამეები ვნახოთ.

როდესაც ივინი, მკვდარი ქალაქის ახლოს, მაგიდენ ცარიელ ადგილზედ, რომლის გარშემოც ხელოსანთა ღუქნები იყვნენ აშენებულნი, მათს უკან მიმდევარს ხალხში სმაურობა გაისმა. ბავშვები მსიარულობდენ, ქალები ყვაროდენ და ვილასიც ხმა ყველას ხმაზედ მძლავრ მოისმოდა:

— მოდით აქ, ტაძრის კარებთან, რომ ნახოთ საქმენი დიდის თვალთმაქცისა, რომელიც ლივიის დასაკლეთიდა მკვიდა. მას ყოველივე თვალთმაქცობა შესწავლილი აქვს ხუნსუსგან, რომელიც ყველას კარგს დარბეობას აძლევს.

— წამოიყუთ აი აქა, ჰატარა ტაძრთან! უთხრა თარჯიმანმა. — იქვენ ესლავე ნახავთ საკვირველს სანახავს.

აქ მან თავის სტუმრებთან ერთად გაიკვლია გზა ეკვიპტელთა ხალხის გროვაში და მალე დაბრუნდა ერთის ქურუმით, რომელმაც წაიყვანა უცხო ქვეყნელები ტაძრის ტაღანში. აქ, რამდენიმე ყუთების ახლოს, იდგა კაცი, ქურუმის ტანისამოსით. რაი ზანგი მის წინ იყო დაჩოქილი.

ლივიელი უზარ-მზარის ტანის კაცი იყო და მეტის-მეტად შავი და გამგებინავი თვალები ჰქონდა, ხელში ჩუენი კლარნეტის მსგავსი საკრავი ეჭირა. იმის მკერდს და ხელებს ესვია რამდენიმე გველი, რომელნიც ეკვიპტეში მხამიან გველებად ითვლებიან.

როდესაც თვის წინ სწარსელება დაინახა, თავი დაუგრა და მედიდურად ანიშნა მათ მისთვის ეცქირნათ, ჯაისადა თავის ტანისამოსი და დაიწყო მანქანება თავის გველებთან ერთად.

იგი მათ ხან ვებნის ნებას აძლევდა, ასე რომ ლოყებოდა მისხლა გადმოუვიდოდა სოლიე, ხან თავის საკრავის ხმით ისე ამოძრავებდა მათ, თითქოს თამაშობსო, ხან ყბაში ჩააფურთხებდა და ჯოხებისაკით გააშუშუშებდა. შემდეგ გვე-

ლები ადგილზედ დაუარა და თვითონ მათ შორის დაიწყო გა-
ცილებით თამაშობა, ასე რომ გველებს ფეხებს არ ასკვდრებდა.

გოყისაკით იგრიხებოდა და იმანტებოდა ჯადოხსანი, სინამ
თვალეები არ გადმოკვარკვლენ და ტუჩები არ დაუსისსლიანდა. უც-
ხად იგი მკვდარისაკით დაეცა დედა-მიწაზედ, სსუელის აღარც
ერთი ნაწილი არ ენპროდა, გარდა ტუჩებისა, რომელნიც
შტკენა-სისინის ხმას იღებდენ. ამ ნიშნებით გველები მიცტურ-
დენ და ეელზედ, ფეხებზედ და ტანზედ გარშემო რკალსაკით
შემოერთენ. ბოლოს იგი ადგა და სთქვა სძმღერა ღვთაების
ძალის სადიდებლად.

შემდეგ მან ახადა ყუთს თავი და შიგ ჩასხა მომეტებუ-
ლი ნაწილი გველებისა, მსოლოდ ზოგიერთები დანინარჩუნა
თავისთან, რომელნიც სამკაულისა და ბრასლეტებისაკით ესკია
ეელზედ და მაჯებზედ. ამ გველების თამაშობის გარდა მან სხვა
ფოკუსებიც გააკეთა, რომელნიც სპარსელებს ძალიან აკვირვებ-
და.

ისე გაერთენენ, რომ თვითონაც ვერ გაიგეს, როგორ
მივიდენ საუკეთესო ქუჩებამდის; მაშინ მათ შენიშნეს რომ მათ
უკან ასდევნებოდენ მრავალი ეგვიპტელნი, რომელთაც ხელები,
ყურები და ცხვირები დაჭრილები ჰქონდათ. ეს დამახინჯებული ხალ-
ხი სპარსელებს არ აკვირვებდა, რადგანაც მათს ქვეყანაშიც ბევრნი
იყვნენ დამახინჯებულნი დანაშაულობისათვის. სპარსელებს
რომ გამოეკითხათ დამახინჯების მიზეზნი, შეიტუებდენ, რომ
ეგვიპტეში ხელ-მოჭრილი კაცი დამნაშავეა ვისიმე მოტუებაში,
ურხვიარო ქალი — ქმრის მოღალატე, ენა მოჭრილი — სასულ-
მიწითა დამნაშავე და ცილის-მწამებელი, ყურ-მოჭრილი — ჯაშუ-
ში და გაყვითლებული, გამოსულელებული ქალი — შვილის მკვლე-
ლი, რომელსაც დანაშაულობისათვის სამი დღე და ღამე თა-

ვისგან მოკლეული შვილი ხელში უნდა სჭეროდა. ამის შემდეგ რომელს ქალს-ღა შერჩებოდა გონება?

ბოლოს სპარსელი სტუმრები მივიდნენ ერთს მშენიერს სახლთან, რომლის ფანჯრებიც ბაღს გადასცქეროდნენ. სახლის კარებზე ერთი მოხუცი კაცი იდგა, რომელსაც ქერუმის მოსამსახურის თეთრი ტანისამოსი ეცვა. იგი რამდენსამე კაცს უყვიროდა და არ ანებებდა სახლიდამ ყუთის წაღებას:

— ვინ მოგვემთ ნებას ჩემი ბატონი გაჭქერდეთ? ყვიროდა იგი და ხელებს იჭნეკდა. მე ამ სახლის ყარაული ვარ და როდესაც ჩემი ბატონი წავიდა სპარსეთში, მის განადგურებასაც ღმერთს ვსთხოვ, — მიბრძანა მე განსაკუთრებით ამ ყუთისათვის შეგდო ყური; ამასი მისი ქალადღებია შენახული.

— დამშვიდდი მოხუცო გიბო, უთხრა ტაძრის მოსამსახურემ, რომელმაც წინად სპარსელები მიიღო: ჩვენ აქ ნიეტის უმადლესმა ქერუმმა გამოგვგზავნა, რომელმაც ბატონია შენას ბატონისა. ამ ყუთში აღბად საყურადღებო ქალადღებია, თორემ ნიეტოტები ამის წაღებას არ გვიბრძანებდა.

— მე ნებას არ მოგვემთ, რომ წაიღოთ ჩემი ბატონის ეჭიმის ნებუნხარის საკუთრება! ყვიროდა მოხუცი, — მე სიძარტლეს ვიპოვი და თუ საჭირო იქნება ხელმწიფედის მივალ.

— დადექ! შეჭყვირა ხელა ტაძრის მოსამსახურემ. არ გესმით, ყუთი ესაავე წაიღეთ უმადლეს ქერუმთან; შენ ვი, მოხუცო, უფრო გონივრულად მოიქცეოდი, ცოტა ენა რომ დაგემოკლებინა და გეფიქრა, რომ შენც მონა ხარ ჩემის ბატონის — უმადლესის ქერუმისა. ესაავე შედი სახლში, თორემ ხვალ შენც ისე წაგათრეკოთ, როგორც ესაა ამ ყუთის!

ამ სიტყვებთან ერთად ისე ძალიან გამოიფხახუნა კარები, რომ მოხუცი შიგნით მოჭყვა და ხალხი კვლავ ხელადგა. სპარს-

სკლებმა ნახეს ეს ამბავი და თარჯიმანს სთხოვეს აესხნა მათ-
თვის ამის მნიშვნელობა.

ზოპირმა გაიცინა, როდესაც გაიგო, რომ მოტაცებული
ყუთის პატრონი თვალის ეჭიმი იყო, რომელიც სპარსეთში
იმყოფებოდა მკფის დედის თვალი დაკლების გამო და რომე-
ლიც ჯიუტის ხასიათისთვის კამბიზის სსსსხლის კაცებს არ
მოსწონდათ.

ზარტაას უნდოდა ეკითხა ამასისისათვის, თუ რას ნიშ-
ნავდა ყუთის მოტაცება; მაგრამ გაგესმა დაანწმუნა იგი, არ
გარეუდიყო იმისთანა საქმეებში, რომელიც მათ არ შეეხე-
ბოდათ.

როდესაც ივინი თვითონ სსსსხლესთან მივიდენ, (სიბნე-
ლი, რომელიც ეგვიპტეში მალე დგება, უკვე იფინებოდა) გა-
გესმა ივრძნო, რომ მას ვიღაც კაცმა წააკლო ტანისამოსში
სული და შეაყენა. მან მიიხედა და შენიშნა, რომ უცნობი კა-
ცი ანიშნებდა, ხმა არ ამოეღო.

— როდის შეიძლება მსოფლიდ შენთან ჩემად ღაპარაკი?
უჩუჩხელა მან კრეზის შეიღოს.

— რა გინდა ჩემთან?

— ჩუ მკითხავ და დროით ვასუხი მომეც. გეფიცები მიტრის,
რომ მე მინდა შენ საყურადღებო ამბები შეგატყობინო!

— შენ სპარსულად ღაპარაკობ? მას ეგვიპტელი არც უო-
ფილხარ, თუმცა ეგვიპტური ტანისამოსი კი ცანკია?

— მე სპარსელი ვარ; დროით მამე ვასუხი, სინამ ნაღაპა-
რაკებს დაგვიანხადენ. როდის შეიძლიან მარტო შენ, სხვის
უხილავად, მოგულაპარაკო?

— ხვალ დილით.

— ეკ ძალიან გვიან არის.

— დროით, დროით, ცოტა დრო გვაქვს! უთხრა გიგესმა უნჩაბს.

— შენ მართაფს ამბობ! უნდა მოკლედ გაიმბოთ. მე უნდა სიკვდილით დავსჯილიყავ, რადგანაც სემთვის შეეინახე უთით, ძვირფასი თვლებით სავსე, მამი შენის სისახლიდამ გამოტანილი. კირს უნდოდა ებრძანებინა, რომ მოკვდილით; მაგრამ კრეზმა მიშეამდგომლა მასთან და სიკვდილს გადამარჩინა. კირმა გამანთავისუფლა, მაგრამ პატროსნიუბა მოკლებულს ვადად გამომატანდა. ესრედ, მე მამა შენმა მომანიჭა სიცოცხლე; მაგრამ მე ჩაინც სპარსეთში ვერ დავდექი სირცხვილის გამო. სძირნის გემით კიბრში მოკვდი. იქ სელახლად სამსახურში შეგვდი, ბერძნული და ეგვიპტური ენები შევისწავლე, ამზისის წინააღმდეგ ვებრძოდი და აქ ძანესმა მომიყვანა, როგორც ტყვე. მე ყოველთვის ცხენოსანს ჯარში გამსახურობდი. ჩამიციხეს მონებში, რომელნიც მეფის ცხენებს უკლიდენ. თავი ვისახლე და ექვსი კვირის შემდეგ საჯინბოს ზედამხედველად დამნიშნეს. მამა შენი არც ერთს წამს არ დამვიწუებია სიკვდილიდამ დახსნის გულისათვის; ესლა ჩემი რიგია მას სამაგიერო გადაგუხადო.

— საჭმე მამა ჩემს შეესება? მამ დროით, დროით, მითხარო.

— ესლავე. კრეზს ტახტის შემკვიდრე ფსამეტისისათვის ხომ არა უწყენინებია-რა?

— არ ვიცი.

— მამა შენი ამადამდელს ღამეს ნაუკრატისში როდობისთან ატარებს?

— შენ საიღამ იცი?

— მე ეგ თვითონ იმისაგან გავიგონე, ამისათვის რომ ნავ-

შე მასთან ერთად ჩაკვები, რომ თუბ-ქვეშ ჩაკვარდნოდი.

— მერე აისრულე წადილი?

— დიად. მან რამდენიმე ალერსიანი სიტყვა მითხრა; მაგ-
რამ დიდ სანს ვერ დამიგდო უერი, რადგანაც მისი თანა-
მგზავნი უკვე გემში ისხდენ, როდესაც ის მოვიდა. მისმა
ძველმა მონამ სანდონმა, რომელსაც მე ვიცნობ, სანქაროდ
მითხრა, რომ იგინი ნაუკრატისში მიდიან, კლინელ ქალ წო-
დღობისთან.

— მართალი უთქვამს.

— მას დროით უნდა დაიღწიან იგი. როდესაც მოედანი
სავსე იყო ხალხით, მასინ ჩაკვარტისში ჩუმად წავიდა რამდენ-
იმე ათი ურემი და ორი ნაგი ექიმოპელების ჯარით, რომ
ღამე როდობისის სახლს შემოერთყან და მისი სტუმრები
ტყვედ დაიჭირონ.

— ღაღატია? შეჭყვირა გიგესმა.

— მერე მათ რა საჭმე აქვთ მამა შენთან? ჭკათსა დარნი.
მათ ხომ კარგად იციან, რომ ვამბიში ჯავრს...

— მე არა ვიცი-რა, გაიმეორა ბუბარესმა: იმის მეტი, რომ
როდობისის სახლს, სადაც მამა შენიც არის, ექიმოპელი ჯარი
გარს უნდა შემოერთყან. მე თვით შევები ურემები და გავიგონე,
რომ ტასტის მეშვიდრის მესაიღუმელე ეუბნებოდა ასის თავს
შენტარს შემდეგ სიტყვებს: კარგად გაახილე თავლები და უბ-
მანე შემოერთყან როდობისის სახლს იმისთვის, რომ იგი
უკანა კარებიდან არ გაიპაროს. ნუ მოჭკლავთ, თუ შეგიძლიანთ
და მოჭკალთ მხოლოდ მასინ, როდესაც წინააღმდეგობა გა-
ვიწიოთ. თუ რომ მას საისში ცოცხალს მოიუყანთ, მასინ
რცხს რქარს ბეჭედს მიიღებთ.

— ნუ თუ ეს მართლა მამა ჩემს შეეხება?

— თავის დღეშიაჯ არა! უთხრა დარმი.

— არ ვიცი, წაიღუღლუდა ბუბარესმა: ამ ქვეყანაში უკვლავ-
ფერი შეიძლება.

— რამდენს ხანში შეიძლება კარგის ცხენით კაცი ნაუკრა-
ტისში მივიდეს?

— სამს საათს, თუ ცხენმა კარგად იარა და ან ნილოსმა
გზა ძალიან არ გააფუჭა.

— მე იქ რის საათს მივალ!

— მეც შენთან წამოვალ, უთხრა დარმი.

— არა, შენ აქ ზოპირთან უნდა დარჩე ბარტას დასაცეკ-
ლად. შენ ეტყვი, რომ მე მსიარულებაზედ ვერ დავესწრობი,
რადგანაც თავი ან კბილი სტვივა-თქო; გესმის? მე ბარტას
ცხენით წავალ; შენ, ბუბარეს, დარის ცხენით უკან გამომეყ;
დროებით ხომ მათსოკებ ცხენს, დარმი?

— მე რომ ათი ათასი ცხენი მყავდეს, სულ შენები იქნე-
ბოდენ.

— ბუბარეს, ნაუკრატის გზა ხომ იცა?

— რაგორც ჩემი რჩი თვალი!

— მაშ წადი, დარმი, და უბრაძე, რომ შენი და ბარტას
ცხენები მოამზადონ! მოცდა შეუძლებელია! მშვიდობით, დარმი,
იქნება საუკუნოდ! ბარტას დამცველი იყავ! მშვიდობით.

(შემდეგი იქნება)

სახალხო ლექსები.

(მთაში შეკრებილი)

დილა ადრიან, დედაო,
კაის უმას უნდა სადილი;
ან მტერი შემოღვარდება,
ან მთას გაუვა ნადირო.

მონანი

წვერის თავს ქარი ნადირობს,
წვერის ბოლოზე არწივი;
ჩამოვალ, ქარი იძახის;
არ ჩამოვიშობ—არწივი.

მგელი არ მოშლის მგლობასა,
ჯაღი უმა მამაცობასა,
არც მოშლის ბერი არწივი
წვერის ძირს ნადირობასა.

კარგის უმის დედას დანატრი, კინც ნათქომ გააცხადებსო,
წავალ ის სანადიროსა, ჯიხვს მოკლავს, მოაქანებსო,
დააძღობს ამსანაკებსა და ჯაღებს გაახარებსო.

გახედე მაგა ჭიხვეებსა, რა მშვენნი დაგანანო,
 რქა გარდუდვით რქასედა, საგრძობელზე დგანანო,
 უნდა—გამოვლენ მწვანეზე, უნდა—გრილოზე დგანანო.

მტრისაგან დაღონებულად მთაც ქაჩებულას ჭყიოდა.
 მე მონადირე მეგონა: თურმე მას გული სტკიოდა.

სამის ბატონის ყმა ვიყავ: ხან ისი მტეზდა, ხან ისა,
 სამივეც გამიწყდებინ: ხან ის ვიტირო, ხან ისა,

ნუ სცრუობ, ნუ ამხარტავენობ, ნუ ელეჩობ ქალთაო,
 აგრემცა გამოგაქციან ამოღებულთა ხმალოთაო.

ხეკს მოხეკენი უბნობენ, ხეკსურნი გავაქციენითო,
 წითელ-ყვითელნი დროშანი საძელეს დაკურენითო,
 თავის ნასროლნი ისარნი თითონვე შავაქციენითო.

ქალი ქისტი სწობს ხეკსურსა,
 ვაჟი ღრხობელუელი,
 სამდეკროდ გუდა მჟურელი,
 თავის ბან კარზე სვანელი.

თბილისის ალევა ალა-მაჰმად-ხანისაგან 1795 ❖

(მოთხრობა თვალით-მნახველისა)

ქორმანში ალა-მაჰმად-ხანმა ოცი დღე ძლივსდა დროება მისცა ბანაკსა განსკენებისათვის და შემდგომად უბძანა უკვე დაბრუნება თეიჩანს და მუნით წასვლას ატრიაპატს, საცა დიდ-დიდნი განძრახვანი აქვნდა შესასრულებლად. პირველად მოინდომა გალაშქრება ყარაბაღის იბრამ ხალიფ, ანუ იბრამ ხან-ზე, რომელიც თვლობდა ყარაბაღსა და იგი იყო წინააღმდეგი სარდარისა მაჰმად სადაღხანისა, და ეგრეთვე საქართველოს ირაკლი ვალიხანზე, რომელიც არასოდეს არა სცნობდა შაჰსათუმც ბძანებდა შაჰი: მივალ მათზედაც, მაგრამ ჩვენ არა გვეჯეროდა, რადგანაც, როგორც ჩვენ ვიცოდით, ეგრეთვე შაჰმა იცოდა და უკეთესად ჭგრძნობდა, თუ რადუნად ძნელი იყო მათზედ ბრძოლა, რადგან ბეგრჯელ სპარსეთის მხედრობისათვის საფლავად შექმნილა საქართველოს არე-მარე.

---

*) ეს მოთხრობა გადმოთარგმნილია ქართულად შემოკლებით სომხურ ჟურნალიდამ «კრუნე ჰიასტან» 1863 წ. № XI ვინმე მდივანოვისაგან და ეკუთვნის გალუსუ შერმაზანოვს. შერმაზანოვს გაუგონი ეს ამბავია 1842 წ. იაკობ ბეხუთოვისაგან, რომელიც თავად შაჰის ფარში ყოფილა და რამდენიმე ასი კაცისგან შემდგარი რაზმი ჰპარეზია.

რედ.

«ღაზიმინში რამდენისამე დღის განსკვნების შემდეგ, მეორეს დღეს სისარულას სმა განითქვა, რომ შაჰმა გარდასწყვიტა, იქიდან გაკმგზავრდეთ კერძოდ უარზაღასა და საქართველლასა და ამასუდ ყოველნი მოსარულნი იყვნენ, მაგრამ მე ვსწუხდი, ამისთვის რომ უსჯულნი მიდიოდენ ქრისტიანებზედ დასატყვევებლად და ასაკლებლად.

«ყოველის მხრის მიუღობულნი მოვიდნენ დიდის ზატევის-ცემით, მხოლოდ უარზაღას იბრემი ხანი და საქართველლას ვალი ხანი გაკადნიერდნენ და შეიქმნენ შაჰის ბრძანების წინააღმდეგნი, პირველი შუშის სიმაგრის იმედით და მეორე — კავკასიის მაღალის მთებისა, მაგრის ხეებისა და ზამთრისა... განჯის მიუღობული ჯავათ-ხანი, რომელიც ყოველთვის ფეხ-ქვეშ იყო დათურგენილი უარზაღასა და საქართველლას მიუღობულთ — ერთავე სარწმუნო მეგობართაგან, შეერთდა გამორჩენილ სომეხთ მელიქ მეჯღუმითან, რომელიც აგრეთვე შემომწყრალი იყო და რამდენიმე წელი განჯაში იყოფებოდა თავისის ერთესენი იყვნენ მოსულნი შაჰის კარს და ამით დრო იზოვეს და უმეტესად აღსძრეს შაჰი მოახსენეს, რომ უარზაღას ხანი და ერეკლე, დიდი ხანია, რაც ჩუმათ არიან ერთმანეთთან მოპირენი და, რადგანაც შაჰმა ნახა რომ უარზაღას შუშის აღება ძნელი იყო, ამისთვის წარვიდა განჯას და იქიდან საქართველლზედ; და შემდგომად, როდესაც დაკბრუნდები, უარზაღას ხანს მასინ დაესჯიო. საქართველლას სიმიდირე და უმეტესად მცხორებთ მშენიერების ანბავი სანქაროთ გამრავლეს ჯავათ-ხანის და მელიქ მეჯღუმის მოთანსმეთა.

«განჯასვე ვიყენით, როდესაც ბანაკის მხრით გამორჩენილთ მსუდართ სთხოვეს შაჰსა, რომ ახლავე ჩვენი ტყვეები ჩვენთვის მძიმე ტვირთნი არიან, და რასაკვირველია, ღვთით სა-

ქართველთა წახედნთ და დავატყვევებთ და მას დროს შე-
უძლებელია იმოდენის ტყვეების ზურით გაძღობა, სადაც
ბერძენულ შეკვეთისკენა ხალხი, რომ ჩვენ ზური გვაკლდება და
ახლაც გვაკლავს, და გთხოვთ ბრძანება მოგვცეთ, რომ ეს
ტყვეები გავისტუმროთ არეზის იქით მხარეს და, სადაც და-
ნიშნავთ, იქ დარჩნენ, კიდრე ჩვენს დაბრუნებაში. და ეს ძლიერ
კარგი საშუალება იქმნა შაჰისათვის, ამისთვის რომ შირველად
ბანაკი დასუმბუჭდებოდა და მეორედ ის, რომ დაკლვის შოკის
იმედით მსუდანბი გამხსნელებოდნენ. ჯავათ-ხანმა კარგად იცო-
და ყანაბაღების ვაჟ კაცობა და უჩინავს, რომ იმითას მხრივ
არ გაისტუმროს, მისთვის რომ იქნება იბრემ-ხანი ციხილამ
გამოვიდეს და წაართვას ტყვეები და უჩინა რომ ნუხისა და
შამახის ხანებმა თავიანთის ჯარებით წაიყვანონ არეზის იქით
მხარეს და მაიყვანონ არდავილსა, და ამ რიგით შაჰის ბანაკ-
საც ჯარი არ მოაკლდება, ნუხისა და შამახის ხანებმა უმეტე-
სად თავიანთის მოწინააღმდეგისათვის ეს ასე ადასრულეს...

ატყვევების გასტუმრების შემდეგ, აკოყვარებით განჯის
მხრიდან, სადაც ორისა ანუ სამის დღის მეტი არ დავსდუ-
ქით; შემოდგომის დასაწყისი წვიმიანი იყო, როდესაც ბანაკი
განჯიდან დაიძრა და რაოდენ დროსაც ჯავათხანის მიწაში ვი-
ყავით, საჭმელი უხვად იყო, და როდესაც შევედით საქართვე-
ლს მიწაში, არა თუ მხოლოდ სოფლის მცნეცვრები აყრი-
ლიყვნენ, არამედ ყანები და ბაღებიც დამწვარი იყო, სადაც
რომ დიდს შეწუხებას სწევდა ერთობ ჯარი. შირველად უოკლეს
ბანაკს (ურდოს) ძლიერ უხაროდა და სინაზულით მივდიოდით
საქართველთა და, როდესაც შევედით მათს მიწაში, შაჰი
დღე და დღე ასუსტებდა ჩვენს გულსა. და სხვა-და-სხვა ჯამუ-
შების ამბავისაგან გვესმოდა, რომ ერეკლე ხანს ორმოცი ანუ

ოცნებდათ ითასი კავკასიის მცხოვრებნი შეუკრებიაო და ყოველი სიმაგრეები უჭირავსო და აქვს განძრახვაო, რომ ჩვენ უგან მოგვექცესო (ანუ უგან გვდიოსო) და ზედ დაგვესასო. და მთის მცხოვრებთ სახელსა სასტიკი შიში ჩაეკდო სპარსეთის ჯარში, რომელიც მრავალჯერ იყვნენ ჩავარდნილნი განსაცდელში მათგან, არ იყო დავიწყებულა ხადირ-შაჰის დათრგუნვა და უგუ-ქცევა კავკასიის ჯართაგან. შაჰმა სამ-რეკად განჭურთავისი ბანაკი. საშუალო თვით მიიღო, შირველი და მეორე სხვა მხედართ მთავრებს მიანდო.

დავიწყებულა მაჭეს მდინარეებისა და ხიდების სახელი (გოგნებ გატესილ ხიდთან), სადაც შირველნი მცველნი ჩვენს მხედრობას დაუხვდენ რამდენიმე ასი ქართველთ მხედრობათაგანნი, რომელნიც მცველნი იყვნენ ხიდისა და, ვიდრე ჩვენის ბანაკის მისვლამდე, ქართველთ დიდის ვაჟ-კაცობით ებრძოლათ და როდესაც ბანაკის წვერი ენახათ, იმავე წამს ოცნებდათ მკვდარი და დაჭრილნი გაეშოთ და გაქცეულყვნენ, და ხიდს, რომელიც ერთს ვიწრო ხეში იყო ჩავარდნილი და აქეთ იქით მხარეს აძაღლებულნი მთანი (გორანი) საგმოდ მას სიმაგრეს აძლეოდნენ, ჩვენმა ბანაკმა უწინააღმდეგოდ განვლო იქით მხარეს და მდინარე მალაღ დაშთა და მდინარის შირვედ ჩამოხდით და ამ ღამეს, როგორც შაჰი, ეგრეთვე სრული ბანაკი დიდს შიში იყვნენ: ჯგონებდნენ თუ, იქნება ერეკლე დაგვესას, რადგანც ჩვენის ბანაკის ადგილიც ძლიერ უშესაბამო იყო, თუმც ოთხ-კუთხივ, ვიდრე ვათენებამდის, გასაფრთხილებელნი უარაულნი იყვნენ დარიგებულნი.

მეორეს დღეს აიყარა ურდო (ბანაკი) და ჩამოხდა ერთს დიდს არხზედ (რუ, რუვი) ოთხ-კუთხივ შესაფერნი მამასახლისნი, ანუ მცხოვრებნი, რამდენიმე კაცი, ამოვიდნენ მო-

საერთოებით (ძღვნით) და თაყვანი-ჰსტეს შაჰსა და ესენა გამო-
 უძღვნიენ ბანაკსა, რომელსც წინა-მძღვნი. ბანაკმა მძღვნი სვლით
 მეოთხე დღეს მიაღწია თბილისსა ერთს ნახევარის ასპარეზის
 განშორებით ერთ მიწოდარში (ვერსებ სოფანდულისა). მტკვრის
 პირს დაიბანაკა და მეორე დღეს, ვერსებ ორშაბათს, კარგად
 აღარ მახსოვს, ანუ ვერს დღეს, ჰქერი ჯანდანი იყო, რომ-
 დესაგ ბანაკმა დაიწყო აურს თბილისისკენ. ჩვენს მარცხნის
 მხრით იყო მალაღი და გრძელი მთა ვიდრე თბილისამდინ
 (ვერსებ თელეთის მთა ანუ იაღლუჯა) სამსე ხეკებით, რომ-
 დელშიაგ, გვესმოდა, რომ ბერი ლეკისა და ქართველთ ჯარი
 არის დამალული, და მტკვარი დაგვიჩინა მარჯვნივ, მდინარის
 ოქითა პირა იყო თანასწორი მიწოდარი. თუმიტ ტაროსი იყო
 დრუბლიანი, მაგრამ ჩვენს თვალში კადეგატ კარგად ჩნდა და
 გრძელდებოდა თბილისამდინ, სადაც ადგილად შეიძლებოდა ბანაკის
 მიყვანა, უკეთუ მტკვარი დიდა არ უოთფილიყო; და ესრედ კი-
 წრო გზებში, რომელსედაც უნდა გაგვეკვლო ერთის მხრით
 იყო მალაღი მთები, და მრავლას სანგრებით და ჯარებით გა-
 მაგრებული, და მეორეს მხრით—მტკვარი ადიდებული და ჩვენ
 ვერსებდით რომ შეუძლებელია თბილისის აღება. შაჰმა იმავე
 დღით რამდენიმე ცხენოსანი გაგზავნა, რომელთაც გზებში
 უნდა გაეშინჯათ და ბრძანა მისკლას ქალაქსკად.

ჩვენის ბანაკის ადგილიდამ ნახევარ საათისა ანუ მეტის
 სიარულის შემდგომ მივესწიენით ვიწროსა გზასა და კლდიანს
 ადგილსა, სადაც მარჯვნივ იყო მტკვარი და მარცხნივ იქ მა-
 ლას მთებზე ქართველთ ჯარი ერთს სანგარში გამაგრებული
 იყო, ამასევე საკმაო ძალი მივიტანეთ მაგრამ ადგილიდამ არ
 დაიძრენ, ვიდრე რომ რამდენისამე ზარბაზნის მიტანა ბრძანა
 შაჰმა და დავიწყო მათსედ დაცლა, და იმათ კელარ შეიძლეს

იმ ადგილს ყოფნა, გამოვიდნენ სანგრიდამ და წავიდნენ მთების წვერზედ, ორის ცხენის ასპარეზის სიშორედ, და შევიდნენ მეორე სანგარში, რომლის გასატარებელი გზა უფრო ვიწრო იყო და მგარის კლდით შეკრული და ამის წინად პატარა მინდორი იყო, სადაც ჩვენი ბანაკის მეთაუდი დეტოდან მხოლოდ სანგარზედ საომრად, ძლივ თუღა ორი ათასსა მხედრობას შეეძლო თავიანთის იარაღის სმარება. ვითარცა ვთქვი ერთს მხარეს მტკვარი იყო და მეორე მხარეს მიუსვლელი კლდეები, სადაც ბევრი ჯარი იყო თოფებით ხელში განმზადებულნი, რომელნიც დიდად აბრკოლებდნენ ჩვენს ჯარს სანგარზედ მისვლისათვის, ერთს საათამდინ ვუცადებით და ვერ შევიძელით მიახლოება იმას სანგარზედ და ჩვენგანნი ვგონებ ასახებით დაეცნენ; შაჰი სცდილობდა, რომ სახლი დონისძიება მოეპოვნა.

შაჰმა ნახა თავის ჯარის განსაცდელი და მიუსვლელი გონა სანგარში. ამობდნენ, იმისთანა სანგრები წინ ბევრი არილა. მოუწოდა წინ წამსვლელთ ჯარის მხედართ მთავარსა და უბრძანა რომ შეუნძრევლად ის ადგილი დაიცვას და გაფრთხილდეს მთების წვერებზედ განთენილის ქართკელთ ჯარისაგან, რომ არ დაესხან თავიანთ ჯარსა და თვით თავის ცხენი მოახრუნა მტკვრისაკენ და სმაჟყო; ვისაც შაჰის თავი უყვარს და გაყვავცია, მოვიდეს შაჰის ახლო და თუ მტკვარშია მე წამიღოს, უცადენით ჩემი გვამი შეაპყროთ, წაიღოთ და დაივლოთ. სთქვა და თავის თურქმენის ცხენს ჭკრა მათრასნი და შეაგდო მტკვარში. ჩვენი მხრივ მტკვრის პირი ვაკე იყო და გაღმავ კი დაკლდეკებული, ასკლას არ შეიძლებოდა. მოულოდნელად ახლოთუკ სამი ათასი ცხენოსანი ჯარი გაჟყვა შაჰსა (მათში მეც ვიყავ რამდენიმე ასე ცხენოსნით). შაჰი რომ მიახლოვდა იქით ნა-

პირს, გგონებ ახლად შეენიშნა რომ ცხენი იმ კლდეზე
 ვერ ავიდოდა; ამისთვის ცხენი მოახრუნა და ცოტა ქვემოთ
 დაეკეზულ კლდეზე გავიდა გაღმა მშრალზედ. როგორც პირ-
 კელი შევიდა მტკვარში, ისე პირველი გავიდა გაღმა. და სამა-
 სამდის ცხენოსანნი მდინარეში დაიხრჩვენ, რადგან ვერ შეიძ-
 ლეს მეორეთ გასვლა გამოღმიდამ გაღმა.

მშრალზედ გასული შაჰი ერთ პატარა გორაზე ავიდა,
 დაღვა და უყურა გამსულეთ ჯართა, რომელნიც სრულიად რომ
 გავიდნენ, სმა ჰყო ამილახორს (მუჯანიბეთ მთავარს), რომ
 ორი ცხენი გამამიყანეო. მხედრობა პატარა სანს დაასვენა.
 შემდეგ მძიმედ დაუწყო გაღმიდამ სინჯვა ქართველთ სანგრებ-
 სა, რომელთაც ცხადად გზდავლით, აგრეთვე თბილისის ერთის
 ნაწილის სახლებს ადვილად გამჩნეკდით. ქართველთ მესანგრე
 ჯარით ნახეს შაჰი გაღმა გა ცოტ-ცოტა ცხენოსანი ჯარის
 მიმატება და დაინახეს რომ შაჰი წინ წავიდა იქით პირსა ზე-
 მოდ მხარესა; და შაჰმა ხელით ანიშნა მხედართ მთავარს, რომ
 ყოვლის ძლიერებით სანგარზედ მისულიყო. ქართველებს ვი
 ეგონათ — უგანიდამ გზა უნდა გადაგვიქრას შაჰმაო. ამისთვის
 მაშინვე თავი დაანებეს იმ სანგარს და, თბილისისაკენ წასულნი,
 მესამე სანგარში მეოთხე ჯართან შეერთდნენ.

შაჰმა რომ ნახა მათი გაქცევა, მოინდომა უგანვე დაბრუ-
 ნება და თავის ჯართან გაღმა გასვლა, ამ დროს რამდენიმე
 საწმინტოება გამოცვლილი ქართველნი, რომელნიც ჩვენს ბა-
 ნაეში იყვნენ, წინ წამოდგნენ და თავი დაუგრეს შაჰსა და მო-
 ასსენეს — ამ ახლო ადგილს ზემოთ ბაღები (ორთა-ჭაღა) რომ
 ჩანს, იქ უფრო უკეთესი ფონი არის, რადგან მტკვარი ორად
 ეყოფება და იქ საპალნე ავიდებულნი ჯორიც ადვილად გავაო.
 შაჰმა აჭო ისინი და მათი ერთგულებს და გაუკაცობა და გატ-

ვიძღვრენ ის საწმინტოების მემოხუდი ქართულები და ძლიერ ადვილად გაუდით იმ ფონსა და რამდენიმე წიმი მოვიცადეთ, სანამ ჩვენი ბანაკის თავი მოვიდოდა, რომელიც იყო დარჩენილი; ცხენოსანი ჯარი, და ქვეითი ჯარიც წინ წამოვიდნენ და ჩვენ წინ ვხედავდით კიდევ ორს სანგარსა, უმეტესად ძლიერსა და მაგარსა, და ვიდრე რომ მტერსუდ ჩვენი უკანა ქვეითი ჯარიც მივიდა, შევიდა ბაღებში და დაუწყო თოფის სროლა ქართულების ცხენოსანი ჯარსა და, რა დაინახეს, რომ ბაღებში ჩვენ ჯარი გვემატებოდა თან და თან, გაბრუნდნენ. ერეკლემ არ იცოდა ამათი გაქცევა და სანგარის მახლობლად გორასუდ მუოფის ჯარით მიჰმართა შაჰსუდ. და შაჰსათვისაც მხოლოდ ის იყო საჭირო, რომ ერეკლე გორის წვერიდამ მიხსნა ჩამოეყვანა რამე მოხერხებით.

რამი შეიქმნა საზოგადო. ამ დროს წვიმა დაიწყო. ზარბაზნის ტყვიით შაჰს ცხენი მოუგლეს და სხვა ცხენსუ შეჟდა და ერეკლეზე მასვლა ბრძანა. ერეკლემ ვერ შესძლო გამაგრება და მრავალი ჯარის ხოცვით სანგარში შევიდა და როდესაც ირავლის შეილი გაიქცა და მალაღს კლდეების და ხეების საფარში შევიდა ჩვენგან მარცხენა მხრივ, შაჰმა მიბრძანა რომ მე ჩემის ცხენოსანის ჯარით მისი მიმასთან გაზიარება გავსწყვიტო. და მეც ცოტა რამ იმის უკან დგენით როდესაც ვნახე მთების წვერსუდ მოხერხდა მარჯვენა მხარეს თბილისსუდ, შევშინდი და მეგონა თუ განგებ მიბრძის, და რა დაუბრუნდი, მე ვნახე რამდენიმე ზარბაზნები გაჭიმვით აღუმაღლებათ ჩემს გავლილს გორების თავსუდ, რომელიც დიდს ვნებას აძლევდა ირავლის სანგარს. და ეს რამი ვნახე ჩემი თვალით და აქამომდე მივიპირს — როგორ მოხდა, რომ იმისთანა ძველმა მხედართ მთავარმა ერეკლემ, იმოდენი ვიწრო ად-

გილები და მკაცრი მთანი უჭაროდ გაუშვა. თუმიცა კი ბეჭნი აშობდნენ, რომ ვითომც უოფილიყენენ უოკელს ადგილს დადგენილი ჯარები, მაგრამ ირაკლის შვილის და დიდონ კაცთა შორის მომხდარყოს წინააღმდეგობა და მისთვის დაუტყვეს და გაიქცნენო იმათი პირველებო. ჩვენ გამოვიარეთ და ვნახეთ, რომ მესამე სანგარზე თვითონ ერეკლე იყო მბრძანებელი და ასე იყო ჩვენზედ, მხოლოდ ერთი პატარა სკვი და ბალები განგვეოფდნენ ჩვენ მათგან, და ძალიან ძლიერი იყო ჯარით და ზარბაზნებით და იმ სკვიდამ ძირიქე ნაწილი ჯარი გავიდა მეორეს მხარეს, სადაც ცოტა რამ ვაქე ადგილდ იყო, და უცებ ბალების თავიდაც და სკვიდამ, რად განგვეოფილიათსეული ცხენოსანა, და იმოდენიც ქვევითი ჯარი გამოვიდა, და შემდგომად, როგორც შეკატყეთ, ერეკლეს უფრესი შვილი უოფილიყო და უნდოდა, რომ ჩვენის ჯარის ჯარტი (კაპიტანი) გაეწვიტა და უოვლას ძლიერებით ჩვენ დაგვეცა, და ჩვენი ცხენოსანი ჯარი ძლიერ შოტეს იყო დაჩხენილი. უკეთუ უოფილიყენ ჩვენთან, მანც ვერას გარბეებდენ, რადგანაც ადგილი იგი იყო ძლიერ ვიწრო. იმისი გამოხსვლა ჩვენ დიდს განსაცდელში ჩავგვადებდა, თუ მოვადნა ცოტა რამ სწი, რომ ჩვენს ბანაკის დიდს ნაწილს გამოვედო. აგრეთვე არ უნდა ვაუოთავისი ჯარი რად, რომ თავიანთი ძალი არ დაგვარგოდათ, ამ ვიწრო ადგილს ჩვენი დიად მრავალი დაისოცა, წინ ერეკლე და შუაში შვილი იყო და შატა პირველ წინ მისულს ჯარში იყო და ადგილი დიდი ეჭირა. მაგრამ ჯარი ცოტა ჭყანდა და წინააღმდეგად ჩვენზე ბოლოს მოსულის ჯარისთვის ადგილი ძლიერ ვიწრო იყო და ჯარი ბეჭი იყო. ადგილიდამ კერ შეძრედიყენენ სიკბწროლობის გამო და ასე დაბრკოლებული იყო იმ ჩვენის ჯარის დიდი ნაწილი.

ჩვენს უკან დაჩხენილის ჯარის მხედართ-მთავარმა, რომელიც ხორასნელი იყო, გაიგო საჩუქრის (ძღუნის) მომტანთ მამასახლისთაგან, რომ (კვონებ ვრწინისის) ბაღების შემოდამ შეიძლება დაეტეოთ ხევიდამ გამოსულთ ქართულთ ჯართათ, რომლისათვისაც საჩქაროდ რამდენსამე ასის ცხენოსანით მივიდა ბაღების თავში თავ-დასასხმელად: იქნებ გაიქცნენო, და ესრედ, ანუ ესრედ ერთს საათამდე შეიძლო ირაკლიმ გაძლება ჩვენთან თავის სახგრის წინ და შემდგომად გამოვიდა, არა თუ გაქცევით, არამედ ომით, შევიდა მეოთხე სახგრში და ერთ საათამდის დაჩხა და შემდგომად იწყო გაქცევა და ვიწრო იყო ის გზა, რომელიც მიდიოდა ქალაქისაკენ და ორსავე მხარეს ბაღები იყო და შაჰმა ვერ გახედა მამინე უკან ედგენა გაქცეულებისათვის, არამედ ნახევარ საათამდის მოითმინა, ვიდრე რომ უკან დაჩხენილი ჩვენი ჯარი შეერთდა და დაიწყო შესულა ქალაქში. ცოტა რამ წინ წავუდექით და ქალაქი თვალ-წინ ჩნდა, ეკლესიები, სასახლეები და მცხოვრებთ სახლები და აბანოები, რომელნიც შეიძლებოდა თითო-თითო დაგვეთვადა.

მახსოვს, რომდესაც მაგედით აბანოებთან, ასეუღნა მაჭ-მადიანნი რამდენისამე მოღუბით წინ მოგვეკვებნენ. ყურანუბო ხელში ეჭირათ და ცხვრები სამღეთოდ მოიყვანეს და შაჰას ცხენის წინ თეხს ქვეშ დაჰკლეს. აქ ერთი პატარა ვიწრო ხიდი იყო (განჯას ხიდი) და შაჰი განვიდა იმასედა თავისის დიდ-რონის კაცებითა, და ჯარმა დაიწყო შესულა წვრილს ბაზარებში და გაიფინენ სრულს ქალაქში.

შაჰი წინამძღვრობითა რამთენისაჲე გამოჩენილის თბილისის მაჭმადიანთა წავიდა და ჩამოხდა ერეკლეს პალატაში. ამგობდენ, რომ ორასამდის პირველი კაცნი და მსახურნი არც იქმნებოდნენ შაჰთან და ყოველნი განითავსტნენ ქალაქში გან-

სატრეკულად და დაულისათვის და ბუკნი დიდნი კაცნი დაჩხნენ იქ ცხენებზედ დამდგარნი, რადგანაც თავის მსახურები წასუ-
ლიყვნენ და სახლებში შესულიყვნენ. ღამემ ძალე მოკვასწრო-
და წმინდა წვიმა მოდიოდა. ამისთვის მიზეზი გაუხდათ იქა-
ურთ მცხოვრებთ, რომ ვერ გაიქცნენ და შემდგომად ამის უოუ-
ლისა, დანაშთენის ხალხის გაება და ღაღადება და ტირილი
ცამდის აიწყოდა, და ვიდრე გათენებამდის ჯარი არ დასცხრა
თავიანთის უსჯულო მოქმედებით.

მეორეს დღეს შუა დღისას ტახტზედ დასჯდა შაჰი და
უოკულის დიდნი კაცნი მივიდნენ, თავი დაუგრეს და მიულოცეს
იმისთანა დიდი გამარჯვება და ძლევა მტრისა. რომლისათვი-
საც შაჰმა ბრძანა საზოგადოებაში, მე ვიდრე ორმოც-და-ათამ-
დის გამიმარჯვნია, მაგრამ უოკულზედ დიდი ეს არის. ჯაკათ-
სანმა ოცი ქალი და თორმეტი უმაწვილი გაყი ათისა და თორ-
მეტის წლისანი მოართვა შაჰსა, რომელთა ტირილი და გლე-
ჯა კაცის გულსა სცვეთდა და სწომდა მათი საცოდობა.

როდესაც გამოკედით პადატიდამ, ვნახეთ, რომ მოლა-
აზნისა სცემდა და რამდენიმე აკედით ბანებზედ და ვუყურებდით
თბილისის მდებარეობასა, ეს შესაწყალველი სახილველი გამოგე-
ესატა თვალ-წინ, ეკვლეისიებისა და ნაშენი სახლებისაგან საში-
ნელი გამოძავალი აღი ცუცხლისა, ბოლი და ჯარისაგან და-
ტუვეკუბულის ტუვეკუბის ღაღადი, ესოდენ სასტიკი იყო, რომ
იტყოდი—მეორედ მოსკლა არისო. დაკლა იმ ხარისხში
მდგომარეობდა შეუბრალებლთ და დაუდგრომელთ ჯართაგან,
რომ არავის არ უნდოდა დამორჩილება თავისის დიდისა. 11
დღე დაკრით იქ და უოკულს დღეს ახალ-ახალ საშუალობას
ფიქრობდნენ: ქალაქის დაქვევისა, კაცრცვისა და დატუვეკუბისა-
თვის: სახლებისა და ეკვლეისიების საძირკვლებსა სთხრიდნენ,

რომ დაფარული რამ ეზოვნათ, როგორათაღ კიდევ იზოკვს მრავლად, რომელთა შორის გამოჩენილი და მდიდარი იყო სომეხთ ეკლესიის სამალავი. აქედამ რცამდის სამსე ზანდუგე-ბი, რქროს ბარძიბები, ჯვრები, საეკლესიო დროშაკი, დიბები და ძვირფასი საეკლესიო შესამოსები, თვლეულით შემკობილ-ნი უკარჯნები (მღვდელთ-მთავრისა) და მიტრები (კვირგვინი მღვდლისა) მოიტანეს შაჰთან საჩუქრად (მღვნად) *. საჭმლის ნაკლებულობისათვის გაკედით თბილისიდან, არა თუ ვითარცა მძლეკელები მხედრობანი, არამედ ვითარცა დედა-კაცნი. არ იყო ბანაკი, და იყო დედა-კაცთ სამყოფი, იტყოდნი, რომ თუ ბანაკში უმეტესნი დედა-კაცნი და ყმაწვილნი იყვნენ, კიდრე რომ მხედარნი, და არა თუ მარტო თბილისი, არამედ მისი გარე-შემო (თემი) უბედურად გახადეს. შაჰს ჰქონდა განძრახვა

*) თბილისის აღმარებელის ხოჯას (საჭურისი, დაკოდილი) ალა-მაჰმად-ხანის შემდეგ, შაჰად დასჯდა მისი ძმის-წული ფათალი შაჰი. ამისი შვილი იყო მელიქ ყასუმი მირზა, რომლის ცოლი 1845 წ. მოვიდა თავრიზს და ჩამოხდა ერთს ბაღში—კარავეზში. მე მასთან და მის ცოლთან საქმე მქონდა და წაველ სანახავად, თავრიზს. მე მიმილო შაჰზადის ცოლმა თავის კარავში, ბრძანა, რომ ყავა და ყალიონი მოიტანონ, ყავის შემდეგ ორი ყალიონი მოიტანეს, ერთი იმისთვის და ერთი ჩემთვის, და როდესაც ყალიონს ვეწოდდი იმასთან ლაპარაკით, არაოდეს არ შევხედე ყალიონს.... და შემდგომად ვნახე ის ყალიონი—თავზე ჰქონდა ხატები ქრისტეს ოთხი სასწაულისა ე. ი. შობისა, ნათლის-ღებისა, ჯვარცმისა და აღდგომისა, მინაქრით და ყოვლის ოთხ-კუთხივ თვლეულით იყო მოჭედილი, ეგრეთვე ყალიონის გარეშემოც თვლეულით იყო მოჭედილი და შემკობილი. ვკვირებ ეს სად გიშოვნიათ, და მითხრა: ფათალი შაჰმა ხაზინიდან გამოატანინა და ჰარის-სანახავად მიბოძა. ეგ არის თბილისის აღების დროს წამოღებულია.... გალესტ შერმაზანოვი.

ვითარცა მითქვამს, რომ უკან დაბრუნებულყო მოსულსავე გზა-ზედ შუშის ხანის დასასჯელად, მაგრამ უარბაღის მთები აბრკოლებდნენ მას, უმეტესად სამიერის მოსწრობისათვის, რადგანაც იმ მხარეს ძლიერ მალე მოდის სამთარი, აჩნივეს ყოველთ რომ არ წავიდეს უარბაღის გზით, სულეიმან-ხანი სარდალი და უსუფუ-ული-ხანი დუმბული დამახილიყენენ დიდის ძღვნებით და შაჰი წავიდა თავრბისა, რომ დამდენსამე დროს დაჩხეს იქ.

ბანაკი აიყარა ერქენის მხარეს წასასვლელად და ეს ამბები შეეტყოთ მცხოვრებთა, აყრილიყენენ და გაფანტულიყენენ მთებისაკენ, და ჩვენ გაგვივლიდით ხოლმე ტარელს სოფლებში და, რასაც სულდგმულს ცხოველს ენახავდით, ვართმევდით და ვჭამდით და სიცივის გამო სახლების ძელები და ჭერი გვათბობდა.

სამთარის პირი იყო, ოდეს მივედით თავრბისა, და ერქვანნი, ნახევანნი და მარბანდა დაფუტვეთ ავერანბული და ჩვენ აქ შევიტყუეთ, რომდესაც შაჰი თბილისში იყო, რომ ხორასანი გადამდგარიყო, და ამისთვის შაჰმა აღარ ინდომს უარბაღზედ მისვლა, რომ არ დაუგვიანდეს და თვითონ ამბობდა სტუმრად მივდივარ სარდალთან. ჩვენ გვიმაღამდა და ცოტა რამ ხანი დაჩხა თავრბის, აიყარა და წავიდა თეირანს. მე და ჩემს ხელში მეოთვი ჯარი დაუჩხითა თავრბისა.»

ქართული თეატრი

ბეჭდი აზრი თქმულა და, რასაკვირველია, კიდევაც ითქმის, თეატრის დიდ მნიშვნელობაზე და მისს საჭიროებაზე. საკუთრად ჩვენს ცხოვრებაში რომ მას განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს, ამასაც შევხება ჩვენი მწერლობა, თუმცა ამ საგანს მრავალ-მხრივი გამოკვლევა ჯერ კიდევ წინ უძევს. სხვათა შორის აღიარებულა, რომ თეატრსაც ისეთი ადგილი უჭირავს ჩვენს ცხოვრებაში, რა გვარც ლიტერატურას; როგორც მწერლობა არის გამომხატველი ცხოვრებისა და მჩვენებელი კეთილსა გზისა, აგრეთვე თეატრი სარკვეა ჩვენის ცხოვრებისა და შექცევისა იდეალებისა. ზოგი თეატრის მნიშვნელობას უფრო მაღლა აყენებს მწერლობისაზე და, მართლა უნდა ვსთქვათ, საბუთიცა აქვს, რადგანაც სცენა უფრო ცოცხალს სურათებით, ცოცხალს სასუბით, ხელოვნების უოველის დონით შეტყუროლი, გვიხატავს ცხოვრებას; მწერლობას კი თავის იარაღად მხოლოდ ლიტონი სიტყვა, ბეჭდვა აქვს. ეს უზარატესობა არამც თუ ჩვენის ცხოვრების გარემოების მიზეზით არის, უკუგან ასეა. რაც უნდა მაღლად განათლებული და გონება-გახსნილი ევროპის საზოგადოება ავიღოთ, მისთვისაც კი ნიჭის და გუნდის ნაწარმოების უბრალო კითხვას — სცენაზე წარმოდგენილების ადგილი ვერ დაუჭერია. ზირიქით ევროპის საზოგადოე-

ბა წამდენადაც განათლებულა, იმდენად უფრო თეატრის მოყვარება და მის აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს. აგრეთვე უსწავლელი ნაწილიც კვრობის საზოგადოებისა მისი მოყვარება. სტენა მას სწავრთნის და აჭყავს იმ სიმაღლემდე, რომელზედაც კვრას უფლა აზიის უმეტარი და უსწავლელი ხალხი. ამ გვარად კვრობაში უმეტარ ხალხისთვისაც, რომელსაც ნაწავლ საზოგადოებისთვის თეატრი მარტო შექცევად კი არა ხდება, სკოლათაცა ხდება.

თუ განათლებულ კვრობის ქვეყნებში ამისთანა ადგილი უჭირავს თეატრსა, რაღა თქმა უნდა, რომ ჩვენის უკან დარჩენილ ხალხსაც საზოგადოებისათვის უფრო მომეტებული მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს. ავიღოთ უმეტესი ნაწილი ჩვენის თეატრის მათეურებელთა: რა ახალის მშენიერის ნათლით უნდა გაუნათლდესთ გული და გონება, რომელსაც წინ ესატება საჭკვენო გენიოსის გამოხატული მაღალი, მშენიერი ცხოვრების იდეალი, რომელიც აქამდის არც უნახავსთავის სიცოცხლეში, არც გაუგონია და არც წაუგითხავს; ანუ რომელსაც ესატება ბაწიკა, დაცემული ცხოვრება, რომელსაც აქამდის თავისში ან სხვებში იქნება მჭრალად ენახოს, მაგრამ ისე აშკარად სამუშაოებად არ სჩვენებოდეს.

აქ ერთი მხარე ავიღოთ თეატრის მნიშვნელობისა, აღმზრდელი მხარე, რომელსაც სკოლის მაგვარი ხასიათი აქვს. კიდევ სხვა მხარეებია, რომელნიც შედომქმედებენ მწერლობაზე და საზოგადოდ ხელკენებაზე. ამ საზოგადო მნიშვნელობათა გარდა თეატრს კერძობით უოკელ საზოგადოებაში, უოკელს ხალხში სათვითად განსხვავებული თავისი საკუთარი მიდრეკილებაცა აქვს, რომლის ცნობა და გამოკვლევა შეიძლება თვითოველის საზოგადოების და ხალხის ისტორიულ ყოფაცხოვრებისა, მდგომარეობისა, დროისა და ვითარებისაგან.

ამაების ხსენება და გამოკვეთვა ვრცელის ტრანქტატის საგნად გამოდგებოდა და მისი დაწვრილებითი შემუშავება ჩვენთვის თვითად საჭირო და უჭკველია; ეს მწერლობის საზოგადოებრივია და მისი გამოკვლევის საგანია.

ჩვენ მსუბუქობაში ერთი რამა გვაქვს წარმოვსთქვათ, რომ, რაკი ჩვენს ცხოვრებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს სტენისა, რომელიც აღიარებულია, ჩვენმა მწერლობამ ღირსეული უზრუნველება უნდა მიაქციოს კიდევ. იგი მუდამ შეუწყვეტლად თავს უნდა დასტრიალებდეს ისე, როგორც თვით მწერლობას.

სამწუხაროდ უნდა ვსთქვათ, რომ თუმცა თეატრს უზრუნველება არ ჰქვია ჩვენის ლიტერატურისაგან, მაგრამ ეს უზრუნველება უფრო ერთის დღის წარმოდგენასევე რეცენზიასა ჰგავნება, თვით რეცენზია ყოფილა სპექტაკლზე, ანუ სპექტაკლებზე. ესე იგი არ დაჰკვირვებია და არ გამოუკვვეია თეატრის საქმე ისე, როგორც საჭირო იყო და არის. მასთანადევე სასურველია მწერლობამ ამ შემთხვევაში განსაზღვროს თავისი ურთიერთობა სტენისადმი ცნობიერად და არა ერთის რომელიმე თეატრის ნახვით. ამ აზრის ცხადად დანახვისათვის მაგალითს მოვიტანთ ჩვენისავე მწერლობიდან.

დღევანდელამდე ამ ექვსი-შვიდი წლის განმავლობაში, მეტადრე უკანასკნელ წლებში, აქტიორ-აქტრისებისაგან აღიარებითი იმართება. ამ შემთხვევაში როგორი აზრი უნდა გამოეჩინა ჩვენს მწერლობას და საზოგადოებას? ყველა იტყვის, რასაკვირველია, მართალი მხარე უნდა დაეჭირა. ვინ იქნებოდა მართლის და მტრუნიის გამჩხევი, ვინ იყო მოსამართლე? არავინ. ისევე თვითონ აქტიორ-აქტრისების მითქმა-მოთქმას უნდა აჭყობოდა საზოგადოებაც, რადგანაც ჩვენი მწერლობა თვით ვერ არჩევდა საქმესა ცნობიერად და აქტიორების ხმას მისდევდა.

განა მარტლას ჩვენი აქტიორ-აქტრისები აჩიან დამოფსე-
 ბულნი, შეუძლიათ ასწონონ ან მნიშვნელობა თეატრისა, ან
 მისი ავი და კარგი მხარე? ცხადია, რომ მიზღვრმა გამოვიდო-
 და ან ერთის მხრისა ან მეორისა. ეს იყო მიზნები, რომ
 აქტიორ-აქტრისებმა თავები იპოვნეს და მბრძანებლობის ხასია-
 თი დაიჭირეს თეატრის საქმეებში; იმათთვის აღარც საზოგადო-
 დობის აზრია სავალდებულო, არც მწერლობისა და აი ამი-
 ტომ პირველად მრთელის ჩვენის საზოგადოებისაგან პატივ-
 ცემულნი, დღეს პატოვის-ცემის მოკლავთ ულნი დაჩხენ

ამაში იქნება თვით აქტიორ-აქტრისებსაჲ ბრალე ქონ-
 დესთ, მაგრამ ცხადია, რომ ჩვენს მწერლობასაც დიდი ბრალე
 ადევს. და ბრალე იქიდანმ წარმოსდგა, რომ გამოარკვეული ად-
 გილი არ ეჭირა მისს მსჯელობასა.

ეს მაგალითი მოვიტანეთ იმ აზრის დასამტკიცებლად,
 რომ, თუ მწერლობა ყოველის მხრის განსჯით არ ეპყრობა
 თეატრის საქმეს, ეს ნიშნავს რომ მას ჯერ განსაზღვრული არა
 ქონია თვისი ურთიერთობა სცენასთან; არ გამოურკვევია რომ
 უნდა ეპყრობოდეს თეატრის საქმეს; ალალ-ბედით უნდა
 უყურებდეს საქმეს, თუ მაღლიდამ უნდა დახედოს თავისის
 შიკრ-მხედველობით? აქტიორ-აქტრისების დაღადებას უნდა
 ხანი მისცეს, თუ საკუთარი აზრიც უნდა ეპოკებოდეს? დროე-
 ბითი, დღევანდელი, ან წლეკანდელი ინტერესი უნდა იქონიოს
 მხედველობაში, აქტიორებისა ან აქტრისებისა, თუ სამიუდა-
 მო თეატრის, სცენის, ხელოვნების ინტერესი? ამაების
 გამოურკვევლობა დიდ ნაკლულეკანებად უნდა ჩაკვეთვალოს.
 ამიტომ საჭიროა განსაზღვრას და მოთუქრება, მწერლობა რა
 რიგად შეხოს სცენის საქმესა?

უკლასასათვის ცხადი საქმეა, რომ მოთუქრებლობა და გაა

მთურვეკვლეობა უოკელ საქმეში გზას გვიბნევს. თუ რაიმე საგნის მნიშვნელობა კარგად არა გვაქვს ახსნილი, არ ვიცით იმისი წარსული და აწმყო მდგომარეობა, არ აგვინიშნავს მისი მომავალი საჭიროება და საშინაოდისი, — რომლისამე ფაქტის ნამდვილად დაფასების ნაცვლად დობე-უორეს გვასდის, გვათამაშებს, გვაწვალებს და თვით საქმის წარმატებას უშლის, აყენებს. მოვიგონოთ უგანასკნელი რც-და-ხეთი წელი ჩვენის მწერლობისა: სანამ იგი დაფასებდა და ასწონდა თავის ძალ-ღონეს თუ ნივთიერს და თუ სულიერს, ისტორიულს, ანუ დროებიდს, — რამდენი შეცდომა, და მძიმე შეცოდებაო, ჩადინა? გადასაყუთ თვალი ყურნალ-გაზრეთს, დააკვირდით კრიტიკულს და პოლემიკურს წერილებს და ნახვით, რამდენი სასტიკი, უშეკრი, უსამართლო და ბევრჯელ უკადრისი აზრებია გამოთქმული. ხან წარმოვიდგებათ ბავშური თავხედობა დიდგულს უმეტრებისა, ხან ძალად ეკრძვიულს კრიტიკასე გამოტყნული მოსაზრება, მატრამ საზოგადო ლიტერატურის და ისტორიის ცოდნისთან სრულადი უმეტრება საკუთარის ლიტერატურის და ცხოვრების ძალ-ღონისა; იქ კესმისთ განხარებულის სხაპასხუებით ეკრძვიულ მოაზრეთა მსჯელობის გადასხვაფერება, მომართული პაწის რამე უსაგნო საგანზე; აქ გაზვიადება და სასტიკი სჯა მცირე შეცდომისა. სშირად წარმოვიდგებათ რაღაც კაღვა-გაკაპასება, რომლის მიზეზს კარგის ძებნითაც ვერ მოსძებნით და მხლოდ მიზეზად ჰპობთ თვით დამწერის გულთიცხობას, ან რხუჯობის მოყვარულობას. ერთი ითხოვს მერკესაგან იმისთანას რასმე, რომელიც შეიძლება ეკრძვის შეილას მოეთხოვოს და ეკრძვის საზოგადოებაში, სადაც წარსულს ვითარებას მოუმიზადება ძასადა ჭ ნიადაგი. დღუანდელი შემთხვევით გამოჩენილი ფაქტი, საზოგადო მოკლენებათ ითვლება

მწერლისაგან, და არ აკვირდება მისს შემთხვევით გამოჩენასა. სამუდამო თაქტებს, — როგორ რა არის, რისაგან, რა მიზეზით არის? — ამას არ დასდებს და არ იკვლევს. ვინ მოსთვლის, რამდენი დრო უქმად დაიკარგა და რამდენი სასარგებლო დონე დატყვარგა ამ გვარმა უთაუბლო პოლემიკამა; რამდენი კაცი გაფანტა ანუ დააშორა ერთად მშრომელობასა? დღესაც წარსული ნაანდერძები არ მოტყუდება ჩვენს მწერლობასა, მაგრამ მაინც და მაინც საკმაოდ შესამჩნევად იკლო უაზრო და უსამართლო მოპყრობამ. ბოლოს დაწყებულა ჩვენი მწერლობა, რომ ძველებურად უსაფუძვლოდ მოვიდობა სალიტერატურო სამუშაო საქმესთან ვნებას თუ არ მისცემს, უქმად ჩაუვლის შრომა, მაშინ როდესაც ლიტერატურას უკვლავ მომატებულად ეჭირება და მოეთხოვება ცნობიერება მოსაზრება და მეტადრე თვის საკუთარ საგნის შესების ყამსა.

სამწესარო უნდა იყოს, თუ თეატრის საქმეშიაც შეცდომა ჩაიდინა მწერლობამ, როგორც თავის საკუთარ საქმეში. მან გამოსცადა თავისი მდგომარეობა ყოველის მხრით; თუ აქამომდე სრულად კარგა ვერ აუწონია თავისი ძალ-ღონე, მაინც საკმაოდ ხედავს; თუ კარგა გამორკვეული არა აქვს, ჭკობნობს მაინც. ეს მას უნდა შეელოდეს თეატრის საქმის გაგებას, და არ ეკიდებოდეს ალაღ-ბედათა. ეს მისი ვალდებულებაა, რომ ასეთს ახლო საგანს, როგორც თეატრია, ჩვენის უწინდელ ჟურნალ-გაზეთების პოლემიკის და ცნო კრიტიკის მსგავსად არ შეეხოს.

ეს აზრები გვეჩინდა ხელმძღვანელად, როდესაც «ივერიის» წარსულ ნომერში ვლახანაკობდით თეატრზე და მუდამ ეს აზრი გვეჩნება, როდესაც ამავე საგანზე ვილახანაკებთ.

გაზ. «დროება» შეესო ჩვენს ჯანახანას და გვისაუკუდურა, ვდომიც მიიყვებით, ანტრეპრეზის, სამეგობ-

როდ დაგვიწეროს ჩვენი წერილი. არ ვიცი, რა სახითი აქვს, მერე კი იქვე ანტრეპრეზის უვარვისობის დასამტკიცებლად და თავის აზრების გასამართლებლად ჩვენი ნათქვამი მოჭყავს.

ძალიან შესაძლებელია, რომ «დროების» მწერალს სამეგობროდ თქმული ეგონოს ჩვენი სიტყვა, მაგრამ ვის სამეგობროდ? თუ მართლა ანტრეპრეზიონის სამეგობროდ გვიწერია, რაღად ვაჩვენებდით ჩვენს წერილში ნაკლებუნებას სეზონისა და ანტრეპრეზიონისას? მაშ რაზე სწერება ასე უღონოდ «დროების» მწერალი? მიზეზი ის არის, რომ არცვის, როგორც მოკუზრას თეატრის საგანს.

ორი თვე ჩუმიდ იყო «დროება». თავის გასამართლებლად ის მოაქვს, ვითომც არ გვინდოდა საზოგადოების თეატრიდამ დაფრთხობა, «იუკრის» რეცეზენტი ტყუილად გვისაყუადურებს ამ სიჩუმესა. თუ საყუადურათ ვინმე მიიღებს ჩვენს სიტყვებს, რომ «რუსულმა მწერლობამ მომატებულად უწოდებს მიაქცია თეატრსა», ეს საყუადური თვით «იუკრისადაც» უნდა მიემართოს და არა მარტო «დროებას»? მაგრამ გული-სა პირმან ამოსთქვას, ნათქვამია. სჩანს რომ «დროებას» მართლა ბრალეულობა გულში ჩაჩნია. ვარგის თუ ეს გრძნობა არ გაჭქრობია, მაგრამ ამითაც მანაც თავის გამართლება არ შეიძლება, საზოგადოების დაფრთხობის ბრალი არ გვინდოდა თავს გვედგათ.

რატომ? თუ კი საქმეს ცუდად ხედავს, მაკნებლად, საუკუდმართოდ, ვაღებულისა უოკელი პატიოსანი მოღვაწე ხმა ამოიღოს; თუ შეუძლია და ღონე მოსდევს, უნდა შეაყინოს ხალხი, აუხსნას მაკნებლობა, რომ თვით საგულგებელი საქმე მართლა გაკეთდეს და არ ჩაიფუშოს. მერმედ, თუ მანაც და მანაც თქვენ თითონ გრძმანობთ რისამე სარგებლობა-მაკნებლობაზე,

უანა მწერლობას არა აქვს მოსაზრება, მოხერხება, რომ საგანს ისეთის მხრით გააჩნევდეს, ისეთის სიფრთხილით, რომ გული არ აუტრუნოს მსურველებს? ნაკლუდეკანება აჩვენოს სცენის მსახურთა ისე, რომ აგრძნობინოს ნაკლული და არ აწყენინოს სიტყვით? რის თვის განმავლობაში რუსული გაზეთები («Новое Обозрѣніе» და «Кавказъ») კვირაში რაჯულ დაზარაობდნენ ქართულ წარმოდგენებზე; განა უკლავდნენ ანტიკუპრიანის სამეგობრო უთქვამთ? მაგრამ თქმაც არის და თქმაცა. ნაკლუდეკანებაზე არ დახუმიბუღან, დირსუბაც უნახავთ; მათს სიტყვას რამე მნიშვნელობა ჰქონია საზოგადოებისათვისაც და აქტიურებისთვისაც. ნუ თუ «დროების» მწერალს არა ჰსურდა თავისი აზრიც ეზიარებინა ვისთვისმე? მაგრამ იქნება არა ჰქონდა აზრი გამორკვეული და ამიტომ თავი მიანება.

«დროების» წერილი (№ 35, 1885 წ.) გვეუბნება, დაფრთხობა არ გვიდღადა თეატრის საზოგადოებისათვის ასე არ განლაგოს. რა თვის წინადა, როდესაც საწინაო სიტყვა დაბეჭდა «დროებაში», (№ 271, 1884 წ.), მაშინ სსკა იმისთანა აზრი იყო გამოთქმული, რომელშიაც საზოგადოების დასაფრთხობა რამ საკმაოდ მოიპოვებოდა. ჯერ ერთი, გადასსკაფერებული იყო ფაქტები, რომ ვითომც დასოტარო დასის ნაშთს თავისი დამამშენებელი ტლანტები «ლარ ჰყავს», მაშინ როდესაც თამაშობდა გაბუნია, უიფიანი, აწყურელი და აუღდა მხლელ საფაროვისა, დანარჩენნი (კ. აბაშიძე, გ. მესხი, ვ. მესხიევი) არც სეზონის დაწყებაში იყვნენ დასში და არც შარშან; მაშასადამე მათს ჩამოცლაზე დაზარავი არ შეიძლება და მერე, აგრესლოები დაცარიელდა და მარტო თეატრის კასსირი დაღვრემილი გამოიყურება თავის უაფაზიდაძაო. წარმოდგენები ბილეთის გაუყიდველო-

ბის გამო ღარ იმართება. ამისთანა გარემოება ამ ხუთ-ექვს წელს, მეტადრე შარშის, უფრო ხშირი იყო, ვიდრე უკანასკნელს სეზონში. ეს ამოღენა ბრალი ანტრეპრიზაზე მოჭრული განა სიფრხილისათვის სიჩუმეა, როდესაც, მეტადრე, გადასხვაფერებულა ფაქტები? ამისთანა ლაპარაკს მართლა შეეძლო გულის ატრეება. ღ იქნება «დროებაში» მერე იგონო ამისი უტაქტობა და ამიტომ დაჩემდა. თვითონ ამბობს, სეზონის გათავებას უცდიდითო, რომ აზრი გახედვით წარმოგვეთქვა და გვეჩვენებინა, თუ როგორ გაგვიმართლდა წინასწარმეტყველება.

წინასწარმეტყველება ასე ახლათ, რომ წარსულის სეზონის ანტრეპრიზა მეტისმეტი სუსტი აღმოჩნდა და გამოუსადეგარო. უკანასკნელი წერილი «დროებისა» (№ 35) მომართულია ამ კალოზე და თავის აზრების დასამტკიცებლად იმეორებს იმ ნაკლულებებს ჩვენის წერილიდან, რომელშიაც ვცდილობდით მიუთქვებლად და არა სამეგობროდ დაგვეფასებინა ერთგვარად წარსულის სეზონის ღირსებაც და ნაკლულებებსაც. «დროებისა» მწერალმა თავისი აზრი მხოლოდ ნაკლულებებსაზე დაამყარა და სრულიად არა ჭბოვა რა ანტრეპრიზაში სასარგებლო. თუ თავის აზრების დასამტკიცებელი საბუთი იზოვა ჩვენს წერილში, რატომ წინააღმდეგ აზრებს ვი უურადლებარ მიაქცია? იქნება სულ-მოსაჭიდებელი რამ ეზოვა ჩვენის აზრის დასარღვევი, და სტენის სასარგებლო. ეს ემჯობინებოდა კვირის ფელტონისტის ლაუბობას, საკუთარ გასართობად დაწერილს. მაგრამ, არა. «დროებისა» წერილი მხოლოდ ანტრეპრიზის საწინააღმდეგოდ არის ნაწერი და არას უფიქრდება თეატრის მდგომარეობას: რაოდენ გაცვეთილ და საზოგადო სიტყვების გამოთქმის მეტს (რომ გარკვი ანტრეპრიზიონისა საჭირო,) არას გვეუბნება.

საქმე რაში მდგომარეობს? ჩვენ აზრი წარმოვსთქვით, რომ ანტრეპრიზას დიდი მნიშვნელობა აქვს თეატრისათვის და მაგალითად მოვიყვანეთ წინანდელი მდგომარეობა, როდესაც აქტიორებს ამხანაგობამ თავი ვერ შეუმაგრა და გაიფანტნენ მისი ტალანტები. წელს გამოჩნდა ერთი კაცი, იკისრა ანტრეპრიზა და შეჭკრიბა დასის ნიჭიერი არტისტები. უამ ანტრეპრიზოთ შესაძლებელი იყო, ეს აქტიორები ან შემოსუდიყვნენ დასში წინა წლის მსგავსად. მართალია, ზოგი ძველი არტისტები არ იყვნენ ამ დასში, მაგრამ ვისი ბრალი იყო, ეს არ ვიცით. ვიცით, მაგალითად ისა, რომ კოტე მესხი სამსახურში შესულა, ვიცით განცხადებიდაც, რომ ვას. ახაშიძე რეჟისორად იყო მოწვეული და მერე წარმოდგენების დაწყების უამს ვი აღარ გამოჩნდა. ვისაც ადრე უთამაშნია, ყველა არტისტების ნახვა სასურველი იყო, მაგრამ ბეგრჯვალ-ბეგრის სხვა-დასხვა მიზეზების გამო, მეტადრე ჩვენის სტენის მდგომარეობის გამო, შესაძლოა ყველანი ერთად არ ვნახოთ სტენაზე, ვინც ერთხელ გვინახავს. სახელდობრ მაგალითად მოვიტანთ იმ გარემოებას, რომ იქნება ნამდვილმა ნიჭიერმა არტისმა მეტი ჯამაგირი მართხოვოს და ღონისძიება არ იყოს მისი დაკმაყოფილებისა; შეიძლება, რომ, როგორც ვიცით, აქტიორების და აქტიორების ჭინჭყლიანი ხასიათი, ვინკლანობა მოუვიდეთ ერთმანერთში, და არ ისურვონ ვინმემ დასში შესვლა, რომელსამე არტისტთან ერთად ყოფნა. ამისთანა მიზეზების გამო ხშირად იშლებოდა ამხანაგობით შედგენილი დასი. ამ მდგომარეობიდან გამოყვანა შეუძლია ფულისან ანტრეპრიზას; ამიტომ სინახურულით მოვიხსენეთ მისი გამოჩენა და აღვნიშნეთ, რომ მის დასმარებით ენკენისთვიდან დიდ-მარხვამდის სეზონმა ერთკვარის მდინარეობით ჩაიარა, არ შეწყდა ანტრეპრი-

ზს წინათ ნახუეს ცრუ-ანტრეპრიზებისაჲთ და არა იარ-ღირისა დასი. ამ გარემოებას ყურადღება მივაქცეთ, რომ წელს საკვირველი ყაყანი გავიგონეთ ჩვენს საზოგადოებაში, როდესაც საფაროვი აღარ გამოჩნდა სცენაზე. «არა, გინდათ თუ არა, ყველა არტისტები შეიყარებით ერთათაჲ.» ამასვე ამბობდა «დროების» რედაქტორთან მიმართული წერილი (№ 271. 1884 წ.), რომელიც ნამდვილის გულ-გუთილობით მოიწვევდა სცენის მსახურებს.

ეს გარემოება გვაჩვენებს, რა გულ-მარტივობითა სჯის ჩვენი საზოგადოება, ან «დროების» მწერალი. ჩვენ ვარჯი ვიდრით, რომ არც ერთ ქვეყანაში არ იბრკება იმისთანა დასაჯტიორებისა, რომელშიაც არ იყოს განხეთქილება არტისტებში. ჩვენში, ჩვენს შოგოს შეჩვეულს საზოგადოებაში ხომ უარესს უნდა მოგველოდეთ. როგორ მოათავსებთ, მთარბებთ აქტრისა-აქტიორებს, რომ წამ და უწუმი მამლახუნწასავით არ იხსუბონ და ჭინჭყელანობა არ გამოიჩინონ. თუ ვი მუღმივი ჭინჭყელი ეკროპის ძალად ხარისხზე მდგომარე თეატრის გულსებშია, ჩვენ როგორ მოვსობთ ჩვენს ასლად ნაშობ სცენის მსახურებში, რომელნიც დაბლა დგანან გონება-გახსნილობით, ცოდნით, სწავლით და საურსიერით ზნით ანუ ზნეობით. ამო იყო ყაყანი და საყვედური.

რამ გამოიწვია ეს ყაყანი. იმ გარემოებაში, რომ აქტრისა საფაროვი-აბაშიძისა, ოთხჯერ გამოსვლის შემდეგ, სცენაზე არ გამოჩნდა. როგორც ჩვეულებაა, ყოველ ნიჭიერ აქტიორს და მეტადრე აქტრისებს თაყვანისმცემელი ჭყვანან და აბა რა დააჩემებდა ამათ. «არაქა თეატრი დაიღუპა; თეატრის დასი დამნიჭიერი ტალანტები გავიდნენ, უშეკლეთ ქართულ თეატრისაჲ.» ვინ გავიდა, რომელი ტალანტები გავიდნენ წრეკანდელის დასიდან,

ამაზე არას ამბობდნენ. საზოგადოებაში ზოგნი ზუყუნდნენ სწორედ იმ დროს, როდესაც ჰუბლიკამ თეატრში ცოტათი მოუსიდა სიარული. ზოგი ფიქრობდა, რომ ნუბიერიძის ანტრეპრინის მოშლა ვისმე ეწადინებაო და რაკი ახლა დღესასწაულებამაც მოატანა, იმას უნდა ეხარებოდესო. ასახელებდნენ კიდევ ანტრეპრინიარობის მსურველებს. ამავე ხანში გამოჩნდა მეორე დასი, რომელშიაც მონაწილეობდნენ საფარკვისა, ვ. აბაშიძე, ვ. მუსხივეი; გამართეს წარმოდგენა. ზოგს აიძულებდა, რომ ნუბიერიძის დასი დაიშლებო და შეუერთდეს ამ ახალ დასსაო. მაგრამ ეს მოთქმება ტყუილი გამოდგა, პირველად იმით რომ ნუბიერიძის დასმა შეიმავრა თავი, აქტიორ-აქტრი-სები ერთ-ხმად შეჰპირდნენ ერთმანეთს დადმარხვამდინ ერთად ემუშავნათ. მეორედ იმით გამოტყუნდა, რომ როგორც ვ. აბაშიძე აცხადებდა «დროებაში», მეორე დასის შედგენა ვითომც არავის სურდა, თუმცა კი ესეც უნდა მოვისხენოთ, რომ აფიშაში და გაზეთებში წინათ გამოცხადებული იყო, «სამშობლო» წარმოდგენას ქართული დრამატული «დასი» ჰმარტავსო. ამ დროს გულისუბიდან გამოტანილი სიმები იფინებოდა საზოგადოებაში, რომელმა აქტრისამ ანუ აქტიორმა როდის რა თქვა, როგორ შეეხასა ამხანაგსა, როგორ გამოლანძღა და სხვა და სხვა ჭორიკანობა, როგორც უოკულ თეატრის გულისუბის ადრია.

ამისთანა ლაპარაკის და ყაყინის დროს რა ჰმარტებდა მწერლობაში მოღვაწე კაცს. გამოჩვევა თეატრის საქმისა და ცნობიერად მოზურობა, თუ ავიღებოდა? «დროების» წერილმა ეს გარემოება არ იქონია მხედველობაში და პირდაპირ მოყაყინეთა მხარე დაიჭირა.

ერთის წლის დაშლის შემდეგ, ანტრეპრინის შემწეობით

დასა შეიკრება, მასში მონაწილეობდნენ ნიჭიერი არტისტები
 ვახუშია, უიფიანი და აწეურელი. ამ დასს და ანტრეპრიზას
 ბრძოლას უხენდნენ, უნდოდათ მისი მოშლა, როგორც წინა
 წლებში რამდენჯერმე მოუხდენიათ აქტიორებს ცრუ ანტრე-
 პრენიორების წინააღმდეგ, რომელთაც ფული არ ჰქონებიათ
 ჯამაგირისათვის. ახლა აქტიორ-აქტრისებს ნებეირიძე დაპირე-
 ბულ ჯამაგირებით აკმაყოფილებდა. ამისთანა შემთხვევაში ერთის
 არტისტის გამოკლებას განა ისეთი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ
 მისთვის გკენაცვალებინა ანტრეპრიზა და მისი დასი? «დროე-
 ბის» წერილმა კი ასე ჩაიდინა და სთქვა, სტენას «დამამშვენებუ-
 ლი ტალანტები აღარა ჰყავსო, წარმოდგენები აღარ იმართე-
 ბა, ბილეთების გაუყიდველობის გამოო».

ამისათვის იწვევდა დრამატიულს საზოგადოებას: «შეკლა
 უნდა და საჩქარო შეკლაო.»

მაგრამ რა იმედი შეიძებოდა დრამატიული საზოგადოე-
 ბის კომიტეტისაგან ამავე სეზონში, როდესაც მას ფული არა
 აქვს და მის ამორჩეულ კაცს საანტრეპრიზოდ ხელში არა ექ-
 ნებოდა-რა. შეიკრება დეკემბრის 30 დრამატიული საზოგადოე-
 ბა; თურმე ნუ იტყვიო, წელს ზაფხულს აქეთ კომიტეტს სხდო-
 მა არც კი ჰქონებია, რადგანაც მისი რვა წევრისაგან ოთხნი
 ქალაქი გარეთა ცხოვრობენ (ბ. აკაკი წერეთელი, გიორგი წერე-
 თელი, გიორგი შარვაშიძე და ვაწაძე, ეს უკანასკნელი ნაკთლულ-
 შია) და დანარჩენ ოთხისაგან სამი სშირად თურმე გადის ქა-
 ლაქიდან გარეთ, (კნ. ბაჩათაძე, რ. ერისთავი და ალ. რა-
 ბელიანი). საზოგადოების თავსმჯდომარემ შეკრებილებას
 მოახსენა, რომ ამისთანა გაჭირება გვადგასო. საზოგადოებამ
 ამ კრებაში მხოლოდ ეს ერთად-ერთი საგანი განიხილა და
 სთხოვა თავს-მჯდომარეს, კომიტეტის წევრებს აცნობოს ეს

გაჭირებს, რომ ამ დონით ეგებს გამოიწვიოს იმათი ან მუდამ მონაწილეობის მიღება, ან უარის თქმა, რომლის შემდეგ შეიძლება ასახი წევრების ამოწმება. უნდა შევნიშნათ, რომ დღევანდლამდე (28 თებერვ.) ამ კრებაზე «დროებაში» არა თქმულა-რა და არც აქამდის ვიცით, თავს-მჯდომარეს მიუწერია რამე თუ არა? «აი «დროება» ამ დალოცვილის კომიტეტის და ამ დრამატურის საზოგადოების შეკვლას მოკლად «სახქაროდ.» რა შეეძლო ამისთანა კომიტეტს, რომლის წევრებიც კისრულაბენ თანამდებობას, და საჭმისთვის არც შრომა, არც ანიციატორება შეუძლიათ.

მაგრამ ეს განა ასახი ამბავია? ძალიან ძველი საქმეა. ჯერ საჭირო იყო, რომ თვით დრამატურ საზოგადოების კომიტეტი მართლად მშრომელის, მოღვაწე წევრებით შეესაბუთებოდა, მუდამ ქალაქში მცხოვრებლებით, მას უფრო ამ კომიტეტს დონისძიება და ფული მოკრებებინა და შემდეგ შესდგომოდა ანტრეპრენიორის ამოწმებას. ეს სომ. ერთს დღეში «სახქაროდ» ვერ მოხერხდებოდა. ეს შეიძლებოდა სამეძრის სეზონისათვის გახერხა და ამასე ლაზარავი, ცდა საჭიროც იყო და არის. იმუდინ უნდა ვიჭონით, იქნება დრამატურმა საზოგადოებამ მართლად დონე შეიკრებოს და მკვიდრად მოკრებს თავის საგანსა.

მაგრამ მომავლის იმედით, რაც დღეს შემთხვევას მოუცია, ის ხელიდამ არ უნდა გაუშვათ. დღეს ანტრეპრენისა გამარობა, სულის მობრუნება არ დაეცალეთ და უაფანი მოკრეთ, იმისი ჩაშლა გვიდოდა. ერთი მაგალითი, პირველი მაგალითი გამოჩნდა ქართულ თეატრის ცხოვრებაში, კერძო პირი გამოჩნდა, იკისრა ხარჯი, ზარდა და მოკვება თავს იღვა და შორმხედველობის უჭონლობით ამასე გავიდაშქრეთ! რა მოსაზრება უძღვებოდა ამ გალაშქრებას? მადი და ნუ დაუფიქრებო. ზო-

გიერთების დაზარალებს, რომ დღესასწაულები ახლოვდება, ანტრეპრენიორის მოწინააღმდეგეთა რამდენიმე სპექტაკლი უნდათ გამართონ და ეს ალაზარაკებსა და ანა მართლაც თეატრის ბუდიო. მაგრამ ვთქვათ ეს წვრილმანი ანგარიშია და ამის სურვილი ანავენსა ჰქონდა; ვსთქვათ ასე იყო, მაგრამ განა «დროებსა» არ ჰქონდათ ამ აზრების მსედველობაში მიიღება, რომ ანტრეპრენიორის მოშლას, თეატრის საქმის შეშლას იყო?

მაგრამ ამასე გვეტყვიან, «დროების» უგანასგნელი წერილი ანტრეპრენიორის ნაკლულებსა და გვიტყვას, თქვენგანვე მოხსენებულსა.

მართლაც, ნაკლულებსაც იყო. ეს არც დაგვიფარავს და არც დაგვიარავს; მაგრამ მაგ გვარი ნაკლულებსა მართლაც კაცსე სომ არ არის დამოკიდებული; გარემოებსავე არის. ახალი პიესები არ განსეთა. განა ეს მართლაც ანტრეპრენიორს უნდა დაზარალებს, მწერლობასაც სომ ბრალი აქვს. აი მაგალითად, განა «დროების» რედაქტორი ან «ივერიისა» არ იმყოფებიან ამისთანავე მდგომარეობაში, რომ რედაქტორობის იდეალს ვერ ასრულებენ? მაგრამ განა მათი ბრალია? მართლაც ივენი წარსული და აწყო ყოფა-ცხოვრება, ივენი გარემოება, ივენი მწერლობაა მიზეზი. რა უნდა ვქნათ? განა უნდა მკაცრად კავილასქროთ, იერიშით მიუადგოდ ერთმანერთის ნაკლულებსა და სხვა ყოველი დავთრები დაკვარვით? მტკიცე იმედი გვაქვს წარმატებისა და ამიტომ იოლად მიგვიყვას, ვწონთ ერთმანერთის ძალ-ღონესა და იმ ნიადაგს, რომელსაც ამოუცუნებია ეს ძალ-ღონე.

თუ კი მწერლობაში, ივენს თავზე გვრძნობთ გაჭირების ძალას, სხვა საგანსაც, თეატრსაც რატომ ასე არ უნდა მივხედოთ? მაგრამ თქვენც არ მომიკვდეთ, «დროების» წერილი ამას

არ დასდევდეს. ჩვენს კოქვით, ანტრეპრიზას ვიციით რომ რეჟისორობას სურდა უკეთესად წაეყვანა. «დროების» წერილი ჩვენს ნათქვამს დასტინის, რომ «სურვილი ანგარიშში მოსატანი არ არის, სურვილი სურვილადვე რჩება.» რა კარგი პასუხია. მოკლედ თქმულა და გათავებულა, ვითომ და ყველაფერი ასეა.

მაგრამ სანამ ვისმე სურვილი აუსრულდებოდას რომელსამე ასპარეზზედ, წელიწადების საჭირო და არა ორიოდ თვე. ეს არის კაცს დაუწყია შრომა, რატომ არ უნდა დაკაცდეთ ავარჯიშოს თვისი ღონე, ენერჯია; რატომ არ მივსცემთ მხარს, რითაც კი ხელი მაგვიწვდება, რატომ არ გამოვარკვევთ წინათ ყოფილს გარემოებას, რად ვივიწყებთ თითო სეზონში რამდენჯერმე მოხდენილ ალიაქოთას, ხან დაშლას დასისას, ხან მოკლე ფეხს ანტრეპრიზას და სხვა და სხვას?

თუ ჩვენ აქტიურ-აქტივისების ჭკუას ავყევით, თეატრის საქმე მუდამ ალიაქოთში იქნება და წარმატებას ვერა ნახავს. მათ უფრო ეს ინტერესი აქვთ მხედველობაში: თეატრში ხალხა იარებოდეს, სახელი იზოვოს მათურებლებში და ჯამაგირი მიიღოს. მწერლობას სხვა მომატებული ინტერესი აქვს და მისი მსჯელობა უფრო შორს უნდა სწვდებოდეს. «დროების» წერილები კი უფრო პირველს ეკუთვნის, ვიდრე მეორეს. უქმი იქნებათის საზოგადო აზრების წარმოთქმა, რომ კარგი შეგნებული ანტრეპრიზა გვეჭირება. კარგი და შეგნებული მოთავე ყველა საქმეში გვეჭირება, მაგრამ, აბა რომ მოვდივართ — მოკტირით და ვერსაიღამ გვაპოვნია? ფული უნდა, თავისუფალი კარგი უნდა, კარგი სტენის მცოდნე, კარგის ჭკუისა, ნიჭიერი, მოხერხებული, მარჯვე, ლიტერატურის მცოდნე და სხვა და სხვა... ვიციით საჭიროა ამასთანა მოსავე თეატრისათვის, მაგ-

რამ სანამ ამისთანა გამომჩნეობდეს, ჯერ თვით თეატრის აჩსება, მისი აქტიორ-აქტრისების აჩსება ბევრზე ჰქვიდა. ერთი წელიწადი მიიძინა თეატრმა, შესაძლებელია ორმა-სამმა წელიწადმა ასე გაიაროს და გაუქმდა კიდევ სამუდამო დასი, სამუდამო თეატრი! ამისთანა დროს თუ ვისმე ვატყობთ, რომ თავის ძვირე შეძლების სდებს თეატრის შრომისათვის, ჰკრებს გაფანტულ ძაღს და გვაგონებს მის ვარგ დღეებს, ეს გარემოება დასაფასებელია, არა დასს გარეთ დაჩენილის აქტრისის ან აქტიორის თვალთ, არამედ უფრო შეგნებულის თვალთ.

გათავდა წარსული სუზონი და ნებიერიძის ანტრეპრისის-არ ვიცით ნამდვილად, მომავალში როგორ იქნება საქმე. ანტრეპრისის, — ნებიერიძე ისურებს თუ სხვა ნამდვილად ფულის პატრონი ვიქნება, ან დრამატიული საზოგადოება, თუ ფული იქნება მის ორის ხელთ უნდა მოეპოვებინოს. რაც უნდა სუსტი მხარე ჰქონდეს ანტრეპრისის, (რასაკვირველია ფულიანს გამბობთ და არა უფულოს,) ყოველთვის ემჯობინება არტისტების ამხანაგობას, რომელსაც ვერაფერი ვერ დაუტერს თავის და მალე დაიშლება. როგორც მაკალითებმა გვიჩვენა ამიტომ უნდა ვაფასებდეთ ანტრეპრისის.

დაწმინებულ ვართ, რომ ნიჭიერი აქტიორ-აქტრისები რამდენადმე აფასებენ და უყვართ ქართული სცენა. უნდა გაგონ გაჭირებული მდგომარეობა თეატრისა: თუ ნამდვილად მისი სიმტკიცე სურთ, მარტო თავის ჟინის გზაზე არ უნდა იარონ, არამედ დაუფიქრდნენ და განსაჯონ. ყველასათვის სასურველი იქნება ყველა ნიჭიერ არტისტების დასში ერთად შეკრება. მაგრამ ეს შეიძლება ერთმანერთის იოლად წაღებით, და არა თავის ჟინის მიუხედავად, კინკლაობით და გარე-გარე გაწევით. მათ ორი გზა აქვთ. ჩვენში ერთი თეატრია, რომე-

დიდ ძლივს იჩინეს თავსა: ან ამ თეატრში უნდა შეგროვდნენ, ან სამუდამოდ გამოსალმნენ. აჩხუკანი ადვილია. თუ არა და სწავლებულს ცნობებს ნურც თვითონ ისდიან და ნურც სხვას უსდიან. მაინც ეს დიდ ხანს ვერ გასტანს და კარგა მოთქმება მათრებთ. მათ, ჩვენმა ნიჭიერმა არტისტებმა, უნდა იცოდნენ რომ საზოგადოება წინათ, პირველ ხანებში მათი პატივის-მცემელი იყო; მერე თან და თან დაჭკარგეს ეს პატივი და დღეს მათ ისე უტყურობან, როგორც არც ერთ დაბალ წოდების დაწყებულს ვაჭებს არ უტყურობან. ამ მდგომარეობიდან მითის გამოსვლისათვის, არ ვიცი, შეუძლია რასმე დასმარება და ამალება, თუ არა? ძალიან ძნელია, თუმცა შეუძლებელიც არ არის.

რაც უნდა მოხდეს არტისტებში, ჩვენ მაინც იმას ვიტყვით, რომ სასცენო საქმეში მწერლობას თავისი განსაზღვრული ადგილი უნდა ეჭიროს დირსეულად და შორ-მსუდველობით. შენდობა უოველთვის შეიძლება, მაგრამ ამასაც უნდა აქვს მისი აზრი უფრო ღრმად და ძირიანად უნდა სჭვრეტდეს სცენის საქმეს, თორემ დაჭკარგავს ავტორიტეტობის ძალას თეატრისათვისაც, აქტიორებისთვისაც და საზოგადოებისთვისაც. მისი შესება ამ საგნისადმი უფრო ცნობიერი უნდა იყოს და არა ალალ-ბედითი.

ბ უ ზ ი.

ხარკები მოწმენ ალღსა, ბლღმით გაჭიმეს ხნულები,
ახლა შინათკენ მიდიან ჯაფისგან მოქანცულები!...
გუთანი მიაქვთ ღრეჭინით, ბუზი შამოხვდათ გზაზედა,
შესძახა მეორე ბუზსა, შაკ ხაწს რომ ეჯდა რქაზედა:
ასადა ყოფილხარ, დობილო? რად დაგგვივიწყე ჩვენაო? »
მან უზასუხა: « ვმუშაობთ, ვერ მოვიცადა მენაო:
გუთანი გვება მინდორში, გამოვიყვანეთ ალღო,
ახლა პურს გვაქვს სალქვი, უნდა დავმართოთ ვალოო!.. »

თ. რაფ. შრისთავი.

მინა
თავი თავზე ახალი

* * *

მეც ღოთი ვარ ერთი — ვინმე უარობი
მდიდარი ვარ გულთ, ჯიბით ღარობი!

მოღით, ძმანო, ღოთიანათ დაკლიათ,
ღარდი, წყლული გულში მოკვლათ, დაკლიათ!
ოხერია, სედავთ, წუთი სოფელი;
სიცოცხლე აქვს ჩვენთან გასაყოფელი!

მეც ღოთი ვარ — ერთი ვინმე უარობი,
მდიდარი ვარ გულთ, ჯიბით ღარობი!

ჩვენი ბიჭი რადისმე დაღონდება?
სჩანს, სიკვდილი, ძმაო, არ გაგონდება!
ჩვენ ვიღოთოთ, რა მიგვდეკს საიჭიროს?
დე, სიკვდილმა ბრძნით თავი იჭიროს!

მეც ღოთი ვარ — ერთი ვინმე უარობი,
მდიდარი ვარ გულთ, ჯიბით ღარობი!

ვის აბრალუბთ თქვენ ბედს და უბედობას?
დაანუბთ თავი მაგვარ უბედობას!

ეე! მუდრეგ! ჭა!... წელში გაიჭიმე:
 ლოთიანი, ძმებო, მიუვახს ბიჭი მე.

მეც ლოთი ვარ—ერთი ვინმე უარბი,
 მდიდარი ვარ გულთ, ჯიბით ღარიბი!

რას განუძლით, ჩამოუშვით ყიუკები?
 გაიციანთ, ნუ ხართ მეთქი ბრიყუები!...
 რას მაქვიან ტირილი და წუხილი,
 გავანინეთ სულათ მუშტის ქუხილი!

მეც ლოთი ვარ—ერთი ვინმე უარბი,
 მდიდარი ვარ გულთ, ჯიბით ღარიბი!

ბიჭობას ამ დროში დასაკვიხი,
 მტერს დავასკდეთ თავზედ, როგორც რომ მესი!
 თითო ზღვრათ დავაგერეთ გვერდებში,
 გენაცვალეთ მაგ ქრასტებში, დმერთებში!

მეც ბიჭი ვარ—ერთი ვინმე ღლეული,
 თუ არ გამძღოთ, ვიყო ღვთისგან წუეული.

პე. საგარელო.

არის ანტიკომ
1840-ის 1578

→ უინაური მიმოხილვა

დადგა მარხვა სინანულისა, მოკიდა დეჟ განკითხვისა. ამ განკითხვისა ვი არა, რომელსაც საშინელი განკითხვა ჰქვია და რომელსაც ჯოჯოხეთი და «ღრტენა ვბილთა» მოსდევს. არა, ბატონებო, ეს იმისთანა განკითხვაა, საცა თვითონ ბრადეული თავისის თავის გამკითხველია და მსაჯული. მაშასადამე, აქ «ვბილთა ღრტენას» და ჯოჯოხეთს ადგილი არ ექმნება. აქ მხოლოდ ის არის საჭირო, რომ კაცმა თავისი ცოდვები ჩამოთვალეს და ჰსთქვას: ვინანიო. რაკი ეგრეთ, უკელა კაცი უნდა დაუთვიქრდეს თავისს წარსულს ცხოვრებას თავისის ცოდვა-მადლის გასარჩევად, თუ ჰსურს ქრისტიანული წესი აღსარულის და დრო სინანულისა ტყუილ-უბრალოდ არ გააქარწყლოს.

მეც ქრისტიანი ვარ და არა რა ქრისტიანობრივი არ მეუცხოების. მეც დავიუენე ჩემი თავი ჩემ წინა, ვითარცა მსაჯულმა და გამკითხველმა, და ვკითხუ: ახა რას ინანი და რას

არა? სანანებელი ცოდვაა და არ სანანებელი მადლიაო, მივასუს-
სა. ახა მამ ჩამოთვალე თვითოეული ცოდვა, რაც შენ ჩაგიდუ-
ნია-მეთქი. ჟერ მიბძანეთო, მივასუსხა: რა არის ცოდვა და
რა არის მადლი და მერე იმისდა გვარად მეც მოვასუსებო.
ამისთანა პასუხმა დავთრები სულ მთლად ამირა. ჩავიხედე
ჩემის გულის დაკთარში და თუმცა მაგისი პასუხი იქ ვიპოვე,
მაგრამ დავთრის ბოლო ფურცელზედ ეს ეწერა: შენი შენთვის
შეინახეო, საქმე ის არის სხვა რას ჭფიჭრობს მაგ საგანზეო.
მიმოვიხედე ჩემს გარეშემო, დაგვივითხე ძველსა და ახალსა,
აქედ ვეცი, იქით ვეცი, შრავალი ჭკვიანი კაცი ვნახე, მრავალი
წიგნი წავიკითხე და ვცან, რომ ადამიანის უბედურობა დღემდე
იმისი ყოფილა და დღესაც იმაშია, რომ ვერ მიუგნია რა არის
ცოდვა და რა არის მადლი? რას ჭკვიან კეთილი და რას ბო-
როტი? რაც გუშინ ცოდვით აღიარებულა, დღეს ის მადლათ
მიგაჩინია, რაც ერთს ჭკვიანში მადლათ ჩათვლება ადამიანს,
ის მეორეში ცოდვაა, რაც ერთს შემთხვევაში ცოდვაა მო-
მაკვდინებელი, ის სასულთვანი საქმეა მეორეში. მაგალი-
თებრ, უწინ გაგილევი კინაღამ რეცხელში დაჭსკეს—რად
ჭსთქვიო, მზე დგას და დღა-მიწა ტრიალებსო და ესლა
ვი რომ შირველის გლასის ბაღდმა ეგ არა ჭსთქვას, როზ-
გით გაჭსეთქენ. სპარსეთში რომ მთავრობას აშკარა ცუდი
რამ დაუწინო, ენას მოკვრიან, ინგლისში რომ ეგვეკე ჭქმნა,
გზას მოკვებენ დიდებისა და სასულისათვის. კაცმა რომ აბე-
ზარს მოგიყვანოს, შენი ადამიანობა შეჭლახოს და შემოგაკვდეს,
დაგახრჩობენ, რამში რომ ერთის მაგიერად ათასი სული გა-
ჟლიტო, სასულთვან კაცად ჩათვლიან. მშვიერ-მწუფურვალთა
სიკვდილისაგან გადასარჩენად ერთი ლუგმა პური რომ მოიპა-
რო, კირის აბანოში გაკვრენ თავს, მტრის ჭკვიანა რომ მთლად

გადაჭბუგო და ათასი კაცი შიმშილით ამოასრხო, სახელოვან-საქმედ ჩაგუთქვლება. ახა მოდი და ლარი გაახი, ლარს იქით ცოდეებს მოუყარე თავი და ლარს აქედ მადლსა!... რად უნდა იყოს ესე, თუ გონება ადამიანისა ყველგან ერთ-ნაირად საღია და მართლი? რა ქმნას გამკითხველმა და მსაჯულმა როცა ამის-თანა უთავ-ბოლო დაკთარი აქვს ხელში ცოდევა-მადლის გასარჩევად? გამკითხველს და მსაჯულს კიდევ არა კენება-რა, რა ჭქმნას თვითონ განსაკითხველმა და განსასჯელმა? როგორ მოაწიოს თავისი დღეები ცხოვრებისა, სად დაიხიოს უგან და სად წაიწიოს წინ? რა იხელთოს და რა უგუიროდოს? რას გაეჭტეს და რას მოეწიოს?

კეთილი და ბოროტი, ცოდევა და მადლი მარტო ადამიანის გულის-ხმის საქმეა. უტუეის ბუნების წინაშე არ არსებობს ეგ განსხვავება. ადამიანის გარედ ცოდევა და მადლი არ არის და რადგანაც ადამიანი ყველგან ადამიანია, მასსადაც, რაც ერთგან და ერთისათვის ცოდევაა და ბოროტი, მეორესათვისაც ცოდევა და ბოროტი უნდა იყოს ყველგან, ყოველთვის და ყველა შემთხვევაში. ჩვენ ვხედავთ და დღე-მოდემ მაგალითებით ვრწმუნდებით, რომ ეს ასე არ არის. რატომ? «რატომა»?! საქმეც იმაშია, რომ მაგ «რატომს» ჟურ აქამომდე ადამიანმა გულ-დაჯერებული ზასუხი ვერ მოუზოვა.

ესლა ხან ერთის დიდად გამოჩენილის მწერალის ნაწიერი წავიკითხე. საკვირველი ჟოჯოხეთი გამოუვლია თავის ხანგრძლივ ცხოვრებაში, თუმიცა მისთვის ბედს ყოველის ფერი უხვად მიუნიჭებია. რა გინდა, სულა, გულა, რომ მას არა ჭქმნია: დიდი ნიჭი მწერლობისა, დიდი სახელი, დიდ-გაცობა, დიდი ოჯახი, დიდი სიმდიდრე, ძალიან კარგი ცოლ-შვილი, ჯანა, სიმართლე, ერთის სიტყვით, ყოველის ფერით და მრ-

კალ-გეტად ბედნიერი ყოფილა გარდაცემ, თუ ეგრე ითქმის. ხოლო შიგნით კი, გულში ერთი ჭია ასჩენია, რომელსაც უღრღნის მისი სულიერი არსება და იმისთანა სასოწარკვეთილებამდე მიუყვანია, რომ გადაუწყვეტია, — ვეკლავთერი ფუტიაო, სიტოცხლე სიტოცხლედ არ ჰქვია და ჰქვამოდა თურმე თავის თავის მოკვლას. დღე ყოველი მისი ერთი დაუძინებელი ბრძოლა და ჭიდილი ყოფილა, გამწვავებული ბრძოლა და ჭიდილი სულიერი, რომელიც უფრო მწვაია, ვიდრე გახით ხორცის გლეჯა, ვიდრე ხორცის წვა გახურებულის შინთითა. ამ სასოწარკვეთილების მიზეზად ის განდობია, რომ ვერ მიუყვანა: ცხოვრებას რა აზრი და საგანი აქვს ანუ უკედ ვსთქვათ, რაშია აზრი და საგანი ცხოვრებისაო. თითონ თქვენც იტყვიო, რომ ეს ამიტანა შეჩვენებული ამიტანაა. რაკი ეს ამისთანა ამიტანა შეუჩნდება ადამიანს, მე არა მგონია, სხვა უარესმა ჯოჯოხეთმა-ღა ბუდე გაიკეთოს ადამიანის გულში. საცოდავია კაცი, დეგნული ამ ამიტანსაგან, მაგრამ დიდებულიც კია. ღონე სულისა მეტად განდიდებული უნდა ჰქონდეს კაცს, რომ ამ ამიტანას შეეჭიდოს და გაემკლავოს. ეგ შეეჭიდება და გამკლავება ვიდრე არათური. საქმე იმაშია, რომ კაცმა თავისი სიტოცხლის ძაფი მაგ ამიტანას ჩააბას, ან გაკხნა მისი კვანძიო, ან არა და თვით სიტოცხლის ძაფი ჩემი ზედ შევაწყვიტო.

სწორედ ეგრე გადუბამს თავისი სიტოცხლის ძაფი ამ ამიტანაზედ ხსენებულს მწერალსა. ყოველივე მეცნიერება ფსკეკამდე გონების თვალთ მოუჩხრეკია, გამოუძიებია, არ დარჩენია არც ერთი ფილოსოფოსი ძველი, თუ ახალი რომ ზედმიწევნით არ შეესწავლოს, ყოველივე ჭკუისა და ხელის ნამოქმედადრი ადამიანისა აუწონ-დაუწონია, ყოველივე სორციელი

სიკეთე ამა წუთი-სოფლისა სელთა ჭქონია და გამოუგვლევია, უეღვან და უკლასათვის ერთი და იგივე უკითხავს და იმ წუეულის ამიდანის ნამდვილი და გულ-დასაჟერებელი ზასუსი კერ მოუბონია კერსად, კერათერში და კერავისგან. რაკი ეგრეთ და სინტონსლის აზრი კერ მოიბოკებაო, მას სინტონსლე სინტონსლეთ არა ჭლირსო და უოფნას არ უოფნა ჭსჯობიაო. გადუწიეიტია და თავისთავის მოკვლასუდ მიმდგარა. ამ ამიდანის რომ ნამდვილი, უცილობელი, გულ-დასაჟერებელი ზასუსი მოენახებოდეს, მაშინ ჩვენს «რატომსადა» წამალი დაუდებოდა და შავი შავი იქნებოდა და თეთრი—თეთრი უეღვანათვის, უეღვან და უოკელს შებთხევაში,

ამ წუეულის ამიდანის ჭიას დიდი ხანია კაცის გულში ბუდე გაუკეთებია. ჟერ კიდევ სოლომონ ბრძენს, რომელს იგი გამოჩენილი მწერალიც ამის გამო ისენიებს თავის ნაწერში, მაგ ამიდანამ დაუწულულა გული და ეს უნუგეშო, გულ-საკლავი სიტუებო ამოაკუნეს: «ამაო ამოკებათა და უოკელაივე ამაო.» აი რა გვარმა მსჯელობამ მიიყვანა სოლომონ ბრძენი ამის თქმამდე:

«რა უმეტესობა არს კაცისა უოკელსავე შინა შრომისა მისსაო? ნათესავი წავალს და ნათესავი მოვალს და ჭკუყანა ჭტოებს უგუნისამდე, აღმოხდების მზე და დახდების მზე» და თავის ადგილადვე მიიზიდებაო; გარემოს გარემოვლით დადის სული და სიმგვრკვლესა თვისსა ისეუ მოიქცევისო; უოკელნი ღვარნი შესდიან ზღვასა და ზღვა მინც არ ივსებაო; უოკელთა სიტუებათა შრომისათა მამა-კაცი კერ შემძლეველ არს თქმად და არა აივსება თვალთა და არცა უური სმენითა; რაც უოფილა, იგივე იქმნება, რაც საქმნელია, იგივე ქმნულა და არა რა არს მისესა ჭკუშე ისეთი, რომ შეიძლებოდეს

ითქვას: აჭა ეს ახალია. რაც აწ იქმნა, საუკუნეთა შინა ქმნულნი არიან წინასწარ ჩვენსაო. მე მეფე ვიყავი ისრაელთა ზედა და მივეცი გული ჩემი გამოძიებად და განხილვად სიბრძნისა ყოველთათვის ყოფილთა ცათა ქვეშე, ვნახე ყოველნი ქმნილნი და ნაქმარნი მზესა ქვეშე და აჭა ყოველი ამაოება და აღჩეკვა სულისაო! აჭა განვდიდდიო და შევიძინე სიბრძნე უფროს ყოველთა, რომელნიც იყვნენ უწინარეს ჩემსა, გული ჩემი მივეც ხედავად სიბრძნისა და მეცნიერებისა და გულმან ჩემმან ნახა მრავალი სიბრძნე და მეცნიერება, იაკობი და ხელმოკნებისანი და ვცან, რომ ესეცა ამაოებაა და აღჩეკვა სულისაო. განვადიდე ქმნულნი ჩემნი, ავიშენე სახლები, დავნერგე ვენახები, გავიკეთე მტილნი და სამოთხენი, დავნერგე მათშინა ხენი უოგლისა ნაყოფისა გამოკვივანე ჩემდა საბანებლად და იმ ნორჩოვანთა ხეთა საწყავად წყაღნი, მოვიგე მონანი, მხეკაღნი, შეკანდუნე სახლის-წულნი, შევიძინე მრავალი სამრეწლოსი და სამწესოსი, შევიკრიბე კერტხლი და ოქრო და სიმდიდრე მეფეთა ქვეყანისა, შევიკრიბე მეძლეურნი მამანი და დედანი ჩემდა ყურთა დასატებობად, შევიძინე სიბრძნე უფროს ყოველთა, ჩემზედ უწინარეს მეფეთა და სიბრძნე ჩემი დავადვინე ჩემდა, ყოველი რაც ჩემმა გულმა და თვალმა ითხოვა, არა რა დავიკვდიო. ხოლო რა მივიხილე მე ყოველთა ჩემთა ნაქმართა, რომელიც ჰქმნეს ჩემთა ხელთა, ვჰსთქვიო: ააჭა ესეცა ამაო და აღჩეკვაო სულისა! მივიხილე მე ხილვად სიბრძნისა და უგუნურებისა და ვნახე სიბრძნე ჰსჯობს უგუნურებისა, როგორც ნათელი ბნელსა, ბრძენი სინათლეში დადის და უგუნური ბნელშიაო. მაგრამ რა გამოვიდაო? ერთი და იგივე შემთხვევა ორივეს ერთ-ნაირად წავკახდენსო, უგუნურის შემთხვევა მეც შემთხვევიო და რაღა უმეტესობაა სიბრძნეშიო?

ბრძენსაც ისე დაივიწყებენ, როგორც უგუნურსა, სიკვდილი
 ორივეს თანასწორად ჰხრცსო, ყოველნი მიწისაგან შექმნილნი
 არიან ჭ მიწადვე მიიქცევიანო და მოკიდულე ცხოვრება და ყოველნი
 ჩემნი ქმნილნი, მოკიდულე მე ყოველი სოფელი და შრომა
 ჩემი, რადგანაც იგი უნდა დარჩეს «გაცნა ყოფადსა შეძგო-
 მად ჩემსა» და ვინ იცის ბრძენი იქნება თუ უგუნურა იგი,
 რომელიც დაეპატრონება «ყოველთა შრომათა ჩემთა, რომელ-
 სა დაუშეკრ და რომელსა ვბრძნობდი მზესს ქვეშეთ.» და აჴა
 ესეცა ამოუბნაო.

მამლარი მშენეს წერილად უფშენიდაო, რომ იტყვიან,
 სწორედ ეს არის. ამ დალოცვილს ყველაფერი, რაც კაცის სა-
 ნატრელია და დამატებელი, ხელთა ჰქონია, ასე რომ ქვეყა-
 ნაზედ სხვა აღარა დარჩენია-რა სასურველი. ამ ყველაფრობას,
 მისდამი ისე უხვად ბედისაგან მინიჭებულს, გული აუსუებია
 და რასაკვირველია, რომ გულ ასუეებულმა ყველა, რამაც გული
 აუსუეა, ამოუბნათ ჩასთვალოს, ნამეტნავად მამინ, რაცა თვალ-
 წინ წარმოუდგება, მაწა ვარ და მიწადვე მივიქცევაო. აბა პა-
 ტარა დაიქვეითონ და ზოგი ჩვენა გვიითონ, ჩვენ მდაბიოთა
 სიკვდილის შეიღთა, რომელთაც ყველაფერა გვენატრება, რა-
 მელნიც ყველაფერს სისხლით, ოფლით, წვითა და დაგვით
 გმოუღობთ და წილად გვხდომია იმავე წვითა და დაგვით ნა-
 შოვნ-ნაამაგვარი დავიცათ და შევირჩინოთ. ჩვენა გვიითონ და
 ჩვენ ვეტყვათ: რამაც არის აზრა, საგანი ცხოვრებისა. მამინ
 გამოჩნდება, — რა არის ცოდვა, რა არის მადლი, მამინ ერთ
 ნაინად გაისამზღვრება ერთიც და მეორეც ყველგან, ყველასა-
 თვის და ყოველ შემთხვევაში. ჩვენ ამას არავინა გვიითხვას და
 თუნდაც ივითონ ვინმემ, «ვერ შემძლებულ არს მამა-კაცი თქმად
 ამისად» სოლომონ ბრძნისა არ ზეოს. შენც სუ! და მეც სუ!

ესა თუ არა, ჩვენ ამ მძლავრ ფაქტებში ტრიალს თუ არ დავანებთ თავი, შორს წავა საქმე. სოლომონ ბრძენს მარტო უგვადება-ღა ჭქონდა სანატრელი, სხვა ყველა ბედს მასთვის მიუნიჭებია. ჩვენ კი «არსებითი პურიც» გვენატრება. სად ჩვენ და სად სოლომონ ბრძენი? ჩვენ მისამდე არც ხელი მიგვიწვდება და არც სურვილი. ჩვენ ჯერ ბეჭი გიბეები გვაქვს ასასვლელი და ჯერ არც ერთს საფეხურზედ თესიც არ მოგვიკადებია. უბედურს ვაცს ქვა აღმართში მიეწვავო. ჩვენ თუმიცა ძალიან ბედნიერი ვართ, მაგრამ ყველაფერი ფათურაგის საქმეა: შეიძლება ქვა აღმართზედ ბედნიერსაც მოეწიოს და ამას წინასწარვე გაფრთხილება ჭმარებებს.

თუმიცა სოლომონ ბრძენს გავუბედეთ და სიტყვა მტრ-ნაკლებობით შეგუბრუნეთ, მაგრამ მე და ჩემმა ღმერთმა ზოგში კი აშკარად მართალია. მართლად, საშინელებას, როცა შენს ნაწვავ-ნადაგსა, შენს ნაჯათავსა, შენს ნაბრძნობსა უგუნური დაუბატრებება. გინდა თუ არა სოლომონ ბრძენსავით ამოიკვნიეს და იტყვი: თუ ეგრეა (და რომ ეგრეა, აშკარად ვხედავთ) რისთვის დაგშვერ და რისთვის ვბრძნობდი მზესა ქვეშეო?

ყველა ყველაო, მტყვიან: შენ შინაური მიმოხილვა დაგუბიწდი და მაგას რაებსა ვბოდადიო. ღმერთი — რჯული მეც არ ვიცი რაებსა ვბოდადი. ეს კი ვიცი, რომ მართლად ვბოდადი. როგორღაც გზა-კვალს ამერია და დაიბნეო თავი სინანულოთ დაიწყო და ღამის წაწმედის გზაზედ გავიდე და სამგლე გოჭსავით გავისისწერიო. იქნება არ დაიჯეროთ და ერთი საოცარი, უცნაური სენა დამიქმდა. ამბობენ, ეს სენა მარტო მე არა მჭირს. თურმე ნუ იტყვიოთ, ყველას, ვისაც ჭკუასთან რამე საქმე აქვს, იმთაც ის ემართებათ, რაც მე. დავფაქრებო

რაზედმე თუ არა, ან ჩაუუკვირდები რასმეს და ტკინის ძაფები-
 მოძრაობაში შეუკუნ, ერთი რაღაც სულთა-მსუთათასავით ამეტუ-
 ზება თვალ-წინ და არა მშორდება. ესლაც ამ ყოფაში ვარ,
 თუმიცა თქვენცა სედავთ, რომ ჭკუასა და ამ ნაჯღაბნს ერთმა-
 ნეთში არაფერი გაკშირი აქეთ. ესლაც თვალ-წინ მიდგა და სა-
 შინელს ჯადოს მიკეთებს. მე ერთის თქმა მინდა, ის სულ
 სხვას მალაპარაკებს, ენა ჩემი იმერის, სიტყვა იმისია, კლამ-
 ში ჩემი სწერს, აზრი იმისი გამოდის. რა შემართება არც
 მე ვიცი. ჭეყანა ჩემ თვალ-წინ როგორღაც უსერიოდ, წაღმა-
 უკუდმა ტრიალებს, თითქო ღერძი გაუტყდა და საცა არის
 ტალახის გუნდასავით დაეცემა და დაიმსხვრევა. მე ვშიშობ
 და ვკანკალებ, მართლაც ესე არ მოხდეს მეთქი, ის ჩემი სულ-
 თა-მსუთავი ვი თავს მადგია და იღრიჯება, იტინის. რას იღ-
 რიჯები, შე უგვარო, უმგზავსო მეთქი, ვეუბნები. იმან ჰასუ-
 ხად ღორის ეშვებსავით თავისი სიბერისაგან ფანფულა ღოჯუ-
 ბი წამომიყარა და ამოჭკარტლულ ბუნარსავით შავი პირი უფ-
 რო დიდად დააღო. ფუ, ეშმაგო! მეთქი, დავიუვირე, მაგრამ
 პერც ამან გასჭრა. პირჯვარი დავიწერე, შენც არ მომიკვდე,
 არც ამან მოატყვევინა ფეხი. რა ყოფილა თქვენი ჭირბეთ!
 ესე ამ ყოფაში ვარ ხოლმე, მინამ მამალი იუიკლებს. რაჟი ის
 დაღოცვილი წამოიუიკლებს ხოლმე, სულთა-მსუთავიც უცხად
 თვალ-წინ გამიფრთხება, გაჭრება, როგორც ქარისაგან ხოლი.

ესლაც ვი საათი ქვეყნისა მოშლილთა და არ ვიცი ამ ქა-
 მად მამლის ყვილამდე ბეჭი დრო დარჩა კიდევ თუ არა.
 ვიკვარ და შეკუთრებ სულთა-მსუთავს, ვიკვარ ღოდინით და-
 ლაღული და ვნატრობ მამლის ყვილას. როდემდის უნდა ვი-
 ლოდინო, როდემდის! შე დაღოცვილო მამალი, რაღას უუ-
 რებ და არ დაიუიკლებ!...

მანც რისთვის გავხი ლაპარაკი სოლომონ ბრძენსა და იმ წყეულ ამიდანაზედ, მეც კერ გამოგია. მე ვგრძნობ, რომ ძალიან შეგტოპე და თავს ბოლო ველარ გამოვახი. რით დავისრულეთ სიტყვა, არ ვიცი. ჩემი კალამი ჩემს სურვილს ეუბნება. ჩემგან ნახვენებს ბარდებში ბილივი თქვენ თვითონ გაიგნეთ. მე კი ვდუმილები და ვიდრე მამალი დაიფივლებდეს და ეს სულთა-მხუთავი გამიფრთხებოდეს, მე ჩემსას არას ვიტყვი და ისევე სოლომონ ბრძენს ვალაპარაკებ. არც საშიშია, არც საკრძალოელი.

სოლომონ ბრძენი ამბობს, რომ უკვლას თავისი დრო და ყამი აქვს ცათა ქვეშეო და ასე განაგრძობს:

ყამი შობისად და ყამი სიკვდილისად, ყამი დანერგვად და ყამი აღმოფხვრად დანერგულისა, ყამი წყეულებად და ყამი გურნებად, ყამი დარღვევად და ყამი შენებად, ყამი ტირილად და ყამი სიცილად, ყამი გოდებად და ყამი განცხრომად, ყამი განყრად ქვათა და ყამი შეკრებად ქვათა, ყამი გარდახვევად და ყამი განშორებად გარდახვეულისაგან, ყამი ძიებისად და ყამი წაწმედისად, ყამი დამარხვისად და ყამი აღმოთხრომისად, ყამი განხევისად და ყამი შეკერვისად, ყამი დუმილისად და ყამი მეტყეულებისად, ყამი სიყვარულისად და ყამი სიმუღლისად, ყამი ბრძოლისად და ყამი მშვიდობისად.»

აი თურმე სად უნდა ვეძებოთ ზასუხი იმ წყეულის ამიდანისა? აი თურმე სად უნდა მოიძებნოს აზრი ცხოვრებისა! მე შოკს, ფილოსოფიის მორკუში არ შედივარ, თავი ხომ არ მომიძულებია, რომ დასახრჩობად გამოვიძეო. მე მოკლედ ვსჯი და მოკლედ ვსჭრი: აზრი ცხოვრებისა იმაშია, რომ შეიტყო, შეიძინო: ყამი რას ითხოვს: ტირილსა თუ სიცილსა, განყრას, თუ შეკრებას, დუმილსა თუ მეტყეულებას, სიყვა-

რუღსა თუ სიძულადს, ბრძოლას თუ მშვიდობას და სხვათა და სხვათა ამისთანათა, რაც ჩამოთვლილია სოლომონ ბრძნისაგან.

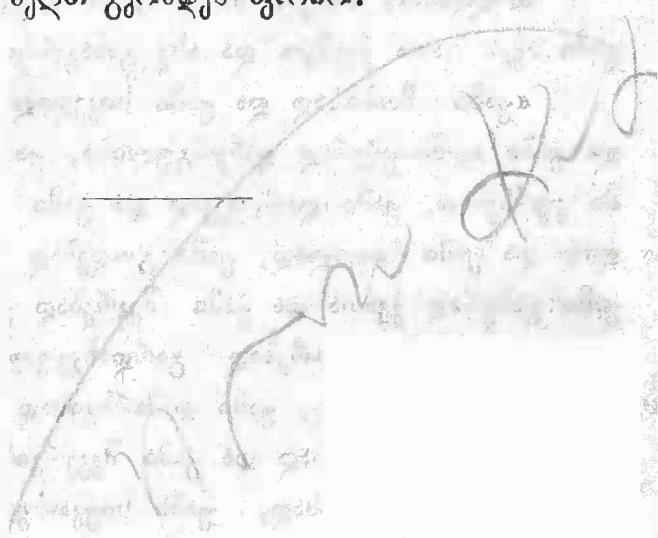
«დროს ჭსჭვრიტე, უამთა რა მოაქვს,

რას ისხამს, რა მოითვლები?»

ქართველთაგან თქმულია. მეც ქართველი ვარ და არა ქართული არ მეუცსოების, ამიტომაც ღმ ამიდანას ამისთანა მასებს ვაძლეკ და ზედ დავაწთავ:

„თუ უამს ხელთ აქვს ისარო,

შენცა ხელთ გქონდეს თვარი.“

მედიცინათა განრიხი

ბ. ბ. გოგებაშვილის და ღულაძის

წიგნების შესახებ.

ქართულს ჰედაგოგიურს ყუჩნაღ «ნობათში» იყო, როგორც უწყიან მკითხველებმა, ბიბლიოგრაფიული წერილი ბ. ი. გოგებაშვილისაგან შედგენილის წიგნის «კონის» შესახებ. მის მასხვად «კონის» ავტორმა დაბეჭდა გაზეთს «დროებაში» საბაასო წერილი, რომლითაც «ნობათის» რედაქტორმა ბ. ა. ღულაძემ ჰსცნა «შეურაცხყოფილად როგორც ნობათის პატროსანი განზრახვანი, აგრეთვე შინადათ თავის თავი.» ამის გამო, «დროების» საშუალებითვე, მოითხოვა ბ. გოგებაშვილისაგან მედიცინის დანიშნა ამ საქმის გასარჩევად. მასი მასშინდელი აზრით, მედიცინის უნდა განესიდათ, როგორც «ნობათში» დაბეჭდილ ბიბლიოგრაფიული წერილი და მისი დიხსება, აგრეთვე ბ. გოგებაშვილის საბაასო და გადაწყვეტათ: ა) რაჟდენად საფუძვლიანად უარ-ჰყოფს უკანასკნელი შიგველსა და ბ) რა უფლებით აძლევდა ბ. გოგებაშვილი თავის თავს ნებას, რომ უპატიურად იხსენიებდა, როგორც «ნობათის» სახელს, აგრეთვე მისი რედაქტორისა.»

ბ. გოგებაშვილი დათანხმდა მედიატორების აღმორჩევა-ზე და ესეთი კითხვები დადგინა პირველად «დროებაში» და ბუქდილ პასუხში: 1) მოყვრულად ვექვევოდით ჩვენ ნობათსა და ვცდილობდით მის წარმატებისა და გავრცელებისათვის, თუ არა? 2) «საყმაწვილო კონის» შესახებ მისი წერილი საფუძვლიანი და ზრდილობიანია, თუ უსაფუძვლო, ბავშური და ბრყული, და მან ამ წერილით სიკეთისთვის ბოროტი მოგვაცო, ანუ ვინ სტუუის: ბ. ლუაძე, რომელიც ცდილობს დაამტკიცოს, რომ «კონა» უოკლად გამოუსადეგარი წიგნია, თუ სტუუოდა კერძო კომიტეტი, რომელსაც შეადგენდენ ყურნალის «კრებულს» რედაქტორი ბ. კირილე ლორთქიფანიძე და რამდენიმე მისი თანამშრომელი, რომელმაც ათი წლის წინად განიხილა ჩვენი წიგნი და სცნო იგი იმდენად სასარგებლოდ, რომ არამც თუ დაბუქდა იმ ფუფით, რომელიც ბ. ზარაფოკვა შესწირა ქართულ საყმაწვილო წიგნების გამოსაცემად, არამედ კიდევ დააჯილდოვა ზარაფოკვისავე რც თუმბანან პრემიითა. 3) მართლა ჩვენ რამე შეუსაბამო შეურაცხყოფა მივაყენეთ ბ. ლუაძეს, თუ მისი წერილი სწორედ ღირსი იყო იმ გვარა პასუხისა, რომელიც ვაგეთ მას? თუ ბ. ლუაძემ უსაიდად მოიკატუნა თავი, განზრახ ჩასთვალა თავისი თავი შეურაცხყოფილად? 4) სასარგებლოა ჩვენი პედაგოგიური ლიტერატურის აღორძინებისთვის იმ გვარა კილვა, რომელიც ბ. ლუაძემ უძღვნა «კონას», თუ მავნებელია და სათავილო უოკლ ყურნალისათვის?»

რაცა აღმორჩეულნი მედიატორნი შეუდგნენ საქმის განხილვასა და მოსთხოვეს ბ. ბ. ლუაძესა და გოგებაშვილს კითხვების დადგენა დაბოლოებით, მაშინ ბ. ლუაძემ შესცვალა თვისი, შემოხსენებული კითხვები, უარი განაცხადა გაკვე-

ჩიას საქმე უოკელ მხრით, შეგხებოდით «კონის» შესახებ დაბეჭდილ წერილის შინაარსს, მის სიძაბრულესა და საფუძვლიანობას და წარმოუდგინა მედიატორებს გადასაწყვეტად მხოლოდ შემდეგი კითხვა: «მიუხედავად მისა, თუ რაკუნად მართლაც სუბექტიური მსჯელობა რათა მოწინააღმდეგე მხარეთა წიგნის «კონის» შესახებ, გაისაჯოს და გადაწყდეს კითხვა: შესაწყნარებელია ბეჭდვაში ისეთი ლიტერატურული ფორმა, რომელიც მათ იხმარეს, თუ არა?»

ბ. გოგებაშვილმა, თავის მხრით წარმოუდგინა მედიატორებს უწინდელივე კითხვები, მხოლოდ ამ გვარად შემოკლებული: «გარჩევა კონისა, დაბეჭდილი ნობათში, პრინციპიალური კრიტიკაა, თუ უფრო პირდაპირი კიცხვა, საკსე საწყენი და დამამცირებელ სიტყვებით? თუ უკანასკნელი მართლაც, ემართლებოდა ბ. ლულაძე გოგებაშვილს, თუ არა? გოგებაშვილმა გაამტყუნა თუ არა ბ. ლულაძის წერილი? იხმარა, თუ არა მან საწყენი სიტყვები, და თუ იხმარა, მისცა ბ. ლულაძემ საკმარისი საბუთი და საფუძველი, თუ არა?»

შემდეგ ამისა მოკისმინეთ იმავე კრებაში, რომელსაც საკმაოდ გარეშე პირებიც დაესწრენ, ბბ. გოგებაშვილისა და ლულაძისაგან წარმოდგენილი სადაო საქმის განსამარტებელი და თავიანთ თავის განმართლებელი წერილები, რომელთაც მათ, წავითხვის დროს, სიტყვიერადაც დაუმატეს, რაც რამ სათქმელი ჰქონდათ.

ჩვენ მედიატორებმა, მივიღეთ რა საფუძვლად რაივე მოდებუ პირთაგან წარმოდგენილი კითხვები, განვიხილეთ დაწერილებით, როგორც «ნობათში» დაბეჭდილი კრიტიკული წერილი «კონის» შესახებ, ისე ბ. გოგებაშვილის პასუხი; მივიღეთ ზრეთვე მსჯელობაში ბბ. გოგებაშვილისა და ლულაძისაგან

წარმოდგენილი წერილები თავიანთ თავის განსამართლებლად და უოკელივე, რაც კი მათ სიტყვიერად წარმოსთქვენს ჩვენს წინაშე და დაკადგინეთ შემდეგი დასკვნანი.

1) გარჩევა «კონისა», დაბეჭდილი ჟურნალს «ნობათში», ვერ ვსცანით ჩვენ პრინციპიალურ კრიტიკად. ის არის დაწერილი ცხადის განზრახვით დამცირებს უსამართლოდ, რომ გორც «კონა», ისე თვითონ მისი ავტორი საზოგადოების თვალში და დასდოს ლაქი მის პედაგოგიურსა და ლიტერატურულს ღვაწლს. კრიტიკულ წერილში არის ისეთი აგვალეზი და სიტყვები, რომელნიც უთუოდ უნდა ჩაითვალონ შეუსაბამოდ, არა საკადრისად, შეუწყინარებლად ბეჭდითი სიტყვაში, მეტადრე საუმაწვილო პედაგოგიურ ჟურნალში, და საწყენად და კიცხვად «კონის» ავტორისათვის.

2) აზრი, წარმოთქმული საბიბლიოგრაფიო წერილში, ვითომც ყველა გადმართარგმნილი და გადმოკეთებული გოგებაშვილისაგან მოთხრობანი «კონაში» გაფუჭებული იყვნენ, სრულიად უსამართლო არის. ის მაგალითები, რომელნიც მოჰყავს ბიბლიოგრაფიის ავტორს «კონის» შინაარსიდან იმ აზრის დასამტკიცებლად, რომ, ვითომც, შინაარსი წიგნისა წინააღმდეგი იყუეს მეცნიერებისა, — სრულიად უსათუძლო აღმოჩნდენ, როგორც დავრწმუნდით შემდეგ მათის შემოაწმებისა გამოჩენილი ავტორიტეტების ცნობებთან.

რაცა შეეხება «კონის» ენის ნაკლულეკანებას, საზოგადო მსჯელობა ბიბლიოგრაფიის ავტორისა მასზე, რომ, ვითომც, კონა წარმოდგენს ნამდვილ კონასა იმ დაგლეჯილ და წამხდარის ავლარულ ქართულ ენისას, რომელიც დაიბადა ქართულად მალაპარაკე სომეხთ-თათართ-ოსთაგან, მედიატორებს მიაჩნიათ ნამდვილ ცილის-წამებად, თუძცა კი, მართა-

ღია, «კონაში» ნახვენების ზოგიერთი ისეთი სიტყვები და ფრაზები, რომელნიც არ შეესაბამებინ ჩართული მართ-წილის კანონებს, მაგრამ ამ გვარი ნაკლუდეკანება, სამწუნს-როდ, საზოგადო ნაკლუდეკანებას შეადგენს ჩვენის აწინდელ მწერლობისას.

3) ბ. გოგებაშვილის საბასო წერილს აქვს შიროვნული ხასიათი. მასში ხშირად არის ნახმარი მედიდური და დამამცი-რებელი სიტყვები და ფრაზები, რომელთაც არ უნდა ქჭონ-დესთ ადგილი მწერლობაში. მართალია, ბ. ლუღაძემ თავისი უსაფუძვლო და ბოროტ განზრახვის წერილით მიმართა და მისცა მიზეზი ისეთ შიროს, რომელსაც დიდი ღვაწლი მიუძღვის თავისი პედაგოგიურის და ლიტერატურული ხანგრძლივის, ფრად სასარგებლო შრომით ჩვენი საზოგადოებისა და სასა-მომზარდის თავობის წინაშე, მაგრამ მაინც კიდევ არ უნდა ეკადრებია მას იმ გვარი კილო თავის პასუხში, მით უფრო, რომ კილო ბ. ლუღაძის კრიტიკული წერილისა შედარებით უფრო ზომიერია.

დასასრულ, მედიატორები სამართლიანად ჭხადიან წარ-მოსთქვან, რომ ბ. ბ. ლუღაძისა და გოგებაშვილის პოლემიკურ-ნი დაჟა ისეთი განსაკუთრებითი თავისებისა არ იყო, რომ ის უთუოდ სამედიატორად გამხდარიყო. ჩვენის აზრით, უმჯობე-სი იყო, ეს საქმე თვით ჩვენი მეითხველი საზოგადოების მსჯელობისთვის მიენდო ბ. ლუღაძეს.

ეს ჩვენი განჩინება უეტველად დაბეჭდოს როგორც გა-ზეთის «დროებაში», ისე ყურნალს «ნობათში.» წინცა შეესე-ბა განმარტებითს წერილებს, რომელნიც მოდავე პირთ წარმო-

უდგინეს მედიკოსებს, ამათი დაბეჭდვა მიენდოს თვათ იმათ
 ჯეტორებს, თუ წამი ისურვებენ.

მედიკოსები:

{ დიმ. ბაქრაძე.
 ვ. ყიფიანი.
 გიორგი იოსელიანი.

1885 წ. მარტის 2-ს.

განმარტავითი წერილი

გეოიატორიკთა სამართალს.

მედიატორთა სამართალმა, რომელიც შესდგა გასაჩვენად
ზოლემიკისა ბ. ღუღასქსა და ჩვენ შორის, კალად დაგვდო
წარგვედგანა მისთვის ახსნანი და გასამართლებელი დამატებანი
იმ ანტიკრიტიკისა, რომელიც ჩვენ დაგვეჭდეთ «დროებაში»
შესახებ «გონის» კრიტიკისა; ეს უგანასენელი დაბეჭდილი იყო
«ნობათშია». ჩვენ წარგვედგინეთ მას შემდეგი წერილი, რომლის
დაბეჭდვა «ივერიის» ფურცლებზედ საჭიროდ დავინახეთ.

„მოთხრობანი, მოქცეულნი კონაში, დანიშნულნი აჩიან:
საბავშვო ბაღებისათვის, სახელობისა და სკოლისათვის. ეს სამ-გვა-
რი დანიშნულება ბ. რედაქტორს ნობათისას შეუსაბამო რადმე
მიანია და სთვლის წიგნის პირველს ნაკლებუნებად. მაგრამ
რომ იგი შემცდარი და უსაფუძვლოდ სჯის, აშკარად სჩანს
იქიდან, სხვათა შორის, რომ ვაგნერის მოთხრობებს სამის
დანიშნულების მაგივრად ოთხი დანიშნულება აქვს მიცემული;
ვაგნერის წიგნზედ აწერია: საბავშვო ბაღებისათვის, საბავშვო
თავ-შესაფარებისა (ДЛЯ ДѢТСКИХЪ ПРІУТОВЪ), ოჯახობისა
და სკოლისათვისა. ჩვენი წიგნის მკვლეველი, თავის თავის
გარდა, ვერ დაგვიანხელებს შეორე პირსა, რომელსაც ეს ოთხ-

გვარი დანიშნულება ვაგნერის წიგნისა ნაკლულებსებად ჩაეთვა-
ლას. თუ ცოტა ოდნად საქმეს ჩავაკვირდებით, დავინახავთ,
რომ ამ სამსა და ოთხს დანიშნულებაში გამოისატება ერთი
და იგივე დანიშნულება, სასულდობრ ისა, რომ მისცეს ბავშვებს
მოსასმენი და საკითხავი ელემენტარული მოთხრობანი ბუნების
მეტყველებიდან. როცა ბავშვები ჯერ კიდევ პატარები არიან და
იმყოფებიან ან საბავშვო ბაღებში და ან სასკოლაში, მაშინ მათ
დიდება უკითხავენ ამ მოთხრობებსა, ანუ უკედ ვსთქვათ, უამ-
ბობენ ზეპირად, ცოცხალი სიტყვით: როცა მოაზრდებიან და
წერა-კითხვაში გამაძრებიან, მაშინ თვითონ ბავშვები კითხუ-
ლობენ მოთხრობებსა. ეს ისეთი ელემენტარული რამეა, რომ
მისი გაგება უკვლას უნდა ჰქონდეს.

ჩვენ «კონის» წინასიტყვაობაში ვამბობთ, რომ ვიდრე
მეორე საკლასო წიგნი არა გაქვს, მისს ადგილას კონა შეი-
ძლება იხმარებოდეს თქო. ჩვენი წიგნის ძვირფასი მოკვდომია
და ითხროს დაამტკიცეთ თქვენი აზრის საფუძვლიანობა. უნდა
გავტყუდეთ, რომ დამტკიცება სრულიად არ შეგვიძლიან, როგორც
არ შეგვიძლიან აშკარა გაესაღათ იმისთანა აშკარა საგნები, რო-
გორც: ორიც ორი ოთხია, ბნელს ოთხში, თუ ღამეა არა გაქვთ,
სანთელი უნდა აანთოთ, თუ რომელსამე ქვეყანაში რკინის გზა
არ არის, ქვა-ფენილიც ღვთის წყალობაა, თუ სახანი არა გაქვს,
პლედი უნდა წაიხერო და სხვანი. კონა მაშინ იქნებოდა დამ-
ნაშავე, მეორე საკლასო წიგნი რომ გეჭონდეს და იგი ბრძო-
ლად მიიწევდეს, დამიცალე ადგილი, ხომ სედავ მოკდივარო.
როცამ გვარი წიგნი დაგვებადება, კონა თავაზიანად დაუფლის
მას კლასში ადგილსა და თვითონ გარდაიქმნება მშველებელს და
მარავე წიგნად და აჩას დროს არ მიჰბამავს. ზოგიერთა პირ-
თა, რომელთაც რამე მალაღი ადგილი ბრძა შემთხვევით და-

უჭკრათ, სრულად ვერ სწვდებიან თავის თანამდებობასა, მაგრამ ანამც თუ განვითარებულს და განათლებულს პირებს არ უთმობენ, უფლების შემოსაზღვრასედაც ცივს უარს ეუბნებიან.

ქონის მკიდველი ჩვენებით შედგენილად არც ერთს მოთხოვას არა სთვლის და ამბობს, რომ სულ უველანი ან ნათარგმნი, ან გადმოკეთებულნი არიანო. ამითი იგი ჩვენ გმწამებს სიცრუეს, რადგანაც ჩვენ წინასიტყვაობაში ვამბობთ, რომ თუმიცა მოთხოვების უმეტესი ნაწილი ნათარგმნია, ან გადმოკეთებულა, მაგრამ მცირე ნაწილი ჩვენებით არის შედგენილი მეტში. ჩვენ დაუვისახელებთ მას ოც-და-ხუთამდის მოთხოვასა, და თუ იგი გვიჩვენებს დედნებს, საიდგანაც ჩვენ ეს მოთხოვანი გადმოკვიკეთებია, მაშინ ჩვენს თავს მტუყანად ჩავთვლით ამ კერძო ვითებაში; თუ ვერ დაგვისახელა, მაშინ მას უნდა დაბრალდეს ცრუ-პენტელას საქციელი.

მკიდველი გადმოთარგმნილს და გადმოკეთებულს მოთხოვებს სთვლის მშვენიერ, ჩინებულ ნაწარმოებად თვითონ იმ თხზულებებში, საიდგანაც იგინი არიან აჩოლებულნი; მაგრამ კონაში ვი ძლიერ ამაგებს იმის გამო, ვითომც ჩვენ თარგმნისა და გადმოკეთების დროს დაგვიმანხინებინოს, გაგვიფუჭებინოს შინაარსის მხრით და ცუდი, სამარცხვინო ენით გადმოგველოს. მას თავისი აზრის დასამტკიცებლად მოჰყავს რამდენიმე მაგალითი, რომელთა უსაფუძვლობა, კვანებთ, დაკამტკიცეთ ჩვენს ანტიკრიტიკაში. ჩვენი ახლანდელი დამატუბიდან უფრო აშკარა შეიქმნება უველასათვის, თუ რაკდენად ობიექტიური იყო ჩვენი გამტუყნება მოწინააღმდეგის აზრებისა.

პირველად, მკითხველი გუგულზედ მოთხოვობას სთვლის ვაგნერიდგან გადმოკეთებულს მოთხოვობას და ამბობს, რომ წიგნის შემადგენელს დაუმანხინებიაო. ჩვენს ანტიკრიტიკაში

მკითხველებს ვახველებთ, რომ კონის მოთხოვნა სრულიად დამოუკიდებელს ნაწარმოებს შეადგენს, კუთვნიის სრულიად სხვა ავტორსა, სრულიად სხვა მიზნით არის დაწერილი და თუ არა სჯობია, ძარს არ ჩამოუვა ვაგნერის მოთხოვნასა. ამ შეკლამის გარდა, ჩვენს მკითხველებს მოუვიდათ ერთი უშეკრი შეკლამა, სახელდობრ ისა, რომ გუგუელს არ შეუძლია ნიჰილურიზაცია ჩადება გვერცხებისა სხვა ფრინველების ბუდეში და ეს თავისებურად მოთხოვნის გადმოჩვენებულს ტყუილად მიუწერია ამ ფრინველბატონისათ. ფრად შესანიშნავია და სამწუხარო ის გარემოება, რომ მათ ამ უსაფუძვლო სჯაში ბანა მისცეს ზოგიერთ მკითხველებს და შემდარად ჩაკვთვას იმისთანა ჰარებმაცა, რომელთაც უმადლესი სასწავლებელი შესრულებული აქვთ. ეს ფაქტი ცხადად ამტკიცებს, თუ რაკვინად ნაკლებად არის მოფენილი ჩვენში ბუნების მეცნიერება და რაკვინად საჭირო და სასარგებლოა ქართულს ენაზედ მოთხოვნები ამ მეცნიერებებზე, არამც თუ ბავშვებისათვის, არამედ დიდებისათვისაც. მოკვყავს აქ რაი ხსენებებზე შესაბამი ადგილები ჩვენს გასამართლებლად და მოწინააღმდეგეთა გასაცრეებლად:

„Кукушка самка очень тщательно осматривает каждое гнездо, каждый кустъ до тѣхъ поръ, пока не найдетъ гнезда, которое покажется ей удобнымъ; тогда она сноситъ свое яйцо на землѣ, потомъ бережно беретъ его клювомъ и перекладываетъ въ выбранное ею гнездо (годъ въ деревнѣ, изданіе дѣтскаго сада, страница 607).

ქართულად: „დედალი გუგული ძლიერ ბეჯითად სინჯავს ყოველს ბუდესა, ყოველს ჩირკვსა იქამდის, ვიდრე არ აპოვნის მოსურსებულს ბუდესა; მაშინ იგი სდებს თავის კვერცხს დედა მიწაზედ, შემდეგ ფრთხილად იღებს ნიჰილურით და გადასწებს ამოწმებულს ბუდეში.“

გამოჩენილი ავტორიტეტი ბრემ ამ საკნის შესახებ ამბობს შემდეგსა:

„Отыскавши подходящее гнѣздо, если положеніе и постройка дозволяютъ, садится прямо на него; въ противномъ же случаѣ она кладетъ свое яйцо на землю, беретъ его въ клювъ и переноситъ въ гнѣздо (Брѣмъ, жизнь птицъ, стр. 55.)“

ქართულად: „გუგული რომ ავკნის მოხერხებულს ბუდეს, თუ მისი შენობა და მდებარეობა ნებს ამდეკს, დაჯდუბა ზედა. თუ არა და სდებს თავის კვარტსს მიწასზედ, იღებს ნისკარტით და გადააქვს ბუდეში.“

მოთხრობას „ხარა“, ჩვენი მკვლელი იწუნებს, რად? განა მის აღწერაში რაიმე შეცდომა აღმოჩენია? სრულიადაც კერა, თუმცა ბეკისა ცდილა. იგი შეუსაბამობას ჭხედავს თვით ფორმაში, რომელზედაც ჩამოსხმულია ეს მოთხრობა და ცდილობს დაამტკიცოს, რომ კაცს წარმოდგენა არა ჭქონდა არც ხენა-თესვაზედ და არც ურემზედ, როცა ხარა გააშინაურაო. ესეც რომ ასე ყოფილიყო, მაინც მაშინაც კი დასახელებული გარემოება შეცდომად ვერ ჩათვლებოდა, რადგანაც მოთხრობას მიტეხული აქვს დრამატული ფორმა არა იმ განძრახვით, რომ კულტურის ისტორიული ფაზისები აუხსნას. ემაწვალსა (ამისთანა მიზანი ელემენტარული საბავშვო მოთხრობისათვის მტენარი სასულელო იქნებოდა), არამედ იმიტომ, რომ მომეტებული ინტერესი მისცეს ხარის აღწერას და მის მნიშვნელობასა. ჩვენს მოთხრობაში ხარის აშინაურებს არა კულტური კაცი, არამედ ახლანდელი ადამიანი, რომელსაც სრული წარმოდგენა აქვს ამ სასარგებლო პირუტყვის დანიშნულებაზედ და გამოყენებაზედ. ამ გვარა ხერხა საბავშვო მოთხრობებში ხშირად

ინმარება და ჩვენც ამ შემთხვევაში იგი ჩავთვალეთ ძარჯვე ღონისძიებად. გამოხატულება „ველური კაცი“ ჭაჭანებთან არ მოადებნება ჩვენს მოთხრობაში და თუ ეს სიტყვები შეილავება დაგვაბრალა, იმიტომ, რომ ამ საკუთარი სიტყვის შემწობით რაიმე ვილო გამოედევნებინა მოთხრობისათვისა. ესეც რომ ასე არა ყოფილიყო, თვითონ აზრი, ვითომც უწინდებურს კაცს ხარის დაშინაურებადის წარმოდგენა არ ექნებოდა ხენა-თესვა-სედ და ურეპედ სრულიად შემცდარი აზრია, რადგანაც მიწის შემუშავება ველურ მომთხრობა ხალხებმაც იცოდნენ, რადგან იმე თვის განმავლობაში ერთსა და იმავე ალავს რჩებოდნენ და სთესავდენ სხვა-და-სხვა მცენარესა, რომლის მოკრეფის შემდეგ სხვა ადგილას გადადიოდნენ. რაც შეეხება ურემსა, ასლაც ვი ბეკრჯან აკეთებენ უწინდებურად ჰატარა ხელით სატარებელს ურემებსა, როგორც ეს ჩვენ შენიშნევით ანტიკრიტიკაში. საზოგადოდ ხარი წმინდა სამეურნეო პირუტყვია. მომთხრობა ხალხებისათვის იგი ბეკრად ნაკლებად იყო გამოსაყენებელი, ვიდრე სხვა პირუტყვები. ჩვენ ესლაც ვხედავთ მაგალითებსა, რომ აზაბები ცხორებენ აქლემებით, სხვა და სხვა მაწანწალა ხალხის ცხორებით, კალმუხელები ცხენით, სამოედები ირმებით: მაგრამ ვერც ერთს ხალხს ვერ დავასახელებთ, რომ ხარას მოშენებით ცხორებდეს. ისტორიაც ზშირად იხსენიებს ხსენებულ პირუტყვების ნახარისა, როგორც სხვა და სხვა მაწანწალა ხალხის სიმდიდრის გამომხატველს ქონებას (მოვიგონოთ, მაგალითად, აზრამი); მაგრამ ამავე აზრით ხარის ნახარის ხსენებას ვი ვერ შეხვდები. ეს იმიტომ, რომ მეურნეობის გარეშე ხარი ნაკლებად არის გამოსაყენებელი. სამაგიროდ მხენელ-მთესველობა ბეკრს ქვეყანაში თითქმის შეუძლებელი იქნებოდა უხაროდ. ამიტომაც კაცმა ხარი გააშინაუ-

რამაშინ, რომელსაც მეუწინეობას საჭიროება იგრძნო და ბინადრობას მოკვიდა. რაკდენად მაუცნილებელ საჭიროებად მიანხნათ ხარბი მეუწინეობის მიმდევარს ხალხთა, სჩინს, იქილამ, რომ ეგვიპტელებს იგი კერძად ჭებკდათ დასახელი და ღმერთივით თაყვანსა სცემდენ. მზგავსი პატრივი ხარს არც ერთის მომთაბარე ხალხის თვალში არა ჭქონია, თუმიცა ცხვარს და აქლემს უბინადრო ხალხები ხშირად აღმერთებდნენ. ამ სახით ჩვენს მოთხრობას რომ ისტორიული ხასიათიც ჭქონოდა, მცოდნე და სკინიდაისიანი პირი მას ფორმის მხრით კილას არ გამობამდა.

მიილავი შეცდომას ხედავს შემდეგს ფარსაში: ძროხა სჭამს ბალახსა, ყვავილსა და ყველა ეს მის მუცელში იქცევა რძედ. რომ ძროხა სჭამს ბალახსა და ყვავილსა—ეს ყველამ ივის, რომ ამ საჭმლიდგან და ყველა სხვა საზროდოგან კეთდება რძე, ესეც უეჭველია; რომ რძე კეთდება მუცელში საზოგადოდ, ესეც აშკარაა. შეცდომა მამინ იქნებოდა, წიგნში რომ ნათქვამი ყოფილიყო—ძროხის კუჭში საჭმელი მთლად რძედ იქცევა ხოლმეო. თუ იმას იტყვის ვინმე, რომ კერძოდ უნდა დასახელებულიყო, რა ადგილს კეთდება სახელოდობ რძე, ჩვენ ვეტყვიით, რომ ეს ყოვლად შეუძლებელია საბავშო ელემენტარულს მოთხრობაში, რადგანაც ბავშვებმა სრულიად არ იციან შინაური აგებულება ძროხისა. თუ ნაკლებეკნებათ სთვლიან იმას, აქ არ არის ნათქვამი ის, რომ ბალახი და ყვავალი მხოლოდ ერთი ნაწილით იქცევა რძეთო, ჩვენ კიდევ ვუზახუხებთ, რომ მოთხრობაში ვახუხი ეძლევა ამ კითხვას: რძე რისაგან კეთდება და არა იმას: რაკდენი ნაწილი საჭმლისა უნდება რძას კეთებას?

მაგრამ ყველაზედ მიუტყვებელი შეცდომა აღმოუჩინა ჩვენს მიილავს მოთხრობაში: «თხუნელა». მას უკანასკნელს უმეცრე-

ზად ჩაუთვლია ის გარემოება, რომ ჩვენს მოთხრობაში თხუ-
ნელა ზევით მიწაზედ ამოდის და ამ დროს ებმება მასში;
იგი ამბობს, რომ, როგორც თევზს არ შეუძლიან მშრალზედ
ნადირობა, ისე თხუნელას ზევით მიწაზედ ამოსვლათ. ჩვენ
ჩვენს ანტიკრიტიკაში სიცილით გუპასუხეთ; აქ მოგვევს სს-
ბუთი ჩვენგნივ მისი მასხარად აგდებისა: აი რასა კვითხულობთ
ამ საგნის შესახებ სსენებულს თხუწლებებში:

„Лѣтомъ по ночамъ или очень рано утромъ, кротъ вы-
ходить на поверхность земли, отыскивать гнѣзда жаворо-
нковъ и другихъ пернатыхъ, вьющихъ свои гнѣзда на землѣ,
поѣдаетъ ихъ яйца и часто молодыхъ птичекъ. Послѣ такого
завтрака, онъ идетъ на водопой и, утоливъ жажду, воз-
вращается въ свою нору спать; (годъ въ деревнѣ стр. 501).

ჭართულად: «ზათხულობით, დამ-დამე, ან სისსამ დილა-
ზედ თხუნელა ამოდის ზემოთ დედა-მიწაზედ და ეძებს ბუდეებს
ტორღლისას და სსვა ფრინველებისას, რომელნიც ბუდეს იკე-
თებენ დაზდა მიწაზედ, სჭამს მათ კვერცხებსა და ხშირად
ხარტუებსაც. ამ საუზმის შემდეგ იგი მიდის წყლის დასაღვვად
და, წუგწვილის მოკვლისათხავე, ბრუნდება თავის სოროში »
ბრემა ამავე აზრს ამტკიცებს შემდეგ სტრიქონებში:

«кротъ однако охотится не въ одной своей норѣ, но
и на поверхности земли и иногда какъ, говорятъ, *самсе*
на воду (Брэмъ. млекопитающія,“ стр. 283).

ჭართულად: «თხუნელა ნადირობს არა მარტო თავის
სოროში, არამედ ზემოდ დედა-მიწაზედაც და ხანდისხან, რო-
გორც ამბობენ, წყალშიც.»

ამ სახით, თვითოეული შეცდომა, დასასულებული ჩვენა
წიგნის მკილველისაგან, არამც თუ ნამდვილი არ გამოდგა,
აღმოჩნდა პირდაპირ წინააღმდეგო ჭეშმარიტებისა და დაამტკი-

და არა წიგნის შემადგენელის უძიარება, არამედ მასი....

აქ საჭიროდ ვრაცხთ გვიხსენით ერთი გარემოება. როდესაც უშინსკიმ გამოაცხადა თავისი სახელმძღვანელო «ДѢТСКІЙ МІРЪ», კრიტიკამ აღმოაჩინა შინასკისი ზოგიერთი ნამდვილი შეცდომანი და არა იმისთანა ტყუილი, რომელთა ნიმუშები გვახვენს კონის მკვლევარმა; მაგალითად: უშინსკი ამბობდა, რომ ცხენს კუდი მინიჭებული აქვს თითქო მხოლოდ იმისათვის, რომ ქარმა აფრიალოს და სილამაზე მისცეს ამ ცხოველსა. აგრეთვე ნათქვამი ჰქონდა, რომ ღმერთმა სიში ქვა ქვა-იენილასა და რკინის გზებისათვის შეუქმნა ვაცაო. კრიტიკოსებმა უხვენეს ეს შეცდომანი და სხვათა შორის უთხრეს, რომ კუდათ ცხენი ბუჩებს იტყობს და აგრეთვე იფარავს ზოგიერთა სასწრაფოებსა და ბილამაზისათვის კი არა, სარგებლობისათვის აქვს მინიჭებულიო. მიუხედავად ამ წერილმან შეცდომებისა, წიგნი აღიარებულ იქმნა კრიტიკოსებისაგან ფარად შესანიშნავ მოკლენად, ძლიერ სასარგებლო წიგნად და ბანძურს კონკურენტებშიაც კი არ აღმოჩენილა პირი, რომელსაც წიგნი უსირცხლოდ ჩაერიდოსო უოვლად უკარგის ნაწარმოებად.

ამისთანავე უსარგებლო, წინ-დაუხედავი წერილმანობით იწუნებს კონის ენასა მკვლევლი. იგი თავდაპირველად შეცდომად სთვლის ამისთანა სიტყვებსა, როგორც წრუწუნები, და ამბობს, რომ უნდა ყოფილიყო წრუწუნებით გტყობა მას არა სცოდნია ის კანონი ქართული ენისა, რომ თუ სიტყვა დაბოლოებულია სმოკან ასოთი ა, განსხვავდება მხოლოდ ამ დაბოლოებით სხვა სიტყვიდან, მრავლობითს რიცხვში იჩინეს სახელობითი ბრუნვის დაბოლოებას, რომ მისი ბრუნვა არ იჩინოს მეორე სიტყვის ბრუნვაში. მაგალითად: ცხვირა, კუდა; ბოლობეჭედა, წყალ-წყალა, თითა, ქალა, ციციანთელა,

მრავლობითს რიცხვში იქნება: ცხვირები, კუდაები, ბოლობე-
 ჭედები, წყალ-წყალაები, თითაები, ქალაები, ციციანთელაები და
 ისე, როგორც მკილეკელს უნდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მაგა-
 ლითად, ქალა და ქალი ერთმანეთში აიჭვიან და უსულო თავის
 ქალა სულიერ არსებად გადაქცევა. სხვა სიტყვებში კი უკვლავ
 მოკვეცილი არის სასულობითი ბრუნვის დაბოლოება ორივე
 რიცხვში, მხოლოდ ზოგიერთა სიტყვებში შეგვხვან, მაგა-
 ლითად: ზეპელაები, თხუნელაები. მაგრამ აქაც უნდა ვსთქვათ,
 რომ ზოგიერთები ამ სიტყვებში განზრახ სიტყვებენ სასუ-
 ლობითი ბრუნვის დაბოლოებას, რომ გაადიდონ მანძილი ორ-
 სამს ერთს ნაირს ასოს შორის და სიტყვას მისცენ კეთილ-
 ხმოვანება. — ხის სულ ზემო ნაწილს ხალხი უძისის წვეროსა,
 წვეროკინასა, ჩვენც ასე ვკაჭვს ნახმარი. მკილავი ამას შეცდო-
 მას ეძისის და ამტკიცებს, რომ ხის წვეროსაც ის სასული-
 უნდა ერქვას, რაც პირისახის თმისა ჭქვიანო — წვერი. აგრე-
 თვე უსაფუძვლოა მკილავის შენიშვნა, ვითომც შეცდომით იყოს
 ნახმარი თანდებული ამ გვარს გამოსატყულებაში: ბავშვებმა
 ტყავიდან სათამაშოები გააკეთეს. თანდებული «დგან» ამისთა-
 ნა შემთხვევაში მაშინ არის მეტი, როდესაც რომელიმე ერთა-
 ნი მასალა მთლად გაქრდა და რაიმე ერთ ნივთად. მაგალი-
 თად: ამ ხისას ბოდს გავაკეთებ. თუ კი მხოლოდ ნაწილი მა-
 სალისა ხმარდება რომელიმე ნივთის გაკეთებას, მაშინ უთუოდ
 უნდა თანდებული დაემატოს; მაგალითად: ამ თიხის გროვიდ-
 ვან გავაკეთებ მე სურსა. ყოველ შემთხვევაში, თუ ამ ფორმის
 ხმარებაში ერთგან-ორგან წვრილმანი შეცდომა მოგვივიდა, ჯერ
 ეს შეცდომა თვითონ ბ. ნობათის რედაქტორმა უნდა აიცილოს
 თავიდან და მერმე სხვას დააყუდროს. მის ყურწალში ყოველს
 ბეგრდზედ თვალში გეხსიარება ეს მისგან შემცდარად აღიარებული

გამოხატულობა. ავიღოთ, მაგალითად, სამაგალითო გაკვეთი-
ლები, რომელიც ენით ნობათის ბეჭის წერილებს სჯობიან და
მესამე გაკვეთილში შესვდებით ამისთანა ფრასებსა: რისაგან
აკეთებენ ქვაბსა, თუნგსა? ვინ სჭედს სპილენძისაგან ქვაბსა,
თუნგსა? რისაგან კეთდება ნიტრა? რისაგან სთლიან გობსა,
თასსა, ციცხვსა, კოვზსა? და სხვ. და სხვანი... მკილხველს
შეცდომად მიაჩნია ისიც, რომ ჩვენ უელს ეუძახით და არა
ვისურსა იმ ნაწილს ზღამიანის სხეულისას, რომელიც თავს
შეაერთებს ტანთანა. მაგრამ აქაც ჭეშმარიტება, ვგონებთ, ჩვენს
მხარეს არის. საზოგადოდ ქართულს ენაზედ წვრილს ნაწილს,
რომელიც არის შემაერთებული ორი დიდი ნაწილისა, ჰქვიან
ეელი. სურის ეელი, გუტლის ეელი, მიწის ყელი, გულის ყე-
ლი, აქლემის ყელი, ზანამის ეელი (панамский перешеек),
სუეზის ეელი (суэцкий перешеек) და სხვანი. ვაცის შესა-
ხებ ეელს ეძახიან იმ ასოს, რომელიც თავს ტანთან აერთებს,
თუმცა «ეელი» ამ ასოს წინა ნაწილსაცა ჰქვიან. ეს აშკარად
სჩანს იქიდან, რომ ჰერანგის ზემო ნაწილს ჰქვიან საეელი
და არა სავისრო, აგრეთვე იმ ნივთს, რომელიც ამ ნაწილს
მთლად გარშემო ვახვეთ, ჰქვიან ეელ-სახვევი და არა ვისურ-
სახვევი. ვამბობთ: ბავშვი ეელზედ მომეხვია, ეელი მოუღერე-
ბია, ამასა და ამას უარყარა ხელი აქვს, და სხვანი. ვისურს
ვეძახით არა მთელს ხსენებულს ნაწილსა, არამედ უკანა, მაგარს,
ნაწილს ეელისასა. — ტერმინი «ცხენის ქუსლი» მკილაუთან ერ-
თად ზოგიერთმა ვაყბატონებმა შეცდომად ჩასთვალეს. მაგრამ
აქაც ტყუილად გაისარჯუნენ. ჰქვიან მაგარს ნაწილს ცხენის ფე-
ხისას ჩემს სამშობლოში, ზემო ქართლში ქუსლს ეძახიან და
ხშირად გაიგონებ: ცხენს ქუსლი გაუფუჭდა, ცხენმა გაქუსლა,
ცხენის ქუსლები დაუტყდინე, ცხენმა მიწას ქუსლები ჰკრა, და

გაფრინდა და სხვანი. გვიოსრეს, ქიზიუშიანც ამავე ტერმინს
 სმარობენო. იმერეთში თურქე ეძახიან ფოლი, სანგილოში—
 ჭეილი. გამოდის, რომ ცხენის ფეხის სულ ბოლო ნაწილს
 ქართულს ენახედ საერთო სახელი არა ზღბეკია. იმერული სა-
 ხელი რომ ძეხმარა, ქართლ-კახეთი დამემდურებოდა, ინგილო-
 ურისათვის მიმეტა უზირატასობა—სამივე საქართულო: აღმო-
 საკლეთისა, დასაკლეთისა და სამსრეთისა გამაწერებოდა; ადუ-
 ქით და ვიხმარეთ ის ტერმინი, რომელიც სამშობლოში გა-
 გვიგონია. რაც შეეხება ტერმინს «ჩლაქი», ამ სახელს სმარო-
 ბენ მხოლოდ ძროხის, სარის, კამეხის გაყოფილი ფეხის შე-
 სახე; მაგრამ ცხენსედ ვი ამ სიტყვას არავისაგან არ გაიგო-
 ნებთ, და ამიტომ მისი შეტანა კონაში უადგილოდ დაგინა-
 ხეთ.— გამოთქმა: «ერთს დაბურულს აფრიკის ტყეში». მკილავს
 რუსიციზმად მიაჩნია. მაგრამ სრულიად უსაფუძვლოდ. მართა-
 ლია, ეს არა სხვა გვარი სიტყვის წუობითაც გამოისატება:
 აფრიკის ერთს დაბურულს ტყეში, და ეს კონსტრუქციაც ხში-
 რად შეგხვდება ჩვენს წიგნში; მაგრამ მოყვანილი სიტყვების
 დალაგებაც განონიერა. რუსულს ენახედაც რა გვარი განონიერი
 კონსტრუქცია არსებობს ამ შემთხვევაში: *ВЪ ОДНОМЪ ДРЕМУ-
 ЧЕМЪ АФРИКАНСКОМЪ ЛѢСУ* და *ВЪ ОДНОМЪ ДРЕМУЧЕМЪ
 ЛѢСУ АФРИКИ*. განვითარებითი სიტყვა «დაბურულს» ამ შემ-
 თხვევაში არას დროს არ მიეწერება სიტყვას «აფრიკის», ამი-
 ტომ რომ უკანასკნელი სიტყვა ნათესაობითს ბრუნვასედ სდგას,
 პირველი მიცემულს ბრუნვასედ არის დაყენებული და ეკუთვნის
 მიცემითს ბრუნვასედვე დაყენებულს სიტყვას «ტყეში». საზო-
 გადოდ, ჩვენში ხშირად ეძახიან რუსიციზმებს იმისთანა გამო-
 ხატულებას, რომელიც შეჭფერის ქართულს ენასა და ამასთან
 ეთახნძება რუსული ენის განონებსაც. ხედვენ, რომ რუსულს

ფორმას შეესაბამება და არ უნდათ შეიზონ, რომ ამავე დროს ქართული ენის განონებიც ამავე გამოხატულობას მოითხოვს. ანდა ხა: ფაფით შეშინებული დოს უბერავდა.ა, ხშირად ცხადდება ჩვენზედ ამისთანა შემთხვევაში. შეშინებულნი რუსიციზმებით, რომელნიც მართლა ამასინჟებენ ჩვენს ენას, ჩვენ მზად ვართ რუსუციზმებზედ მოკნათლად ის წმინდა ქართული გამოხატულებანიცა, რომელნიც რუსული ენის ბუნებასაც ეთანსმებიან... ჩვენი მკვიდრი დიდს შეცდომასა ხედავს შემდეგ ფრანსში: დორმა გოჭები შობა. მაგრამ ჯერ ერთი ესა, რომ მხოლოდ ერთს ადგილს გავეკეთილშობილეთ დორმა და შეიღები ეაშობინეთ, სხვა ადგილას იმავე კონაში იგი უბრალო წუწვი დორია და გოჭებსა ჰკრის, მეორე ესა, რომ რუსულს ენაზედაც ხშირად ხმარობენ: корова родила теленка, თუმცა ხალხი ამბობს: корова отелилась; რაც შეეხება ლექსიკონიდგან ნასესხს სიტყვებს „წიწობა“ და „ბაკანი“, რომელნიც ჩვენ არ ვიხმარეთ, მათ გაუკუბრობის გამო, ჩვენს მკვიდრულს ვეტყვით, რომ ამ სიტყვების არ ცოდნა ვი არ არის სათავილო ბავშვისათვის და ის ვი სწორედ სამარცხვინება, რომ პედაგოგიური უუნაღის რედაქტორმა არ იცოდეს თითების ქართული სახელები და ასე-ასოდ სთარგმნიდეს რუსულიდგან. სამაკალითო გაკვეთილებში სალოკო თითი მჩვენებულ თითად (указательный палец) არის ნახვენუი და არა თითი უსახელო თითად (безименный палец).

მაინც და მაინც ის წერილმანა შენიშნები, რომელნიც ანობათისა რედაქტორმა წარმოსთქვა შესახებ კონის ენის ნაკლულეკანებისა, მართალიც რომ გამომდგარიყუნენ, მაშინაც ვი არაკითარი უფლება და საფუძველი არა ჰქონდა დაედგინა დასვენა წიგნის უოკლად უპარგისობაზედ, ჯერ ამიტომ ამ გვარა

შეცდომანი ენის სიაშკარაკეს ან ამცირებენ და შინაარსის გაგებას იოტის ოდენადაც ან უშლიან, და მეტვე იმიტომ, რომ თვით საუკეთესო ქართული ენის მცოდნეთა ნაწარმოებშიც უოკლავის ამოაჩენთ ენის წვრილმან შეცდომათა.

ბ. ნობათის რედაქტორს მასშინ ექნებოდა საფუძველი ყოვლად უვარგის წიგნად ჩაეთვალა კონა, რომ იგი უფილილიყო დაწერილი იმისთანა ბავშური, გაუგებარ და უგანონო ტიტინით, რომორც შვილკელის ბიბლიოგრაფია, ან იმისთანა მახინჯი, უგანონო და სრულად გაუგებარი ენით, რომორის ნიმუშს წარმოადგენს ბ. ღულასძის უმაგალითო წერილი აღზრდაზედ.

კონის შვილკელის კრიტიკიუმი რომ სახელმძღვანელო აზრად აღვიაროთ, შიშველად ნობათის ყველანობრები მტკვარში გადასაყრელები აღმოჩნდება. დიად, ბ. ნობათის რედაქტორი თავის თავალში ტივის ხეს კერა ხედავს, და სხვისაში კომპაკვდავ ცოდვით სთვლის ორიოდ სამ ბეწვსა!

მაგრამ იგი ამას ან დასჯერდა, რომ კონას დასწამა ტუილი შეცდომანი, უსაფუძველოდ გაჭვიცხა იგი შინაარსის და ენის მხრივ და სრულად უსაფუძველო, მავნებელი დასკვნა დაადგინა მის ყოვლად უვარგისობაზედ. მან თავისი კილვა გაავსო ბევრი უზრდელი ბავშური კიცხვით, რომელსაც საგნად აქვს დამცირება ანა მარტო წიგნისა, ანამედ თვით მისი შემადგენელისა. აი ეს გამოხატულებანი: «უმზგავსი და სამარცხვინო გამოცემა», «მზე დაბნელებული კონა», «საზიზღარი კვხნა» უოკლად უაზრო აზრი», «განგაღა-განგაღა», «ერთს სოფელში მოახლე ან იყო და... «როგორ სამასხარო ან არის». «სამარცხვინო ენით ნათარგმნი», «თუ ავზინანი ბავშვივით ან გაკვირვინანდებით»: «კონა წარმოადგენს ნამდვილს კონასა იმ

დაგლეჯილი და წამსღარი ავლანბრული ქართული ენისა, რომელიც დაიბადა ქართულად მოლაპარაკე სომეხ-თათარ-ოსთაგან, ამ სამარცხვინო ენის მეტი რომ არა ვიქონიოთ რა სახეში, ესეც საკმარისია ვსთქვათ: კონა, შედგენილი ი. გოგებაშვილისაგან, ყოვლად უგარვისი წიგნია.»

მარტო კონის კიცხვას არ დასჯერდა ბ. ლულამე, — მან მოინდომა ინსინუაციის საშუალებით ჩავეყვანეთ მკითხველის თვალში იმ სიმდაბლემდის, რომელზედაც თვითონა სდგას, და გკათხრა, რა თქვენი საქმეა დამოუკიდებელი მწერლობა, თქვენც ჩვენსავით სხვებს უნდა ასწორობინოთ თქვენი ნაწერებიო... ამასზედაც კიდევ შორს წავიდა და დამწამა ორი დანაშაულობა: «სიცრუე და განზრახ მობტუყება მასწავლებლებისა». ჩვენ კონის წინასიტყვაობაში ვამბობთ, რომ ნაწილი მოთხრობებისა ჩვენგანე არის შედგენილი მეთქი, — მკილეველი კი ამტკიცებს, რომ არც ერთი მოთხრობა არ შეუდგენია გოგებაშვილისაო, სულ ნათარგმნი და გადმოკეთებულიაო. რომ ეს სიცრუის დაწამებაა, ამას თვითონ ბ. ლულამე აღვიარებს; მაგრამ ამკვე დროს ენა უგარდება და უარს ამბობს ოც-და-ხუთის ჩვენის მოთხრობის დედნები დაგვისახელეს. მეორე ადგილას მკილეველი ამბობს, რომ გოგებაშვილმა თვითონ კარგად იცის, რომ მისი კონა კლასში საკითხავ წიგნად არ გამოდგებაო, მაგრამ უნდა მასწავლებლები შეცდომასში შეიყვანოსო. ამ სახით ჩვენი მოწინააღმდეგე დამნაშავეა არა მარტო საწყენი, დამამცირებელი სიტყვების ხმარებაში სრულიად უსამართლოდ და უსაფუძვლოდ, არამედ იმისთანა ტყუილ დაწამებაში, რომელიც შეურაცხყოფას შეადგენს. რადგანაც საწყენი, დამამცირებელი ტყუილების გაგრძელება შეადგენს ცილის-წამებასა, ამიტომ მკილეველი უნდა ჩაიკრიცხოს ცილის-მწამებელად.

ერთი გარემოება მეტად ამძიმებს ბ. ლუღაძის მრავალ-
მსროვანს დანაშაულობას, სასკლდობრ ისა, რომ ჩვენ შეძლე-
ბისდა გვარად, ყოველს ღონის-ძიებას ვხმარობდით ნობათის
წარმატებისა და გაკრცელებისათვის საზოგადოებაში...

თუ სასეში ვიჭონებთ, რომ ჩვენი წიუნისა და ჩვენი
კიცხვა დაბეჭდილი იყო საზავშეო ყურნალში, რომლის შედა-
გოვიურს განყოფილებას ვითხულობენ არა მარტო მშობლები
და მასწავლებლები, არამედ ბავშვებიც; თუ იმასაც არ დავი-
ვიწყებთ, რომ ჩვენს მკითხველს საზოგადოებაში ბოლოდ
ურვეიან იმისთანა შიწნი, რომელოც თავისთავად არ შეუძლიან
რომელიმე კიცხვის უსაფუძვლობა გაიგონ და შესაბამი გრძნო-
ბით აივსნენ მის დამწერის შესახებ, ცხადი შეიქნება, რომ შა-
სუხი საჭირო იყო. ჩვენც მივეცით შასუხი და, აზრების გამ-
ტყუენებბს გარდა, ბიბლიოგრაფიის დამწერს და რედაქტორს
მიავწერეთ ეპიტეტები, რომელნიც მათ დაიმასსურეს: სიბავშვე,
სიბავშვე და უეცრობა. ყოველ შემთხვევაში ჩვენ ბევრით ნაკლე-
ბად ვანმართ საწუენი, დამამცირებელი სიტყვები, ვიდრე ჩვენ-
მა მოწინააღმდეგემ. განსხვავება აქ მხოლოდ ის არის, რომ
მან გაგვიცხა და გვაგადრა ბევრი უზრდელი სიტყვა სრულად
უსაბუთოდ და უსაფუძვლოდ, ჩვენ კი მას დავარქვით შესაბამი
სასკლები სრული უფლებით და საფუძვლიანობით. საკმარისია
ცოტადენი ყურადღებით გადავითხოთ კონის გარჩევა და ბ.
ლუღაძის უცნაური წერილი ავზრდასუდ, რომ სთქვათ, გო-
გებაშვილი სწორედ ემართლებოდაო. ამასთან არ უნდა დავი-
ვიწყოთ, რომ პოლემიკაში ვეკლგან, როგორც ჩვენში და რუ-
სეთში, ისე ევროპაში ბევრით უარესი ეპიტეტები ძალაან სში-
რად იხმარებან მოწინააღმდეგეთა შესახებ არამც თუ მარტო
მაშინ, როდესაც მეზოლეშივე შიწნი გამოწვეულნა არიან კიც-

ხვით და ცილის-წამებით, აჩამედ მასინაც, როდესაც მათ არც
 კი შეჭსებიან. დღე არ გავა, რომ პეტერბურგის ლიტერატურ-
 რებმა არ დააჩქან უსირცხლო და უსინდისო ადამიანის სახე-
 ლი არა მარტო იმისთანა მკვლახნელებს, როგორც არის
 მინუტის რედაქტორი, აჩამედ უფრო გამოხენილ მწერალ-
 საც. თვით მშვიდნი და დარბასიული პედაგოგები როზ-
 გსა და შოლტს ხმარობდენ იმისთანა ზიარების წინააღმდეგ,
 რომელნიც თავის სიბრყეით და უმეტრებით აბეჭებდენ სა-
 ზოგადოებასა. მოგვეყვას ერთი საუფრადღებო მაგალითი. ამ
 რცი წლის წინეთ პეტერბურგში დიდის ბაქი ხუჭობით გამო-
 ვიდნენ პედაგოგიურს ასპარეზზედ რადონეუსკი და ფილონოვი.
 მათ გამოსცეს საკითხავი წიგნი, სახეს მტენარი უმეტრებითა
 და ამასთან განუზომელი პრეტენზიებითა. მშვიდმა უშინსკიმ
 გააჩნია მათი ნაწარმოები, მათი შედგენილი წიგნი და წკებ-
 ლებსაც არ დააჯერა, შოლტი ახმარა მათ წინააღმდეგ. მან,
 სხვათა შორის, უთხრა, რომ თქვენ არამც თუ წიგნის შედ-
 გენის უფლება არა გაქოლო, აჩამედ ზიარულ-დაწყებითს სკო-
 ლაშიაც არ შეიშვებით, იმდენად უმეტრანა ბძანდებითო. აი
 უშინსკის სიტყვები:

„Что это такое, наконец, гг. Филоновъ и Радонежскій? Вѣдь это такое глубокое невѣжество не въ естественныхъ наукахъ (куда уже здѣсь до науки), а въ общихъ зна-
 ченіяхъ, которыми обладаетъ всякій крестьянинъ на западѣ и которые даже въ Турціи сдѣлались обыкновенными, такое невѣжество, каторое не даетъ вамъ права не только сос-
 тавлять книги для чтенія, но даже просто учить грамотѣ въ какой нибудь школѣ“ (собраніе педагогич. Соч. 583 ст.).

უშინსკის წინააღმდეგ რადონეუსკის და ფილონოვის ერთი
 სიტყვაც არ უთქვამთ; იგი არა უყოფილა გამოწვეული ბრყეუ-

ლი კაცხვით. მიუხედავად ამისა, მისი სასტიკი მოქცევა ხსენებულის პირების წინააღმდეგ აწამც თუ აწავის უმართებულად არ ჩაუთვლია, ყველასაგან მოწონებული იქმნა. მით უმეტეს შეუძლებელია ჩვენგან ზოგიერთა სასტიკი სიტყვების ხმაარება ჩაითვალოს უმართებულად, უკადრისად, რადგანაც გამოწვეული კიუხვით მოწინააღმდეგის უსამართლო კაცხვით, ცილის-წამებით, უზრდელად მოპყრობით. უმართებულობაა, უკადრისობაა ზრდილობიან კაცს ბრევი დაარქვა, ჭკვიანს და განკითარებულს—უმეტარი, დაბნასულს—ბავშვი, დამოუკიდებელი აზრის და მოქმედების პატრონს — ლაქია, მაგრამ თუ უზრდელი უზრდელად კაცხვით, უმეტარი უმეტრებსა გწამებთ, ბავშვი სიბავშვეს, თქვენ სრული უფლება გაქვთ ეს ეპიტეტები უკანვე დაუბრუნოთ, თუნდა სარგებლობაც.

ერთი სიტყვით რომ გამოიწეროს შინაარსი ბასისა, გამოკა: ჩვენს წიგნზედ და ჩვენზედ მოწინააღმდეგეთ გააგრძელეს დამაინტრიგებელი სიტყუე, ცილის-წამება; ჩვენ გადაუხსადეთ იმითი, რომ მათზედა ვსთქვით მხოლოდ ჭეშმარიტება, მართალია, საწუენი, მაგრამ უჭკველი ჭეშმარიტება. ჩვენ მაშინაც კი მართალნი ვაჩნებოდით ჩვენი მოწინააღმდეგის წინაშე, ცილის-წამება რომ ცილის-წამებითვე გადაგვეხადა, თუნდა ორ-გეცი ცილის-წამებით. კისაც გადაუგოთხნია ის სტატები სამართლის წესდებულებისა (судебные уставы), რომელნიც შეეხებინა ურთი-ერთს წყენასა, ყველა გონიერი და მიუდგომელი პირი დაგვეთანხმება, რომ ამ მხრითაც მთლად მტუენია ბ. ლულაძე. ამასთან არ უნდა დაკვიწოეთ ერთი გარემოება: როდესაც კაცი პოლემიკურს წერილს სწერს, მას სახეში აქვს არა მარტო პუბლიკა, არამედ მოწინააღმდეგეს თვისება, ხასიათი, და ცდილობს ისეთი ღონისძიება, კილო იხმაროს, რომ დაუგარგოს

მას წადილი უზრდელი კიცხვისა და პრინციპიალურს კრიტიკას დაახეიოს. ხოლო საზოგადო ასწარესზედ ხშირად გამოდიან ხინი, რომელთაც თქვენ რბილრ, თავაზიანი მოპურობით არამც თუ ვერ გადაახვეთ სიბრყევისა და უზრდელობას, კიდევაც წასაქეზებთ....

ბ. ღულაძე ძრეერ გაუცხარება ჩემს დაპირებას, რომ შემდეგში იქნება საჭიროდ დაკინახოთ თქვენი უვარგისობის დამტკიცება, როგორც კელაქტორისა და მასწავლებლისაო. ეს მოსკლას იმიტომ, რომ მას დავიწეება, რაც ჩვენზედ სთქვა. მან გაგვიცხა ჩვენ არა მარტო როგორც შემადგენელი კონისა, არამედ საზოგადოდ, როგორც მწერალი, და გვითხრა, რა თქვენი საქმეა დამოუკიდებელი წერაო. განსხვავება ჩვენს შორის აქ მხოლოდ ის არის, რომ რაც ჩვენზედ უკვე სთქვა უსახუთოდ აწმდგომში, იმისივე დამტკიცება მის შესახებ ჩვენ აღუთქვით მოძაკალში,— მან სთქვა ის ჩვენზედ, რაც, ხსკებთან ერთად, მიანია უსაფუძვლოდ და ცილის-წამებად, ჩვენ კი აღუთქვით იმისი გამოაშკარავება, რასაც ჩვენი მოწინააღმდეგის შესახებ სიმართლედ, ჭეშმარიტებად სთვლიან ჩვენთან ერთად უველანი, ვინც მისი ცოტადნად მანც საქმის გარემოება იცის. ნუ დავიწეებთ იმისაც, რომ უშინსკიმ უარ-ჭყო რადოქენსკი და თილანოვი, საშუალო სკოლის მასწავლებლნი, არა როგორც შემადგენლნი უხეირო წიგნისა, არამედ როგორც მასწავლებლნი და უთხრა, რომ თქვენ ელემენტარულს სკოლაშიც შესასკვლელი არა ხაროთ. — ცილის-წამებას აწმდგომში ჩვენ დაკუბირდაპირეთ მართლის თქმა მოწინააღმდეგებზედ მოძაკალში; ნუ თუ აქაც აგრეთვე სიმართლე სრულად ჩვენს მხარეს არ არის და დანაშაულობა მთლად კისერზედ არ უნდა დაწვეს ბ. ღულაძეს?

აქ საჭიროდ ვჩანსთ მოვისხენთ ერთი გარემოება. ოცნა წელიწადია, რაც ჩვენ, შეძლებისდაგვარად, მონაწილეობას ვიღებთ პედაგოგიაში და ლიტერატურაში. ამ სანგრძლივის დროს განმავლობაში მოწინააღმდეგენი ვერ დაგვისასულებენ ვერც ერთს სასტიკს წერილს, ჩვენგან დაბეჭდილს, თუ გამოწვეული არა ვყოფილვართ ბრძოლა, უსაფუძვლო და უზრდელო კიცხვით. თუ ცოტადნადაც მანც პრინციპიალური წერილი დაბეჭდილა ჩვენს გამოცემებზედ, თუნდა ეს წერილი უსაფუძვლოც ყოფილიყოს, ჩვენ ან პასუხი სრულიად არ გავუცრია, და ან თუ გვიპასუხებია, თავაზიანად და ობიექტიურად. ივანე მესხიმ დაბეჭდა «დროებაში» კრიტიკა დედა-ენის შესახებ და ჩვენ კრინტიც არ დაგვიძინავს, — «მნათობში» დაბეჭდა კრტიკი განხილვა ჩვენი ანბანისა და ჩვენ სიტყვაც არ ამოგვიღია; აგრეთვე უპასუხოდ დასტოვეთ კრიტიკა: ბ. კურდღელაშვილისა კონის შესახებ, უცნობი ავტორისა «დედა-ენისა» და «ბუნების კარის», შესახებ, მალაჩოკის გლეხისა და კიდევ სხვებისა. წარსულ შემოდგომაზედ ობიექტიურად დაწერილს განჩევასზედ «დედა-ენისა» ჩვენ ვუპასუხეთ ობიექტიურივე და თავაზიანი წერილითა. ეს ფაქტები აშკარად ამტკიცებენ იმ პირობას ჭორიკანობას, რომელიც ჭევირიან, რომ გოგებაშვილი არავის ხმას არ აუბინებს თავის წიგნებზედაც.

ბ. დუღაძე ბევრ გვარად არის დამნაშავე ამ საქმეში. დამნაშავე ჯერ იმითი, რომ საბავშვო ყურნალი გახდა პიროვანი ანგარიშის და შერის-ძიების ორგანოდ, დაბეჭდა მასში ბოროტის განზრახვით ყოველად უსაფუძვლო კიცხვას წიგნისა, რომელიც მეტ-ნაკლებობით, სასარგებლოდ უნდა ჩაითვალოს — მეტადრე ჩვენი ღარბი ლიტერატურისათვის, — დამნაშავე იმაში, რომ მარტო წიგნის კიცხვას არ დასჯერდა და ბევრი

უზრდელი და საწყენი სიტყვები იხმარა თვითონ შექადგენელის წინააღმდეგ და გაჭკიცხა იგი არა მარტო როგორც ავტორი «კონისა», არამედ, როგორც მწერალი საზოგადოდ, — დამნაშავეა იმაში, რომ ყოვლად-უსარგებლოდ და კგონებ განკებ ჩასთვალა თავი თავის შეურაცხყოფილად და ტყუილ-უბრალოდ გამოიწვია სამედიატორო სამართალი, — დამნაშავეა იმაში, რომ მედიატორედ ამოიჩინა ქუთაისში მკვლელები პირი და არა თბილისელი ვინმე და ამითი სამი დღის საქმე სამი თვის ტვირთად გახდა, — დამნაშავეა იმაში, რომ ბოლოს ჭინჭყლობა დააწყო, უარი სთქვა იმ პირობებზედ, რომელთ ძალით მან გამოიწვია სამედიატორო სამართალი, საქმე დაუსრულებელი გახდა, არა ერთი პირი მოატყდა კერძოს და საზოგადო საქმეებსა და ამ სახით მან ჩაიდინა ის საქციელი, რომელსაც ძალიან ცუდი სახელი ჰქვია. »

ახლა საზოგადოებამ გასინჯოს, ჩვენ დავასხით თავზედ ლაფი ბ. ლულაძეს, როგორც იგი გვაბრალებს, თუ მან საკუთარი სულით გადისხა თავზედ ლაფი და დაასხა თავის თანამოზიარებელს?...

იაკობ ბოგებაშვილი.

P. S. ჩვენ საჭიროდ დაკინახეთ გვესარგებლა მედიატორეთა ნება-დართვით და დაგვებუჭდა ეს დამატებითი მოხსენება, რომ მეითხუელს საზოგადოებას საქმის ყოველივე საბუთი ხელში ჰქონოდა და თვითონვე გაესინჯა: რამდენად სამართლიანად ამტყუნებს მედიატორეთა სამართალი ჩვენს მოწინააღმდეგეს, როგორც პრინციპიალური, ისე პიროვნული მხრით და რამდენად იდეალურს, ურომელო მასტაბს, ალბას ხმაწობს, რო-

დესაც არ გვაძარტლებს ჰუბლიკის წინაშე იმაში, რომ იბუ-
ლებულნი ვიყავით გვეხმარა სიტყვები: ბავშვი, უმეტესად იმისთან-
ა მოწინააღმდეგის შესახებ, რომელმაც განძრავს დასწერა და
დაბეჭდა უსაფუძვლო, უსაძარტლო, სიცრუით და ცილის-წამე-
ბით სავსე წერილი?

ი. ზოგებაშვილი.

„ЮРИДИЧЕСКОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

(годъ пятый)

Журналъ, какъ и прежде, будетъ выходить въ 1885 г. по четвергамъ, въ размѣрѣ отъ 1 до 2 печатныхъ листовъ, по прежней программѣ,

при содѣйствіи многихъ прежнихъ и нѣкоторыхъ новыхъ сотрудниковъ, въ томъ числѣ: К. Д. Анциферова, А. Я. Ашеберга, С. М. Арцруни, Ф. К. Бакало, Д. З. Бакрадзе, О. А. Быкова, Г. О. Івиніева, А. А. Гребенщикова, Я. И. Гурлянда, К. В. Долгова, И. Я. Долголенко, Г. А. Джаншіева, Д. И. Киціани, Д. В. Квиркелія, П. М. Лебединскаго, А. Е. Носа, П. А. Опочинина, Я. И. Рапета, М. А. Селитренникова, Н. П. Смиттена, В. Д. Спасовича, А. Т. Тимановскаго, Я. Г. Теръ-Іоаннисяна, В. А. Хлѣбникова, Н. И. Чижевскаго и др.

Независимо статей общаго юридическаго характера по вопросамъ гражданскаго и уголовнаго права и судопроизводства, межевымъ, нотаріальнымъ, судебно-военнымъ и пр., а также о внутренней жизни Кавказскихъ судовъ и о вопросахъ дня,—въ 1885 г. будутъ помѣщены: грузинскіе законы царя Вахтанга, съ необходимыми предисловіемъ и примѣчаніями, и продолжены изслѣдованія законовъ: армянскихъ—по Мхитару Гошу, еврейскихъ—по Маймониду, мусульманскихъ, собственно Кавказскихъ народностей; ихъ адаты и пр.—Кромѣ того, Ст. І. Гулишамбаровъ, Н. А. Шавровъ и др. обѣщали статьи по вопросамъ Финансовымъ и экономическимъ; П. И. Коваленскій, З. А. Блюмъ, Г. И. Еджубовъ, А. А. Павловскій и др.—по судебно-медицинскимъ.

Пріемъ подписки, объявленій и розничная продажа: Тифлисъ, Сололакская ул., д. вн. меликова и въ Центральной Книжной торговлѣ.

Подписная цѣна на журналъ съ доставкою и пересылкою: на годъ—10 р., на 6 мѣс.—6 р., на 3 мѣс.—3 р. 20 к., на мѣс.—1 р. 25 к.

Расзрочка въ платежѣ денегъ допускается—для годовыхъ и полугодовыхъ подписчиковъ.

Желающіе приобрести журналъ за прежніе годы уплачиваютъ: за 1881 г.—8 р. 20 к. и за всѣ послѣдующіе по 10 руб.

Иногородные подписчики «Юрид. Обозр.» имѣютъ право на полученіе, чрезъ редакцію, свѣдѣній о положеніи ихъ дѣлъ въ Тиф. судеб. учрежд.—въ текстѣ журнала безвозмездно, письменныя и телеграфныя—по соглашенію съ редакціею журнала.

Редакторъ-издатель А. С. ФРЕНКЕЛЬ.

ი 383
1885

ბანახალბა.

ამა 1885 წელს ჟურნალს «ივერიაზე» ხელის მოწერა მიიღება მხოლოდ მთელის წლით.

ფასი მთელის წლისა შვიდი მახათია.

სელის-მოწერა მიიღება, როგორც «ივერიისა» აგრეთვე «დროების» რედაქციებში. პირველი იმყოფება მიხეილავის ქუჩაზედ, გ. ქართველიშვილის სახლებში, (მისაკალი ეზოდამ), სოლო მუარე სასახლის ქუჩაზედ, სახლი დ. სარაჯიშვილისა.

მკუთაისში, შილაძის ძალახაში.

ბათუმში, წერა-კითხვის საზოგადოების სკოლის მასწავლებელ მ. ნათამესთან.

თელავში ვანო როსტომაშვილთან.

ქალაქს გარეშე სელის-მომწერთ წერილი და ფული შემდეგის ადრესით უნდა გამოგზავნონ:

Въ Тифлисѣ

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІЯ» иль «ДРОЭБА»

მსურველთ შეუძლიან ერთის წერილით დაინახონ გაზეთი «დროება» და ჟურნალი «ივერია» ადრესით.

ვისაც ჟურნალი თავის დროზედ არ მიუვიდეს, კთხოვით, მალე აცნობოს რედაქციას.

რედაქტორი ილ. ჭავჭავაძე.